

ŞEHİR VE MEDENİYET

ŞEHİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Şehircilik ve Yerel Yönetimler

Cilt: 9 ■ Sayı: 18

ŞEHİR VE MEDENİYET

ŞEHİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of City and Civilization

ISSN: 1308-8386 ▪ Cilt: 9, Sayı: 18, Aralık 2023

BEM-BİR-SEN adına sahibi

Levent Uslu

Genel Başkan

Yazı İşleri Müdürü

D. Cenk Davulcu

Editör

Prof. Dr. Musa Öztürk

Yayın Kurulu

Dr. Ahmet Selim Kadioğlu

Ayhan Metin

D. Cenk Davulcu

Emir Osmanoğlu

Ercan Olgun

Tarkan Zengin

Kamil Demirparmak

Yayın Türü: Altı Aylık, Yaygın Süreli Yayın **Yayın Dili:** Türkçe-İngilizce

Kapak Tasarım: Mustafa Sunar ▪ **Uygulama:** Büşra Özkan ▪ **Teknik Sorumlu:** Seda Tokuroğlu

Baskı/Yayın Tarihi: Aralık 2023

Yayın Merkezi

BEM-BİR-SEN

Zübeyde Hanım Mah. Sebze Bahçeleri Cad. No:86 Kat:6 06400 Altındağ / Ankara

Telefon: +90 312 230 47 04 – 05 Faks: +90 312 229 66 39

E-posta: bembirsen@bembirsen.org.tr Web: www.bembirsen.org.tr

Editöryal İletişim

Nasuh Akar Mah. Türk Ocağı Caddesi Prof. Dr. Osman Turan Sok. No: 4 Kat: 2

Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59

Web: <http://www.sehivmedeniyetdergisi.org>

E-posta: editor@sehivmedeniyetdergisi.org ▪ E-posta: iletisim@sehivmedeniyetdergisi.org

Hazırlık ve İçerik Danışmanlığı

ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi

Web: www.adamor.com.tr E-mail: info@adamor.com.tr

Şehir ve Medeniyet Dergisi, yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. ©Yayımlanan yazıların telif hakları Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne aittir, yayıncının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri ticari amaçla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz. Şehir ve Medeniyet Dergisi hem basılı matbu olarak hem de elektronik olarak yayınlanan ve açık erişim ilkelerini benimsemiş bir dergidir. Kaynak belirtilerek ve yazarların telif hakları korunarak internette yazıların bir kısmı veya tamamı paylaşılabilir

Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Ahmet Koyuncu, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur Atmaca Can, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin Yanık, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Cevat Özyurt, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun Bilgin, Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan Tuncel, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Pamir, ODTÜ (Emekli)
Prof. Dr. Hasan Bozgeyikli, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Ayataç, İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Özcoşar, Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir Canatan, İstanbul S. Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Korkut Tuna, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Kudret Bülbül, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Sunar, Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Atay, Selçuk Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Mehmet Alıcı, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Baha Tanman, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Orçun İmga, Polis Akademisi
Prof. Dr. Osman Şimşek, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Aytaç, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan Aras, İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Karatepe, T.C. Cumhurbaşkanlığı YYPK Üyesi
Prof. Dr. Tarkan Oktay, Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Tevfik Erdem, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Vehbi Bayhan, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Çelik, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
D. Mehmet Doğan, Yazarlar Birliği Vakfı Başkanı
Doç. Dr. M. Yavuz Alptekin, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Enes Kala, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Fatih Kılıç, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Sezik, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Bakırcı, Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Çakırer Özservet, Marmara Üniversitesi
Dr. Necdet Subaşı, MEB
Dr. Öğr. Ü. Ahmet Selim Kadioğlu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Görgün Özcan, İstanbul S. Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Zeynep Yılmaz Bayram, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Bu sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 9 Issue 18)

Editör olarak bu sayımızda yayınlanan makalelere anonim hakemlik yapan aşağıdaki hakemlere teşekkür ederiz.

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers in this issue.

Prof. Dr. Ahmet Mutlu, Ondokuz Mayıs Üniv.
Prof. Dr. Rasim Akpınar, Manisa Celal Bayar Üniv.
Prof. Dr. Vehbi Bayhan, Bandırma Onyedi Eylül Üniv.
Doç. Dr. Ahmet Yılmaz, Amasya Üniv.
Doç. Dr. Murat Sezik, İnönü Üniv.
Doç. Dr. Ömer Şükrü Yusufoglu, Fırat Üniv.
Doç. Dr. Özkan Dayı, Bayburt Üniv.
Dr. Öğr. Ü. Muhammed Sinan Karabıyık, Giresun Üniv.

İçindekiler / *Table of Contents*

7

Takdim

8

Delhi Türk Sultanlıkları Dönemine Ait Dini Yapılar

Legal Status of Urban Site: Critical and Recommendations

Metin Bilal

34

6360 Sayılı Kanun'un Kıyı Şehirlerine Etkisi

The Effect of Law No. 6360 on Coastal Cities

Fatma Neval Genç

61

Kırdan Kente Göçün Kamusal Alana Yansımaları

The Reflections of Rural-Urban Migration on Public Space

Yılmaz Can

82

İklim Krizini Risk Toplumu Üzerinden Okumak

Reading The Climate Crisis Through The Risk Society

Ömer Demiryürek

KİTAP İNCELEME

100

Zamanın Coğrafyası: Kültürlerin Zaman Algısı Üzerine

A Geography of Time

Muhammed Ekici

105

Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği

Derya Çelik

109

Yazarlara Notlar

Takdim

Bir süre önce kongre bilgilerinizi *Şehir, Toplum ve Kimlik* başlığı altında neşrederek siz değerli okuyucularla buluşturmuştuk. Şimdi de dergimizin yeni sayısıyla karşınızdayız. Bu sayıda dört makale ve iki kitap kritiği yer almaktadır. Bunların içeriği hakkında kısa bir ön bilgi vermek gerekirse;

Tarih boyunca Hindistan'da semavi dinlerin yanı sıra birçok ilkel din de hayat bulmuştur. Kuzey Hindistan Hz. Ömer döneminde İslam'la tanışmıştır. Delhi Türk Sultanlıkları'nın kurulmasıyla Kuzey Hindistan Müslüman Türk hâkimiyeti altına girmiştir. M. Bilal *Delhi Türk Sultanlıkları Dönemine Ait Dini Yapılar* başlıklı makalesinde Delhi Türk Sultanlıkları dönemine ait dini yapıları Kuvvetü'l-İslam Külliyesi, Türbe, Dergâh, İdgâh ve Medrese şeklinde başlıklar altında tasnif ederek etraflıca ele almaktadır. F. Neval Genç ise 22-23 Kasım 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen Şehir ve Medeniyet Kongresinde sunduğu *6360 Sayılı Kanun'un Kıyı Şehirlerine Etkisi* başlıklı bildiriye gözden geçirerek ve genişleterek makaleye dönüştürmüştür. Makalede 6360 sayılı kanunun uygulanmasından kaynaklanan genel sorunlardan hareketle belirlenen temel sorunlar belli konu başlıkları etrafında analiz edilerek kanunun revizyon ihtiyacı ortaya konularak politika yapıcılar için alternatif çözüm önerileri ortaya konulmaktadır.

Y. Can yüksek lisans tezinden üretmiş olduğu *Kırdan Kente Geçişin Kamusal Alana Yansımaları* başlıklı makalesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 1990-1996 yılları arasında yaşanan güvenlik problemlerinden ötürü zorunlu göçle Diyarbakır'a yerleşen insanların kentsel yaşama uyum süreçlerini, barınma, gecekondulaşma, işsizlik, yoksulluk, adaptasyon ve köye dönüş politikaları gibi parametreler üzerinden inceleyerek bunların kamusal alana yansımalarını tartışmaktadır. Ö. Demiryürek ise *İklim Krizini Risk Toplumu Üzerinden Okumak* başlıklı makalesinde Ulrich Beck'in risk toplumu teorisi perspektifinden toplumların iklim krizini nasıl algıladığına, bu algının nasıl şekillendiğine ve bunun doğrudan ya da dolaylı olarak hangi parametreler üzerinden gündeme taşınabileceğine ve tüm bunların bireyler ve toplumlar nezdinde ne tür etkilere sahip olabileceğini değerlendirmektedir.

Kitap değerlendirme yazılarında M. Ekici R. Levine'nin *Zamanın Coğrafyası, Kültürlerin Zaman Algısı Üzerine* başlıklı kitabını kritik etmektedir. 1997 yılında okuyucuların beğenisine sunulan eser 2013 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Kitap üç ana bölüm ve bunlara bağlı 10 alt başlıktan oluşmaktadır. Kitapta doğal bir süreç olarak kabul edilen 'zaman'ın meseleye eleştirel açıdan bakıldığında aslında bir iktidar pratiği olduğu, meselenin doğasını anlamak için kültürler arası çalışmaların ve hermenötik yaklaşımın olmazsa olmaz olduğu tartışılmaktadır. D. Çelik ise M. Sezik ve G. Çakır Sümer'in editörlüğünü yaptıkları *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği* kitabını kritik etmektedirler. İnönü Üniversitesi Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yürütülen bir çalışma kapsamında hazırlanan eser 2023 yılında İdeal Kent Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Kitapta iklim değişikliği olgusu siyaset bilimi ve kamu yönetimi, sağlık bilimleri ve sosyoloji gibi farklı disiplinler tarafından on iki başlık altında tartışılmaktadır.

Başta yazarlarımız ve hakemlerimiz olmak üzere dosyanın hazırlanmasında emeği geçen herkese çok teşekkür ederim. Yeni sayımızda buluşmak dileğiyle.

Saygılarımla
Levent USLU

Delhi Türk Sultanlıkları Dönemine Ait Dini Yapılar

Metin Bilal*

Öz

Tarih boyunca Hindistan'da birçok semavi ve ilkel din hayat bulmuştur. Kuzey Hindistan'ın İslamiyet'le tanışması Hz. Ömer dönemine denk gelmektedir. Bu tarihten itibaren bölgeyi yakından takip eden Müslümanlar Emeviler ve Abbasiler zamanında Hindular üzerine seferlerini hızlandırmışlardır. Bu durum, Gazneli Mahmûd döneminde yeni bir ivme kazanmış ve Dârü-İslâmın bir parçası olması için bölgeye 17 sefer düzenlenmiştir. Gaznelilerin ardından Gurlular da bu coğrafyayı egemenliği altına almaya çalışmışlardır. Nihayetinde Delhi Türk Sultanlıkları'nın kurulmasıyla Kuzey Hindistan Müslüman Türk hâkimiyeti altına girmişti. Delhi Türk Sultanlıkları kuruldukları andan itibaren hem İslamiyet'i üstün kılmak hem de kültürel varlıklarını ebedileştirmek için mimariye büyük önem vermişlerdir. Hindu tapınakları üzerine inşa edilen Kuvvetü'l-İslam Külliyesi ise bunun en güzel örneklerindedir. Bunun yanı sıra camii, medrese, mescid, namazgâh ve türbe gibi birçok yapı inşa etmişlerdir. Bu bağlamda Türk-İslam mimarisinin Tuğlukşahlar, özellikle Firuz Şah zamanında zirve yaptığı görülmektedir. Bu çalışmada Delhi Türk Sultanlıkları dönemine ait dini yapılar, Kuvvetü'l-İslam Külliyesi, Türbe, Dergâh, İdgâh ve Medrese şeklinde başlıklar altına alınarak etraflıca ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Delhi Türk Sultanlıkları, Hindistan, İslamiyet, Kuvvetü'l-İslam Külliyesi, Medrese, İdgâh.

Legal Status of Urban Site: Critical and Recommendations

Abstract

Throughout history, many celestial and primitive religions have come to life in India. North India's meeting with Islam it corresponds to the period of Hz. Omar. From this date on, Muslims who followed the region closely, accelerated their expeditions against the Hindus during the time of the Umayyads and Abbasids. This situation gained a new momentum in the period of Mahmud of Ghazni and 17 expeditions were organized to the region to make it a part of Daral-Islam. After the Ghaznavids, the Gurians also tried to dominate this geography. Eventually, with the establishment of the Delhi Turkish Sultanates, North India came under Muslim Turkish rule.

From the moment they were established, the Delhi Turkish Sultanates have attached great importance to architecture in order to both make Islam superior and perpetuate their cultural assets. The Kulliye of Quwwat'ul-Islam, built on Hindu temples, is one of the best examples of this. In addition to this, they built many structures such as mosques, madrasahs, masjids, prayer places and tombs. In this context, it is seen that Turkish-Islamic architecture reached its peak during the Tughluqshahs period, especially Firuz Shah. In this study, religious structures belonging to the period of the Delhi Turkish Sultanates were tried to be discussed in detail by taking them under the heading of Kulliye of Quwwat'ul-Islam, Tomb, Durgah, Idgah and Madrasa.

Key Words: Delhi Turkish Sultanates, India, Islam, Kulliye of Quwwat'ul-Islam, Madrasah, Idgah.

Giriş

Tarihi çok eskilere dayanan Hindistan'da Akhunların VII. yüzyılın başlarında Hindu Racalar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Müslüman Arapların Hindistan sınırlarını zorlamaya başladığı görülür. Bu doğrultuda ilk akınlar 636-37 yılları arasında Hz. Ömer'in halifeliği döneminde gerçekleşir (Durak, 2000, s. 7; Cöhce,1986, s. 8; Prasad, 1930, s.29). Ayrıca Hz. Ali döneminde de Sind'e bir sefer düzenlenir. Dört Halife döneminden sonra Hint topraklarında yayılma düşüncesi Emeviler ve Abbasiler döneminde de devam eder (Ahmed, 1995, s. 9-10; Durak, 2000, s. 8; Kortel, 2006, s. 1-2).

İslamiyet'i Hindistan topraklarında baki kılma düşüncesiyle hareket eden Gazneli Mahmûd bölgeye toplamda 17 sefer düzenler. Bu seferler sonucunda Gazneliler Doab ve Orta Hindistan'a kadar yayılır (Palabıyık, 2008, s. 97; Merçil, 2006, s. 58-59). Gaznelilerin tarih sahnesinden silinmesinden sonra Hindistan'da Gurularla yeni bir dönem başlar. Gurulu sultanı Muhammed 1176 yılında Multan'ı 1186 yılında da Lâhor'u ele geçirir. Sultan Muhammed 1191-1192 yıllarında yaptığı Train savaşları sonucunda Kuzey Hindistan'da hâkimiyetini oldukça genişletir (Sıddıqui, 1996, s. 207; Cüzcanî, 1869, s. 292-297). Sultan Hindistan seferinden Gazne'ye dönerken Hindistan'ın fütuhatı için Kuhram ve Samane valisi Aybeg'i görevlendirir. Böylece Delhi Türk Sultanlıkları diye adlandırılan devre başlanır (Cöhce, 2002, s. 691; Merçil, 2006, s. 322).

Sultan Muhammed'in 1206 yılında öldürülmesi üzerine Aybeg, Kutbeddin unvanı alarak Lâhor'da sultanlığını ilan eder. Saltanatı boyunca Taceddin Yıldız ile giriştiği taht mücadelesinin dışında önemli bir olay yaşanmaz. Aybeg 1210 yılında Lâhor'da çevgan oynarken attan düşerek ölür (Cüzcanî, 1869, s. 300-301; Sirhindi, 1932, s. 14-16; Nizâmeddin Ahmed, 1927, s. 42-45). Aybeg'in ölümü üzerine Kutbiler dörde ayrılır. Akabinde İltutmuş'un 1211 yılında tahta çıkmasıyla Delhi'de Şemsiler dönemi başlar. Abbâsî Halifesi tarafından "*Nâsir Emîrî'l-Mî'mînî*" unvanı verilen Şemseddin İltutmuş, 1236 yılına gelindiğinde hastalanarak vefat eder. 26 yıllık saltanatı boyunca devletin sınırlarını batıda Sind'e ve doğuda da Bengal'e kadar genişletir (Sirhindi, 1932, s. 14-21; Nizâmeddin Ahmed, 1927, s. 60-62). İltutmuş'un ölümü üzerine tahta kızı Raziye Begüm Sultan geçer. Begüm Sultan'ın ardından tahtı Behram Şah devralır. Onun ardından Şemsiler'in tahtına sırası ile Alâeddin Medun Şah ve Nâsireddin Mahmud Şah geçer. Nâsireddin Mahmud Şah'ın 18 Şubat 1266 tarihinde vefat etmesi üzerine Şemsiler dönemi kapanarak Balabanlar dönemi başlar (Cüzcanî, 1869, s. 332-359).

Uluğ Han Balaban "*Gyâseddin*" unvanı alarak 1266 yılında hanların ve meliklerin desteğiyle tahta çıkar. Uluğ Han, saltanatı boyunca bir yandan ülkesinde meydana gelen karışıklıkları önlemekle uğraşırken diğer yandan da her yıl Hindistan topraklarına akınlar düzenleyen Moğollara karşı tedbirler almaya çalışır. Gıyâseddin Balaban 1287 yılına geldiğinde 80 yaşında vefat eder (Nizâmeddin Ahmed, 1927, s. 93-119; Sirhindi, 1932, s. 37-49).

Celâleddîn Firuz Şah'ın 13 Haziran 1290 tarihinde Kîlûgarî'de tahta çıkmasıyla Halaç¹ Sultanlığı'nın ikinci evresi başlar. Sultan Kîlûgarî'de bir süre kalır ve imar faaliyetlerinde bulunarak Cemne Nehri kenarında Şehr-î Nev adını verdiği yeni bir şehir kurar (Konukçu, 1977, s. 91-95). Alâeddîn Muhammed Şah 20 Ekim 1296 tarihinde Delhi'de Halaçların tahtına oturur. Halaçların en uzun süre tahta kalan sultanı Alâeddîn, iç ve dış karışıklıkları gidererek fetih hareketlerini sürdürür (Berenî, 2015, s. 148-259; Firişte, 1829, s. 181-229).

Halaç Hanedanlığı'nı ortadan kaldıran Gazi Melik, “Gıyâseddîn” unvanını alarak Eylül 1320 tarihinde Tuğlukşahlar Devleti tahtına geçer. Hanedanlığın tahtına Gıyâseddîn'den sonra oğlu Muhammed b. Tuğluk geçer. Onun ardından tahta amcası Sipahsalar Receb'in oğlu Firuz Şah geçer (Hüseyin, 1933, s. 16-103; Sirhindi, 1932, s. 92-99; Nizâmeddin Ahmed, 1927, s. 215-241). Firuz Şah'tan sonra şehzadeler arasında taht kavgalarının artması sonucu hızlı bir şekilde yıkılışa giden Tuğlukşahlar Hanedanlığı 1414 yılında tarih sahnesinden çekilir (Firişte, 1829, s. 267-292; Nizâmeddin Ahmed, 1927, s. 255-291).

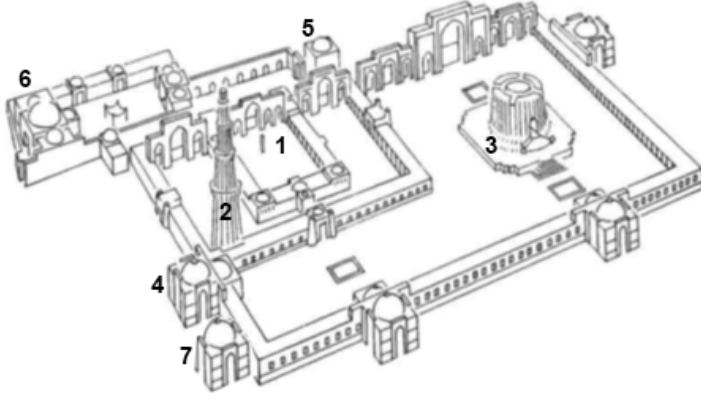
Delhi Türk Sultanlıkları Dönemine Ait Dini Yapılar

Kuvvetü'l-İslam Külliyesi

İslamiyet'in Kuzey Hindistan'daki en büyük sembollerinden biri Kuvvetü'l-İslam Külliyesi'dir. Külliye içerisinde birçok yapıyı barındırır. Ancak günümüzde bu yapıların birçoğu yıkılmış olup geriye sadece devasa kalıntıları kalmıştır. İslamiyet'in kuvveti anlamına gelen Kuvvetü'l-İslam'ın bu görünümüyle bile dünyanın en muhteşem yapılarından birini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Kuvvetü'l-İslam Külliyesi içerisinde;

- 1) Cami'i- Mescid
 - 2) Kutub Minâr
 - 3) Alâ'i Minâr
 - 4) Alâ'i Dervaze
 - 5) Şemşeddin İltutmuş'un Türbesi
 - 6) Alâeddin Muhammed Halaci'nin Türbesi ve Medresesi
 - 7) İmâm Zamîn Türbesi
- gibi yapılar yer almaktadır.

¹ Halaçların menşei hakkında detaylı bilgi için bkz. (Tezcan, 2019, s. 632-654).

Kaynak: Arnold; Fisher, 1986, s. 548.

Cami'i- Mescid

İslamiyet'in Hindistan'da yayılması için büyük gayret sarf eden Kudbeddin Aybeg 1192 yılında Delhi'yi ele geçirdikten sonra burada bir cami inşa etmeye karar verir (Sharma, 1974, s. 52; Banerji, 1928, s. 294). Bu Kuvvetü'l-İslam olarak da bilinen Cami'i-Mescid'tir. Sultan İslam'ın üstünlüğünü göstermek için Cami'i-Mescid'i 27 Hindu tapınağının bulunduğu Ray Pithora'ya inşa eder (Stephen, 1876, s. 37-38). Caminin yapımına 1192 yılında başlanmış olup yapı 1198 yılında tamamlanır (Sharma, 1974, s. 52). Taştan yapılan cami kare plana sahip olup ana giriş kapısı doğu duvarının ortasında yer alır. Bu bölümde toplam 4 pencere bulunur. Ayrıca caminin kitabesi de bu bölümdedir. Yapının biri dış diğeri iç olmak üzere toplam iki avlusu bulunur (Stephen, 1876, s. 40). Bu muhteşem yapıya dışarıdan bakıldığında bütün ihtişamını gözler önüne sermektedir.

Cami'i-Mescid ünlü seyyah İbn Battûta'nın da dikkatini çeker. Battûta seyahatnâmesinde mescid hakkında önemli bilgilere yer verir. İbn Battûta'ya göre Cami'i- Mescid'in alanı oldukça geniştir. Duvarları, çatısı ve zemini güzel yontulmuş beyaz taşlardan yapılmıştır. Yapıyı dayanıklı kılmak için taşlar kurşunla birbirlerine iliştilmiştir. On üç kubbesi ve minberi tamamen taştan yapılmıştır. Caminin yapımında tahta kullanılmamıştır. Caminin doğu kapısı yakınında iki büyük put vardır. Bu putlar taşlarla birleştirilmiştir. İnsanlar camiye giriş çıkışta bu putlar üzerinden geçmektedir. Cami'i- Mescid'in yerinde daha önceden put evi bulunmaktadı (Battûta, 2000, s. 614).

Cami'i- Mescid'in kuzey ve güney bölümlerine Sultan İltutmüş tarafından 1230 yılında ilave yapılır. Ayrıca Sultan mescidin kuzey bölümünün batı kısmına da kendisi için bir türbe yaptırır (Page, 1926, s. 10-13).

Halaç Hanedanlığı dönemine geldiğinde Alâeddin Muhammed Halaci tarafından Cami'i- Mescid'e yeni ilaveler yapılır. Bunlar daha çok kuzey ve doğu bölümlerinde yer alır (Page, 1926, s. 14). Ayrıca Sultan Alâeddin Cami'i- Mescid'in hasar görmüş duvarlarını, çatısını ve kubbesini de tamir ettirir (Sharma, 1974, s.

110-111). Bu muhteşem yapı Tuğluk sultanı Firuz Şah dönemine gelindiğinde bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutar. Sultan mescidin hasar gören kısımlarını onararak eski ahşap kapılarını sandal ağacından yapılan kapılarla değiştirir (Firuz Şah, 1871, s. 383; Banerjee, 1967, s. 143).

Kutub Minâr

Kutbeddin Aybeg 1193 yılında Cami'i- Mescid'in 50 metre kadar güneyinde bir minare yapımına başlar. Aybeg'in sağlığında ancak birinci katı tamamlanabilir (Beksaç, 2002, s. 499). Minarenin inşasını Sultan İltutmuş devam ettirerek dört kat olarak tamamlar (Arnold; Fisher, 1986, s. 548-549). Hint-İslam mimarisinin şaheserlerinden biri olan bu yapı Çiştî şeyhi Kutbüddin Bahtiyâr'ın naaşının yakınına gömülmesinden sonra Kutub Minâr olarak anılır (Beksaç, 2002, s. 499). Minâr'ın yüksekliği 73,56 metre, zemininin çapı 14,40 metre iken üst kısmı 2.74 metredir. Bu yapının üzerinde dört şerefe bulunur. Birinci şerefenin zeminden yüksekliği 27.43, ikincisinin 42.67, üçüncüsünün 54.86 ve sonuncusunun ise 61.87 metredir (Munshi, 1911, s. 7) Minâr'ın dış cephesi her katı farklı özellikler yansıtacak şekilde inşa edilir. Ayrıca dışı yiv ve setlerden oluşan zemin üzerine işlenerek geometrik ve bitkisel süslemelerin desteklediği yazı kuşaklarıyla kaplanır (Beksaç, 2002, s. 499; (Munshi, 1911, s. 6-7).

Kırmızı kumtaşından inşa edilen Kutub Minâr, Tuğlukşahlar Hanedanlığı döneminde iki kez yıldırım düşmesi sonucu zara görür. Bu dönemde Kutub Minâr'a ilk yıldırım 1326 yılında düşer. Dönemin sultanı Muhammed b. Tuğluk İslam aleminin sembolü olan Kutub Minâr'ın zarar gören kısımlarının onarımını yaptırır. İkinci yıldırım ise 1368 yılında dördüncü katına düşer ve Minâr'a bir hayli zarar verir (Rani, 1991, s. 83). Sultan Firuz Şah 1368 yılında zarar gören dördüncü katı tamir ettirerek yeni bir kat ilave eder. Böylece Kutub Minâr beş kat olarak günümüzdeki şeklini alır. Firuz Şah dördüncü ve beşinci katını sağlam olması için beyaz mermerden yaptırır. Bu katlar sade olarak inşa edilir ve üzerlerinde herhangi bir süslemeye yer verilmez (Firuz Şah, 1871, s. 383; Banerjee, 1967, s. 143-144).

İbn Battûta Kutub Minâr'ı görünce hayran kalır. Seyyaha göre bu muhteşem yapının İslam ülkelerinde eşi ve benzeri yoktur. Minare kırmızı taştan inşa edilmiştir. Son derece yüksek olan yapının uç kısmı beyaz mermerden şerefeleri saf altından yapılmıştır. Merdiveni ise fil sığacak kadar geniş yapılmıştır (Battûta, 2000, s. 614).

Alâ'i Minâr

Sultan Alâeddin Muhammed Halaci Kuvvetü'l-İslam Külliyesi içerisinde Kutub Minâr'dan oldukça büyük yeni bir minare yapımına karar verir. Alâ'i Minâr

² Kutub Minâr'ın dördüncü katı Muhammed b. Tuğluk zamanında mermerden yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü İbn Battûta minarenin uç kısmının beyaz mermerden yapıldığından bahsetmektedir. Seyyah'ın Muhammed b. Tuğluk döneminde Delhi'de bulunduğu göz önüne alınarak verdiği bilgilerden hareketle yapının Muhammed b. Tuğluk döneminde mermerden yapıldığı anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. (Battûta, 2000, s. 614).

olarak bilinen bu yapı sultanın sağlığında sadece zemini tamamlanabilir. Ancak böyle devasa yapının inşasına gerek ekonomik sebepler gerekse siyasi çatışmalar yüzünden Alâeddin'in halefleri tarafından devam edilmez. Sultan Alâeddin tarafından yaptırılan kısmın yüksekliği 24.5 metredir (Sharma, 1974, s. 58). İbn Battûta Alâ'i Minâr'ın Kutbeddin tarafından inşa edildiğinden bahsetse de Alâeddin Muhammed Halaci tarafından yaptırıldığı aşikârdır. Üçte biri tamamlanan minarenin büyüklüğü ve merdivenlerinin üç fili yan yana alacak kadar geniş olması bakımından dünyanın en müthiş eserlerinden sayılabilir. Ayrıca seyyah bu yapının üzerine çıkarak Delhi'de bulunan evlerin birçoğunu gördüğünden bahseder (Battûta, 2000, s. 614).

Alâ'i Dervaze

Sultan Alâeddin Muhammed döneminde Cami'i- Mescid'e *Alâi Dervaze* veya *Alâeddin Halaci Kapısı* diye adlandırılan bir kapı inşa edilir. Alâi Dervaze kırmızı kum taşı ile oyulmuş şeritler ve paneller içerisinde düzenlenmiş mermerlerden yapılıdır (Page, 1926, s. 14). Bu muhteşem yapı varlığını günümüze kadar koruyarak ziyaretçileri kendine hayran bırakır. Dışarıdan bakıldığında bir mescidi andıran kapının üç giriş bölümü bulunur.

Şemşeddin İltutmuş'un Türbesi

Sultan Şemşeddin İltutmuş tarafından 1235 yılında Kuvvetü'l-İslam Camii'nin kuzeybatısında inşa edilir (Sharma, 1974, s. 56). Yapı kare plana sahip üzeri kubbeyle örtülü bir odadan oluşur (Page, 1926, s. 13). Sultanın türbesi süslü oymalarla donatılır. Öyle ki o zamana kadar kuzey Hindistan'da böylesi süslü oymalara sahip bir türbe görülmez (Banerji, 1938, s. 304). Türbenin kubbesi yıkılmış olup günümüze kadar sadece duvarları ayakta. Yapının batı duvarında üç mihrabı vardır. Türbenin orta kısmında mermerle süslenmiş ve yüksek bir kaide üzerinde lahit yer alır. Diğer kısımlarında ise kemerlere sahip girişler bulunur. Türbenin dışı oldukça sadedir. Ancak girişlerde ve iç kısmında kufî ve nesih karakterlerde geometrik ve arabesk desenler kullanılmıştır (Sharma, 1974, s. 56-57).

Alâeddin Muhammed Halaci'nin Türbesi ve Medresesi

Alâeddin Muhammed 1316 yılında vefat edince Cami'i-Mescid'in güneybatısında yer alan türbesine defnedilir (Konukçu, 1977, s. 193). Türbenin avlusu 400 fit (122 m.) uzunluğunda 200 fit (61 m.) genişliğindedir. Alâeddin'in mezarı ise avlunun güney tarafında bulunur. Avluya her yönden girilebilmektedir. Ancak ana giriş bölümü doğuda ve batıda yer alır (Stephen, 1876, s. 83). Alâeddin Muhammed'in türbesi Tuğlukşahlar dönemine geldiğinde bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuştur. Sultan Firuz Şah tarafından onarımı yapılan türbenin kapıları sandal ağacından yapılanlarla değiştirilir. Ayrıca Abdarhâne'nin yıkılan batı duvarı da yeniden yapılıdır (Firuz Şah, 1871, s. 384). Sultan Alâeddin'in türbesinin yanında "L"

mimariye sahip bir de medresesi vardır (Sharma, 1974, s. 59). Alâeddin Muhammed döneminde bu medreseden yetişen âlimlerin seviyesi Ortaçağ İslam dünyasının Mısır, Bağdat, Semerkant, Buhara, Şam, Tebriz ve İsfahan gibi merkezlerde yetişen âlimlerle boy ölçüşecek derecededir (Kortel, 2019, s. 686).

İmâm Zamîn Türbesi

Asıl adı Muhammed Ali olan İmâm Zamîn Türkistan'dan Delhi'ye gelmiş olup Çiştîye³ tarikatına mensuptur. İmâm Zamîn Cami'i- Mescid'de önemli bir mevki de görev yapar. Alâi Dervaze yakınında bulunan Zamîn'in Türbesi sade bir şekilde 7.3 metre kareden oluşur. Yapı sekizgen kasnak üzerine oturtularak kum taşından yapılmış ve üzeri kubbe ile örtülmüştür. Giriş kapısı ve mihrabı mermerden yapılmıştır. Ayrıca yapıya estetik bir hava katmak için kırmızı kumtaşı ve mermerden süslemeler ilave edilmiştir (Page, Sharma, 2002, s. 72).

Türbe

Kuzey Hindistan'da Delhi Türk Sultanlarına ait birçok türbe bulunur. Bu yapılar hanedan üyelerinin mezarları üzerine yapıldığı gibi Hindistan'a gelerek buraya yerleşen birçok tarikat şeyhinin kabirlerinin üzerlerine de inşa edilmiştir. Aşağıda varlıkları günümüze kadar ulaşan önemli şahsiyetlere ait türbeler ele alarak bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Kutbüddin Bahtiyar Kâki'nin Türbesi

Çiştîye tarikatına mensup Ferganalı mutasavvıf olan Kutbüddin, İltutmuş zamanında Delhi'ye gelen önemli kişilerden biridir. Kısa sürede sultanın güvenini kazanır ve halk arasında hürmet görür. Kutbüddin Bahtiyar 1235 yılında vefat edince Havza-ı Şemsi ile Kutub Minâr arasında bulunan Mihrevli'ye⁴ defnedilir ve daha sonra üzerine türbe inşa edilir (Konukçu, 2002, s. 483). Sade bir türbesi vardır (Page, Sharma, 2002, s. 72). İbn Battûta'ya göre halk türbeye büyük hürmet gösterir. Fakir, borçlu yahut kızının çeyizini alamayan kişiler Kutbüddin'e başvurur. Kutbüddin'de onlara ilahî lütfun eseri olarak altın ve gümüş kek verir. Bunun neticesinde de halk arasında "Kâki" olarak tanınır (Battûta, 2002, s. 616).

Balaban Han'ın Türbesi

Sultan Gıyâseddin Balaban'ın türbesi Mihrevli'nin güney tarafında Kutub Minâr'a yakın bir yerde bulunur. Sultanın türbesi moloz taştan, kubbesiz ve dört tarafında kemer bulunan kare bir odadan oluşur. 1280 yılında inşa edilen yapı da

³ Çiştîye tarikatı adını Herat yakınlarındaki Çişt köyünden almaktadır. Hint Müslümanlarının manevi hayatında büyük rol üstlenen bu tarikat Muînüddin Hasan el-Çiştî tarafından sistemleştirilerek bütün Hint yarımadasına yayılmasını sağlamıştı. Detaylı bilgi için bkz. (Nizami, 1983, s. 343).

⁴ Eski Delhi'de Havza-ı Şemsi ile Kutub Minâr arasında bulunan yerdir. Detaylı bilgi için bkz. (Konukçu, 2002, s. 483).

ilk kez gerçek kemer kullanıldığı için Hint-İslam mimarisinin gelişmesi açısından önem arz eder (Sharma, 1974, s. 65-66). Ünlü seyyah İbn Battûta Sultan Balaban'ın kabrini ziyaret ettiğini belirtir (Battûta, 2002, s. 624). Türbe Sultan Balaban tarafından inşa edilen ve “*Dar'ul Aman*” adı verilen bir konakta bulunur (Turan, 2020, s. 99). İbn Battûta'ya göre borcu olan kişi bu konağa başvurunca borcu, bir cinayet işlenmişse ölenin diyeti ödenir. Kısaca bir derdiyle bu konağa gelen kişinin derdine derman olunur. Gıyâseddin Balaban vefat ettiğinde Dar'ul Aman'a defnedilmiştir (Battûta, 2002, s. 624). Dar'ul-Aman Sultan Firuz Şah tarafından restore edilir. Binanın kapıları harap vaziyette olduğundan Sultan, bu kapıları dayanıklı sandal ağacından yapılan kapılarla değiştirir (Firuz Şah, 1871, s. 384).

Sultan Gûri Türbesi

Şemseddin İltutmuş'un en büyük oğlu Nasıreddin Mahmud Lakhenevti'de 1229 yılında vefat eder (Cöhçe, 1986, s. 83). Sultan İltutmuş kendisi hayatta iken vefat eden oğlu için bir türbe yaptırır. Burası Kutub Minâr'a yaklaşık üç mil uzaklıkta ve Minâr'ın batısında yer alır. Kare şeklinde inşa edilen türbenin girişi mermerden yapılarak üzeri kuran, kufi ve nesih karakterlerle süslenir (Sharma, 1974, s. 105).

Rükneddîn Firuz Şah'ın Türbesi

Şemseddin İltutmuş'un oğludur. İltutmuş'un ölümü üzerine tahta Rükneddîn geçer. Ancak onun devlet işlerinden el çekip zevki sefaya dalması sonucu tahtan indirilerek katledilir (Cöhçe, 1986, s. 82-90). Rükneddîn Firuz Şah'ın naşı Melikpûr'da bulunan türbesine defnedilir (Stephen, 1876, s. 75). Bu türbe Firuz Şah Tuğluk tarafından tamir edilir. Firuz Şah türbenin harap olmuş duvarlarını ve kubbesini onartır (Firuz Şah, 1871, s. 383-84; Banerji, 1938, s. 143).

Mu'izzeddîn Behram Şah'ın Türbesi

Sultan Şemseddin İltutmuş'un en küçük oğludur. Sultan Raziye Begüm tahtan indirilerek yerine Mu'izzeddîn Behram Şah geçirilir. Ancak onunda saltanı çok uzun sürmez. Yaklaşık dört yıl sonra tahttan indirilerek katledilir (Cöhçe, 1986, s. 116-122). Behram Şah'ın naşı Melikpûr'da bulunan türbesine defnedilir. Sultanın türbesi de Firuz Şah Tuğluk tarafından onartılır. Firuz Şah, Behram Şah'ın türbesinin kubbesini, terasını ve etrafındaki duvarları onararak eski görünümüne kavuşturur (Firuz Şah, 1871, s. 383). Sultan Rükneddîn ve Behram Şah'ın türbeleri şekil ve yapı bakımından benzerdir. Kubbe sekiz sütun üzerine oturtulmuş ve küçük moloz taş kubbelerle örtülmüştür (Stephen, 1876, s. 76).

Gıyâseddin Tuğluk Şah Türbesi

Gıyâseddin Tuğluk Şah 1325 yılında Afgânpur'da vefat edince kendisi tarafından yaptırılan türbeye defnedilir. Tuğluk'un türbesi Tuğlukâbâd hisarına 300 m. uzaklıkta bulunmakta ve bir geçit ile hisara bağlanmaktadır (Shokoohy and H.

Shokoohy, 1994, s. 519-552). Türbe yapay bir gölün ortasına inşa edilir. Yapının etrafını çevreleyen yapay göl günümüzde tamamen kurumuştur. Tuğlukâbâd şehrinde günümüze ulaşan tek yapı bu türbedir. Küçük bir kaleyi andıran türbenin etrafını çevreleyen surlar beşgen planlıdır. Yapının tek bir girişi bulunur (Nath, 1921, s. 59). Türbenin etrafı taş bloklardan oluşan burçlarla güçlendirilmiştir. Yapıda kırmızı kumtaşı ve mermer ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Ayrıca sağlamlığını arttırmak için tabandan geniş üst kısmından daralan eğimli duvarlara yer verilmiştir (Rani, 1991, s. 45; Nath, 1921, s. 53-54).

Tuğluk'un türbesi kare planlı, tek kubbelidir. Türbenin batı duvarındaki mihrabın dışında iç kısmında herhangi bir sıva, oyma veya süsleme kullanılmamış, dış kısmında saçak bölümünde süslemelere yer verilmiştir (Nath, 1921, s. 54).

Kebîruddîn Evliyâ Türbesi

Tuğlukşahlar Hanedanlığı döneminde inşa edilen türbelerden biri de Kebîruddîn Evliyâ Türbesi'dir. Bu yapı "Lal Kûmbel", "Rikâbvâlâ Kûmbel" gibi isimlerle anılır (Sharma, 1974, s. 74). Kebîruddîn Evliyâ'nın türbesi Beganpurî Mescidi ile Kirki Mescidi arasında yer almakta ve her iki mescide de eşit mesafededir. Yapı plan ve kullanılan malzeme bakımından Gıyâseddin Tuğluk Şah'ın türbesiyle benzerlik gösterir (Welch and Crane, 1983, s. 143).

Türbe kare plana sahip bir odadan oluşur. Eğimli duvarlara ve sıvayla kaplanmış koni bir kubbeye sahiptir. Mihrap yapının batı duvarında bulunmakta ve etrafı beyaz mermerle çevrelenerek estetik görünüm kazandırılmıştır (Rani, 1991, s. 49). Türbenin 1397 tarihinde inşa edildiği tahmin edilmektedir (Sharma, 1974, s. 74).

Sultan Firuz Şah Türbesi

Sultan Firuz Şah'ın türbesi eğimli duvarlara ve kare plana sahip olup Havza-ı Has Medresesi'nde yer alır (Rani, 1991, s. 49). Tuğlukşahlar Hanedanlığı'nın mimari özelliğini yansıtan bu yapı Gıyâseddin Tuğluk Şah ve Kebîruddîn Evliyâ Türbesi'ne benzese de onlardan ayrılan özellikleri de bulunur. Örneğin, Firuz Şah'ın türbesinin kubbesi bir karnak üzerine oturtulmuştur (McKibben, 1988, s. 165; Rani, 1991, s. 49). Tek kubbeli inşa edilen türbenin kubbesi ve duvarları bitkisel motiflerle süslenmiştir. Yapının güney ve doğu bölümleri bahçeye açılırken kuzey ve batı kısımlarından medreseye ulaşım sağlanmaktadır. (McKibben, 1988, s. 167; Welch and Crane, 1983, s. 146).

Hân-ı Cihân Telingâni Türbesi

Kattu (Kannû) Hint asıllı olup Telingana yerlilerindedir. Telingana Uluğ Han tarafından ele geçirilince Kattu'da Delhi'ye getirilir (Sıddıqı, 1978, s. 1019). Kattu Delhi'de İslamiyet'i benimser ve Makbûl adını alır. Tuğluk sarayına 1322 yılında giren Makbûl dönemin sultanı Muhammed b. Tuğluk tarafından itibar görülür ve hanlık payesine yükselir (Konukçu, 1997, s. 57). Tuğlukşahlar döneminin önemli

tarihçilerinden Ziyâeddin Berenî'nin verdiği bilgiye göre Makbûl, Muhammed b. Tuğluk tarafından naib-i vezirlik makamına getirilir (Berenî, 2015, s. 280).

Muhammed b. Tuğluk'tan sonra tahta geçen Firuz Şah, Makbûl'e "*Hân-ı Cihân*" unvanı vererek vezirlik görevine getirir. Makbûl, Firuz Şah döneminde 18 yıl vezirlik yaptıktan sonra 1368-1369 tarihinde Delhi'de vefat eder (Afif, 1953, s. 115). Hân-ı Cihân'ın türbesi günümüzde Nizameddin Köyü içerisinde ve Nizâmeddin Dergâhı'na birkaç km. uzaklıkta yer alır (Welch and Crane, 1983, s. 146). Hân-ı Cihân'ın türbesi dönemin yaygın türbe planı anlayışının dışına çıkılarak sekizken planlı olarak inşa edilir. Ayrıca ana kubbenin etrafına küçük kubbeler yerleştirilerek farklı bir görünüm sağlanır (Rani, 1991, s. 51).

Dergâh

Delhi Türk Sultanlıkları döneminde birçok şeyhin Hindistan'a gelerek yerleştiği bilinmektedir. Özellikle Muhammed b. Tuğluk zamanında tarikat ehli insanların sayılarının önemli oranda arttığı görülmektedir. Bu dönemde inşa edilen en önemli dergâhlardan biri de Nizâmeddin Evliyâ Dergâhı'dır.

Nizâmeddin Evliyâ Dergâhı

Asıl adı Muhammed olan Nizâmeddin Evliyâ 1243-1244 yılında Badâun şehrinde dünyaya gelir (Nizami, 1995, s. 68). Seyyid ailesine mensup olan Nizâmeddin Evliyâ Moğol istilasından kaçarak ailesiyle Buhara'dan Hindistan'a gelir. Badâun kadısı olan babasını 5 yaşında kaybeder. Nizâmeddin annesi Bibi Zeliha'nın teşvikleriyle dönemin önde gelen âlimlerinden dersler alır. Kur'an-ı Kerim derslerini Şeyh Mukrî adlı hocasından alırken Mevlana Alâeddin Usûlî'den de fıkıh derslerini alır (Özcan, 2007, s. 179).

Nizâmeddin Evliyâ 16 yaşında annesi ve kardeşiyle Delhi'ye gelerek burada devrin önemli hocalarından ders alır. Burada uzun yıllar yaşar ve Çiştîyye tarikatının Hindistan'da yayılmasına öncülük eder. Nizâmeddin Evliyâ 1325 yılında Delhi'de vefat eder (Özcan, 2007, s. 179; Nizami, 1995, s. 68).

Çırâğ-ı Delhi Dergâhı

Dergâh, Çırâğ-ı Delhi köyünde bulunur. Nâsıreddin Mahmud'un türbesinin etrafı zamanla gelişerek büyür ve Çırâğ-ı Delhi Dergâhı halini alır. Nâsıreddin Mahmud, Hz. Nizâmeddin'in izinden giderek Çiştîyye tarikatının başına geçer. Nâsıreddin Mahmud 1356 yılında vefat eder (Sharma, 1974, s. 77; Fanshawe, 1902, s. 287).

Kadem-i Şerif Dergâhı

Tuğlukşahlar Devleti zamanında inşa edilen önemli dergâhlardan biri de Kadem-i Şerif Dergâhı'dır. Kadem-i Şerif Hz. Muhammed'in ayak izine verilen isimdir. Mısır halifesi Tuğluk sultanı Firuz Şah'a hil'at, âlem, kılıç, yüzük ve Hz. Mu-

hammed'in ayak izini hediye olarak gönderir (Firuz Şah, 1871, s. 387). Sultan Firuz kendisi için bir türbe yaptırır. Ancak kendisinden önce 1374 yılında oğlu Feth Han vefat edince naaşı bu türbeye defnedilir. Sultan Kadem-i Şerîf'i Feth Han'ın mezarının üzerine koyar (McKibben, 1988, s. 78; Nath, 1979, s. 39). Muhtemelen dergâhın ismi de buradan gelir. Sultan Firuz Şah sonrasında Feth Han'ın türbesinin etrafına cami, okul gibi yapılar inşa ettirir (Rani, 1991, s. 42).

İdgâh (Namazgâh)

Genellikle namazgâh olarak adlandırılan idgâh Farça bir kelimedir. Namazgâhlar genellikle yerleşim yerlerinin dışında toplu olarak kılınan bayram ve cuma namazlarının kılındığı alanlara verilen isimdir (Bozkurt, 2006, s. 357). Hindistan'da Delhi Türk Sultanlıkları'na ait birçok namazgâhın olduğu bilinmektedir. Delhi'de bulunan namazgâh Havza-ı Has'ta yer alır (Rani, 1991, s. 38). Emir Timur Melfuzat-ı Timuri'de verdiği bilgiye göre Delhi'yi işgal ettiğinde tahtını buradaki namazgâha kurdurur (2010, s. 443). Ayrıca İbn Battûta'nın verdiği bilgiye göre Delhi şehrinin Gazne kapısı Musallâ-yi İd'e açılır (2000, s. 613). Emir Timur'un Delhi'yi ele geçirmesinden sonra harap bir hal alan namazgâh Mallu Han tarafından 1404 yılında tamir edilir (Rani, 1991, s. 39).

Medrese

Dini eğitim kurumlarının başında gelen medresenin ilk olarak hangi tarihte inşa edildiğine dair farklı görüşler ileri sürülmektedir. Medresenin kökenini bazı batılı araştırmacılar Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Horasan valiliğine kadar götürür. Ancak kaynaklarda medrese olarak kaydedilen ilk yapı fakih ve muhaddis Ebû Bekir Ahmed b. İshak es-Sibgi tarafından yaptırılan Nişabur'daki Darüssünne'dir (Bozkurt, 2003, s. 324). Hindistan'da Gaznelilerden itibaren medrese yapımına başlanmış ve sonraki dönemlerde de medrese yapımı yayılarak devam etmişti. Hint alt kıtasında medreseye câmia, dârülulûm, dersgâh gibi isimler verilmektedir (Birişik, 2003, s. 333). İbn Fazlullah el-Ömerî'nin verdiği bilgiye göre Muhammed b. Tuğluk döneminde sadece Delhi'de 1.000 medrese vardır. Bunlardan biri Şafî mezhebine aitken diğerleri de Hanefî mezhebine aittir (el-Ömerî, 2014, s. 31).

Medrese-i Firuz Şah

Tuğlukşahlar Hanedanlığı döneminde medrese yapımı Firuz Şah döneminde zirve yapar. Bu dönemde Havza-ı Has Müslüman ahalinin öğrenim gördüğü önemli merkezlerden biridir. Havza-i Alâ'î olarak da bilinen alanda birçok yapının bulunduğu büyük bir külliye inşa edilir. Külliye içerisinde medrese, mektep, cami, türbe ve müze bulunmaktadır (Berenî, 2015, s. 345). Berenî'nin verdiği bilgiye göre sultan kendi adında bir medrese inşa ettirmiştir. Bu yapı Havza-ı Has kenarında inşa edilen Medrese-i Firuz Şah'tır. Kubbe yüksekliği ve avlu genişliği bakımından dönemin diğer medreselerinden ayrılır. Yapının zarafeti, bulunduğu alanın ihtişamı ve halıların güzelliği insanları büyüler (Berenî, 2015, s. 345). Berenî'ye

göre Medrese-i Firuz Şah'tan içeri giren ziyaretçiler kendilerini adeta cennetteymiş gibi hisseder (Berenî, 2015, s. 345).

Medrese-i Firuz Şah iki katlı "L" plana sahip olup 1352 yılında inşa edilir. Medrese de revakların gerisinde üzeri kubbeye örtülü odalar bulunur. Yapının güney ve doğu bölümlerinde nizami olarak düzenlenmiş bahçeler yer alır. İki katlı oluşturan medresede üst kata ulaşımı kolaylaştırmak için birçok noktada merdiven bulunur (Rani, 1991, s. 37; McKibben, 1988, s. 159).

Siri Medresesi

Berenî'nin kayıtlarından edindiğimiz bilgilere göre Siri⁵'de bir medrese inşa edilir. Berenî'ye göre Siri Medresesi'ne hoca olarak Mevlana Seyyid Nizameddin Semerkandi görevlendirilir. Semerkandi'ye bu vazifesi için maaş ve köy gelirleri bağlanır. Semerkandi'den dini bilimler dersleri almaları için birçok öğrenciye de burs bağlanır (2015, s. 345). Berenî'nin kayıtlarında medresenin yapılışına dair bilgi bulunmaz. Ancak bu bilgiler Berenî'nin eseri olan *Tarîh-i Firuz Şahi*'ye yansdığından yapının Berenî'nin ölüm tarihi olan 1357 yılından önce yapıldığı anlaşılmaktadır.

Cami ve Mescid

Delhi Türk Sultanlıkları döneminde Delhi merkez olmak üzere birçok bölgede cami ve mescid inşa edilir. Tuğluşahlar Hanedanlığı döneminde inşa edilen önemli yapılara yer verilecektir.

Cami'i Mescid

Sultan Firuz Şah tarafından Kotla Firuz Şah'ta 1354 yılında inşa edilir. Cûn Nehri kenarında bulunan Firuzâbâd şehri surları içerisinde yer alır. Cami'i Mescid, şehrin nehir tarafındaki kale duvarına bitişik ve Aşoka sütunun⁶ güneyinde yer alır (Rani, 1991, s. 25; McKibben, 1988, s. 68). Geniş sütunlar üzerine inşa edilen Cami'i Mescid fevkanî olarak inşa edilir. Sütunlar üzerine oturtulan kısım yapının zemin katını oluşturur. İkinci kat ibadet edilen bölümden müteşekkildir. Giriş kısmındaki sütunlar kemerle birbirlerine bağlanarak geniş koridorları oluşturur (Welch; Crane, 1983, s. 130).

Zeminden başlayarak ana giriş kapısına ulaşımı sağlayan geniş merdivenler yer alır. Cami'i Mescid'in dış kapısının üzeri kubbeye örtülmüştür. Kubbe altında üç adet giriş bölümü vardır. Yapı harim ve revaklı avludan oluşmaktadır. Günümüze

⁵ Eski Delhi'nin kuzey-batı yakasına yaklaşık 3 km kadar uzaklıkta olup Cemne nehrinin batı sahiline dökülen küçük bir çayın kıyısında kurulmuştur. Detaylı bilgi için bkz. (Konukçu, 1977, s. 278).

⁶ Maurya İmparatorluğu'nun üçüncü hükümdarı Aşoka dönemine aittir. Sultan Firuz Şah tarafından tespit edilen bu sütun Delhi'ye getirilerek Cami' Mescid'in avlusuna dikilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Cunningham, 1875, s. 143).

ulaşan kalıntılardan anlaşılacağı üzere harim kısmını mihraba paralel sahnınlar oluşturur (Rani, 1991, s. 26).

Cami'i Mescid mimari olarak Emir Timur'un dikkati nazariyesini cezbeder. Emîr, Hindistan seferi sırasında Firuzâbâd'a gelerek burada birkaç saat dinlenir. Bu esnada şehri gezerek Camii Mescid'te iki rek'at namaz kılar. Şerefüddin Ali Yezdî'nin verdiği bilgiye göre Emir Timur Delhi'de 15 gün kaldıktan sonra 1399 yılında Cihânpenâh'tan hareket ederek Firuzâbâd'a gelir. Burada tamamen taştan yapılmış ve süslemeleriyle göz dolduran mescidi görür. Emir Timur bu mescide gelerek iki rek'at namaz kılar (2013, s. 306). Bu muhteşem yapıya 1367 yılında minare görünümü vermesi için Sultan Firuz Şah, Aşoka sütununu diktirir (Afif, 1953, s. 91; McKibben, 1988, s. 98).

Begümpurî Mescidi

Begümpurî Mescidi, Sultan Firuz Şah'ın veziri Han-ı Cihân Cunân Şah tarafından Begümpurî köyünde inşa edilir. Begümpurî, Cunân Şah tarafından yaptırılan yedi mescidden biridir. Ayrıca Kirki ve Kalan Mescidlerini de yaptırır. Begümpurî Mescidi, Karakteristik özellikleri bakımından Kirki ve Kalan Mescidi'ne benzese de onların aksine tek katlı yüksek bir kaide üzerine inşa edilir (Khan, 2011, s. 85). Mescidin günümüzde kuzey ve güney duvarları yıkılmıştır. Ana giriş kapısı doğu tarafında bulunmakta ve girişe ulaşmak için merdiven kullanılmaktadır. Harim, mihraba paralel üç sahnından oluşur. Bu sahnınların ortası kubbelerle, avluya bakan ve mihrabın önündeki sahnınlar ise çapraz tonozlarla kapatılmıştır (Khan, 2011, s. 87; McKibben, 1988, s. 29).

Kalan Mescidi (Şahcihânâbâd)

Kalan Mescidi Şahcihânâbâd'da bulunan Türkmen kapısı mevkiine yakın bir yerde inşa edilir. Mescidin doğu tarafında yer alan kitabesinde Han-ı Cihân Cunân Şah tarafından yapıldığı yazmaktadır. Yapımına 1387 yılında başlanılan yapının kısa sürede tamamlandığı bilinmektedir (Khan, 2011, s. 4-81; Rani, 1991, s. 30-31). Mescid zeminden oldukça yükseğe inşa edildiğinden mescidin girişine ulaşmak için uzun bir merdivenden çıkmak gerekmektedir. Yapı fevkanı tarzda inşa edilmiştir. Mescidin zeminden yüksekliği 8.53 metredir. Genel görünümü ise adeta bir kaleyi andırmaktadır. Cami, üç yönden tek sıra revaklı bir avlu gerisinde mihraba paralel üç sahnı harimden oluşmaktadır. Mescidin dört köşesine destek kulesi yerleştirilmiştir (Rani, 1991, s. 31).

Hirkî Mescidi

Tuğlukşahlar Hanedanlığı döneminde inşa edilen mescid, Hirkî köyü⁷ yakınlarında bulunur. Hân-ı Cihân tarafından 1387 yılında inşa edilen yapı fevkanî ola-

⁷ Eski Delhi ile Cihanpenâh arasında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Harita 1.

rak planlanır. Mescidin doğu, kuzey ve güney yönlerinde abidevi ölçülerde üç kapısı bulunur. Ana giriş kapısı doğu bölümünde yer alır. İç bölümden çatıya ulaşımı sağlayan iki merdiven bulunur (Hearn, 1906, s. 109; Rani, 1991, s. 32).

Mescidin içerisinde eşit bölünmüş dört avlu yer alır Avluların üzeri küçük kubbelelerle kapatılmıştır. Yapıda, toplamda 81 küçük kubbe ve 180 ayak bulunur (Welch; Crane, 1983, s. 138-139; Khan, 2011, s. 76-78).

Kâli Mescidi

Kâli Mescidi ya da Kâlan Mescidi, Sultan Firuz Şah döneminde inşa edilir. Kâli Mescidi Vezir Cunân Şah tarafından Nizâmedin köyünün⁸ doğu yakasında 1370-1371 yılında inşa edilir. Mescid sadece Hirkî Mescidi ile benzerlik göstermektedir. Her iki yapının üstü açık dört avlusu bulunur (Khan, 2011, s. 68-69).

Kalu Saray Camii

Sultan Firuz Şah döneminde Vezir Cunân Şah tarafından Mihrevlî yolu üzerinde ve Begünpurî köyü yakınlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Günümüzde cami harap bir durumdadır. Yapı yüksek bir zemin üzerine sekizgen planda inşa edilmiştir. Yapı moloz taşlarla inşa edilmiş olup eğimli duvarlara sahiptir. Caminin dayanıklılığını arttırmak için köşeleri taş bloklarla güçlendirilmiştir (Sharma, 1974, s. 72; Khan, 2011, s. 91).

Sonuç

Gur sultanı Mu'izz ed-dîn Muhammed'in Hindistan fütuhâtı için Kuhram ve Samane Valisi Aybeg'i görevlendirmesiyle Kuzey Hindistan'da yeni bir dönem başlar. Aybeg 1192 yılında Delhi'yi fethederek başkent yapar. Bu tarihten sonra Delhi'nin *Dârü'l-İslâm*'ın bir parçası olması için mücadele verir. Bu doğrultuda Kuvvetü'l-İslam olarak da bilinen Cami'i-Mescid'i inşa ettirir. Cami'i-Mescid'in yer aldığı alanın etrafına İltutmuş ve Alâeddin Muhammed Halaci dönemlerinde önemli eklemeler yapılır. Böylece dünyanın en muhteşem yapılarından biri olan Kuvvetü'l-İslam Külliyesi ortaya çıkar. Bu yapının inşasıyla birlikte Delhi'nin İslami bir kimliğe büründüğünü açıkça söyleyebiliriz. Kuvvetü'l-İslam Külliyesi içerisinde yer alan Kutub Minâr ise klasik İslam mimari anlayışını çok farklı bir boyuta taşıyarak Hint-İslam mimarisine yeni bir soluk kazandırır.

Delhi Türk Sultanlıkları dönemine ait bir diğer önemli mimari yapı da türbe-lerdir. Günümüze kadar varlıklarını koruyan Şemşeddin İltutmuş Türbesi, İmâm Zamîn Türbesi, Gıyâseddin Tuğluk Şah Türbesi ve Sultan Firuz Şah Türbesi gibi yapılar Hindistan'da İslam mimarisinin en güzel sembollerini teşkil eder. Şemşeddin İltutmuş'un türbesi duvarlarında bulunan kûfi ve nesih karakterlerdeki geometrik desenler günümüzde dahi ziyaretçileri kendine hayran bırakır. Gıyâseddin

⁸ Firuzâbâd'ın kuzeybatısında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Harita 1.

Tuğluk Şah'ın türbesi adeta bir kaleyi andırarak İslam'ın kalıcılığını ve ihtişamını gözler önüne serer.

Hindistan'da İslamî faaliyetlerinin yaygın olarak yapıldığı yapılardan biri de dergâhlardır. Bölgede Nizâmeddîn Evliyâ Derhâhı, Çırâğ-ı Delhi Dergâhı ve Kadem-i Şerîf Dergâhı gibi yapılarda tarikat ehli kişiler bağlı buldukları tarikat adına dini faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu yapılar günümüze kadar varlıklarını sürdürerek bölgedeki tarikatlar hakkında etraflıca bilgi sunmaktadır.

Hindistan'da karşımıza çıkan dini yapılardan bir diğeri de bayram ve Cuma namazlarının toplu olarak açık alanlarda kılındığı namazgâhlardır. İbn Battûta'nın verdiği bilgiye göre Delhi şehrinin kapılarından biri olan Gazne kapısı Musallâ-yi İd'e açılmaktadır. Bu yapılar da günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kuzey Hindistan'da namazgâhların varlığı İslam dinin ne denli bölgede etkili olduğunu göstermektedir.

Dini eğitimin yaygın olarak sürdürüldüğü en büyük eğitim kurumlarının başında gelen medreseler Kuzey Hindistan'da inşa edilen yapıların başında gelmektedir. Delhi Türk Sultanlıkları'nın kuruluşundan itibaren yaygın olarak medreselerin varlık gösterdikleri bilinmektedir. Sultan Alâeddin tarafından inşa edilen medresede yetişen âlimlerin seviyesi İslam dünyasının diğer şehirleri Mısır, Semerkand ve Buhara gibi yerlerdekiyle yarışabilecek yeterliliktedir. Bu medresenin dışında Siri Medresesi ve Firuz Şah Medresesi de dönemin önemli medreseleridir.

Dini mimarinin en güzel örneklerinden birini sergileyen bir diğer yapı da cami ve mescidlerdir. Kuzey Hindistan'da yaygın olarak mescid inşa edildiği görülmektedir. Bu muhteşem yapıların başında Sultan Firuz Şah tarafından inşa edilen Cami'i Mescid gelmektedir. Bu yapının büyük bir bölümü yıkılmış olmasına rağmen günümüzde birçok Müslüman'ın ibadet ettiği önemli bir mekândır. Sonuç olarak bu yapıların varlığı bölgenin Dârü'l-İslâm'ın bir parçası olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Afif, Ş. S. (1953). *Tarîh-i Firuz Şahi*, (İng trc. ve ed. H. M. Elliotan John Dowson), Calcutta.
- Ahmed, A. (1995). *Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları*, (Çev. Latif Boyacı), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Arnold, T. W; Fisher, K. (1986), "Kutb Minâr, *EF*, C. V, ss. 548-549.
- Banerji, S. K. (1938). "The Qûwat-ul-Islâm or The Oldest Mosque in Delhi", *Journal Royal Asiatic Society of Bengal*, Vol. 4, Calcutta, ss. 293-307.
- Beksaç, E. (2002). "Kutub Minâr", *DİA*, C. 26, ss. 499-500, İstanbul: İsam.
- Berenî, Z. (2015). *Tarîh-i Firuz Şahi*, (İng. çev. Ishtiyâq Ahmad Zilli), Delhi: Prîmus Boks.
- Birişik, A. (2003). "Hint Alt Kıtasında Medrese", *DİA*. C. 28, ss.333-338, İstanbul: İsam.

- Bozkurt, N. (2006). “Namazgâh”, *DİA*. C. 32, ss. 357-358, İstanbul: İsam.
- Cöhce, S. (1986). “Şemsi Melikleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*, (Basılmamış Doktora Tezi) Elazığ.
- Cüzcânî, M. S. (1869). “Tâbâkât-ı Nâsırî”, *The History of India As Told By Its Own Historians*, (Ed. H.M. Elliot), Vol. 2, London.
- Durak, N. (2000). *Hindistan’a Kazeyden Yapılan Seferler*. Ankara: Asam.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2000). *İbn Battûta Seyahatnamesi*. (Çev. A. Sait Aykut), C. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- El-Ömerî, Ş. İ. F. (2014). *Mesâlikü’l Ebsâr*, (Çev. not. Ahsen Batur), Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Fanshawe, H. C. (1902). *Delhi Past and Present with Maps and Illustrations*, London.
- Firişte, M. K. H. (1829). *Tarih-i Firişte*, (İng. trc. John Briggs), History of the Rise of the Muhammadan Power of India, London.
- Firuz Şah Tuğluk (1871). “Futuhât-ı Firoz Shahî”, *The History of India As Told by Its Own Historians*, (Ed. Sir H. M. Elliot), Vol 3, ss. 374-388, London.
- Hearn, G. R. (1906). *The Seven Cities of Delhi*, London.
- Hüseyin, A. M. (1933). *Tughluq Dynasty*, Calcutta: Thacker Spink&Co.
- Khan, S. (2011). “Mosque Architecture under Firuzshah Tughlaq”, *Centre of Advanced Study Department of history*, (Yayımlanmamış Master Çalış.), Aligarh University, Aligarh.
- Kortel, S. H. (2006). *Delhi Türk Sultanlığı’nda Teşkilât (1206-1414)*, Ankara: TTKY.
- (2019). “Delhi Türk Sultanlığı’nda Eğitim Kurumları (XIII-XV. Yüzyıllar)”, *Cedrus the Journal of Meri*, C. 7, Antalya, ss. 681-694.
- Konukçu, E. (1977). “Kalaç Sultanlığı (1290-1320) Delhi’de Türklerin İkinci Hâkimiyet Devresi”, *Erzurum Ed. Fak.*, (Yayımlanmamış Doçentlik çalışması), Erzurum.
- (2002). “Kudbüddin Bahtiyâr”, *DİA*, C. 26, s. 483, İstanbul: İSAM.
- Mckibben, W., (1988). “The Architecture of Firuz Shah Tughluq”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), The Ohio State University.
- Merçil, E. (2006). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: TTKY.
- Munshi, K. K. (1960). *The Delhi Sultanate*, Bombay: Baharativa Vidya Bhavan.
- Nath, R. (1978). *History of Sultanate Architecture*, New Delhi: Abhinav Publication Press.
- Nizâmeddin Ahmed, (1927). *The Tabaqât-ı Akbarî*, (İng. Çev. B. DE, M.A), Calcutta: The Asiatic Society of Bengal.
- Nizami, K. A. (1995). “Nizâm Al-Dîn Evliyâ”, *El²*, Vol.8, s. 68, Leiden.
- Orman, İ. (2012). “Türbe”, *DİA*. C. 41, ss. 464-66, İstanbul: İSAM
- Önkâl, A. Bozkurt, N. (1993). “Cami”, *DİA*, cilt 7, s. 46-56, İstanbul: İSAM .
- Özcan, A. (2007). “Nizâmeddin Evliyâ”, *DİA*. C. 33, ss.179-180, İstanbul: İSAM.
- Page, J. A. (1937). *A Memoir on Kotla Firoz Shah Delhi*, Maneger of Publication, Delhi
- Page, J. A.; Sharma, Y. D. (2002). *Kutb Minar*, New Delhi.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: MEB.
- Palabıyık, M. H. (2008). “Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hâkimiyeti” *Tarichte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, 25-28 Haziran 2007, ss. 91-127, Ankara: TTKY.
- Prasad, İ. (1930). *A Sort History of Muslim Rule in India*, Allahabad: The Indian Press.
- Rani, A. (1991). *Tughluq Architecture of Delhi*, İndia: Bharati Prakashan.
- Sharma, Y. D. (1974). *Delhi and its Neighbourhood*, New Delhi: The Director General Archaeological Survey of İndia.

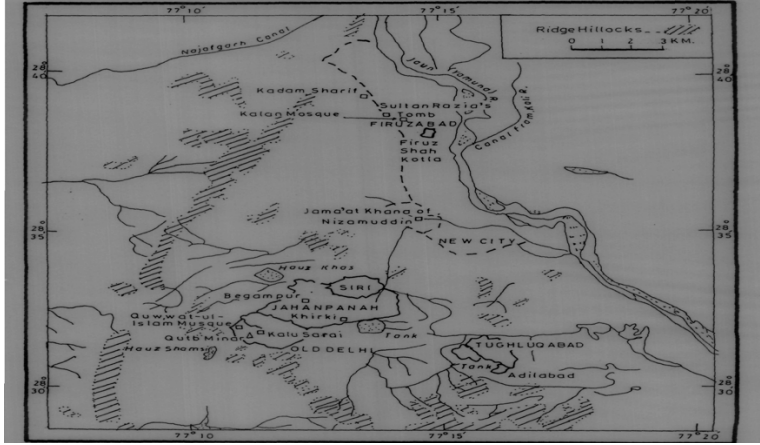
- Shokoohy, M. and Shokoohy, N. H. (1994). "Tughluqâbâd, The Earliest Surviving Town of the Delhi Sultanate", *Bulleten of the School of Oriental and African Studies*, 57(3), 516-550, London: Cambridge Univ. Press.
- Sıddıquî, I. H. (1966). "Position of Shuqqdar under the Sultans of Delhi", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol 28, ss. 202-208.
- (1978) Khân-ı Djahân Makbûl", *EF*, C. IV, s. 1019, Leiden.
- Sirhindi, Y. B. A. B. A. (1932). *The Târîkib-ı Mabâarakshâbi*, (Trans. K. K. Basu), Baroda: Oriental İnstitute.
- Stephen, C. (1876). *Archaeology and Monumental Remains of Delhi*, Delhi.
- Tezcan, M. (2019). "Halaçların Menşei", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 8(1), 632-654.
- Turan, F. A. (2020). "Türk Devlet Adamı Bağlamında Delhi Türk Sultanı Balaban" *Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları*, İstanbul: Bilge-Kültür-Sanat.
- Welch, A. and C. H. (1983). "The Tughluqs: Builders of the Delhi Sultanate", *Muqarnas: An Annual on Islamic Art and Architecture*, Vol.1, s. 123-166, Leiden.

İnternet Kaynakları

- https://tr.wikipedia.org/wiki/Kutub_Minar(15/05/2023)
- <https://www.holidify.com/places/delhi/alai-minar-sightseeing-121214.html>(15/05/2023)
- <https://www.holidify.com/places/delhi/qutub-minar-sightseeing-1727.html> (15/05/2023)
- <https://www.gzt.com/mecra/islmin-zafer-aniti-kutub-minar> (15/05/2023)
- <http://www.kamit.jp>(20/11/2020)
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lal_gumbad_1.jpg (20/01/2021)
- <https://www.astrolika.com/monuments/firoz-shah-tughlaq-tomb.html>(25/11/2020)
- http://www.thespeakingarch.com/tomb_of_tilangani(25/11/2020)
- <https://www.evliyalar.net/wp-content/uploads>(15/05/2023)
- <http://www.mysticindiatour.com/chiragh-i-delhi-dargah>(26/11/2020)
- <https://sarsonkekheth.in/2012/09/21/qadam-sharif-and-nearby-qutb-road-structures> (27/11/2020)
- <https://commons.wikimedia.org> (25/10/2020)
- https://digital.library.cornell.edu/firozshah&search_field=all_fields(20/10/2020)
- <https://madhulikaliddle.com/begumpuri-masjid-and-a-bit-about-the-tughlaqs/>(20/10/2020)
- <https://digitalcollections.universiteitleiden.nl/view/item/88927>(01/20/2021)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Khirki_Mosque#/media/File:Main_south_entrance(20/01/202)
- <https://benimnotdefterim.com/musulman-turk-devletinin-tek-kadin-sultani-belkis-i-ci-han-raziye-begum>(15/05/2023)
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Qutb_Minor_Complex_Tomb_of_Imam_Zamin.jpg(20/11/2020)

Haritalar

Harita 1: Delhi ve çevresi

Kaynak: Khan, Seema, (2011). “Mosque Architecture under Firuzshah Tughlaq”, *Centre of Advanced Study Department of History*, (Yayımlanmamış Master Çalışması), Aligarh University, Aligarh.

Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Kuvvetü'l-İslam Külliyesi

Kaynak: <https://benimnotdefterim.com/musulman-turk-devletinin-tek-kadin-sultani-belkis-i-cihan-raziyebegum>

Fotoğraf 2: Kutub Minâr, Alâî Dervaze, İmâm Zamîn Türbesi

Kaynak: <https://benimnotdefterim.com/musulman-turk-devletinin-tek-kadin-sultani-belkis-i-cihan-raziyebegum>(15/05/2023)

Fotoğraf 3: Kutub Minâr

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kutub_Minâr(15/05/2023)

Fotoğraf 4: Alâî Minâr

Kaynak: <https://www.holidify.com/places/delhi/alai-minar-sightseeing-121214.html>
(15/05/2023)

Fotoğraf 5: Alâî Dervaze

Kaynak: <https://www.holidify.com/places/delhi/qutub-minar-sightseeing-1727.html>(15/05/2023)

Fotoğraf 6: Şemşeddin İltutmuş'un Türbesi

Kaynak: <https://www.gzt.com/mecra/islmin-zafer-aniti-kutub-minar-3378073>(15/05/2023)

Fotoğraf 7: İmâm Zamîn Türbesi

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Qutb_Minar_Complex_Tomb_of_Imam_Zamin.jpg(20/11/2020)

Fotoğraf 8: Gıyâseddin Tuğluk Şah Türbesi

Kaynak: <http://www.kamit.jp>(20/11/2020)

Fotoğraf 9: KebîruddînEvliyâ Türbesi

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lal_gumbad_1.jpg (20/01/2021)

Fotoğraf 10: Sultan Firuz Şah Türbesi

Kaynak: <https://www.astrolika.com/monuments/firoz-shah-tughlaq-tomb.html>(25/11/2020)

Fotoğraf 11: Hân-ı Cihân Telingâni Türbesi

Kaynak: [http://www.thespeakingarch.com/tomb_of_tilangani\(25/11/2020\)](http://www.thespeakingarch.com/tomb_of_tilangani(25/11/2020))

Fotoğraf 12: NizâmeddinEvliyâ Dergâhı

Kaynak: <https://www.evliyalar.net/wp-content/uploads/2017/03/Nizameddin-Evliya.jpg>.

Fotoğraf 13: Çırâğ-ı Delhi Dergâhı

Kaynak: [http://www.mysticindiatour.com/chiragh-i-delhi-dargah\(26\(11/2020\)](http://www.mysticindiatour.com/chiragh-i-delhi-dargah(26(11/2020)

Fotoğraf 14: Kadem-i Şerif Dergâhı

Kaynak: <https://sarsonkekhet.in/2012/09/21/qadam-sharif-and-nearby-qutb-road-structures>

Fotoğraf 15: İdgâh (Namazgâh)

Kaynak: <https://commons.wikimedia.org> (25/10/2020)

Fotoğraf 16: Medrese-i Firuz Şah

Kaynak: https://digital.library.cornell.edu/firozshah&search_field=all_fields(20/10/2020)

Fotoğraf 17: Cami'î Mescid

Kaynak: Welch, Crane, "The Tughluqs: Builders of the Delhi Sultanate", s.133.

Fotoğraf 18: Begümpurî Mescidi

Kaynak: <https://madhulikaliddle.com/begumpuri-masjid-and-a-bit-about-the-tughlaqs/> (20/10/2020)

Fotoğraf 19: Kalan Mescidi (Şahcihânâbâd)

Kaynak: [https://digitalcollections.universiteitleiden.nl/view/item/88927\(01/20/2021\)](https://digitalcollections.universiteitleiden.nl/view/item/88927(01/20/2021))

Fotoğraf 20: Hirkî Mescidi

Kaynak: [https://en.wikipedia.org/wiki/Khirki_Mosque#/media/File:Main_south_entrance.jpg\(20/01/202\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Khirki_Mosque#/media/File:Main_south_entrance.jpg(20/01/202))

6360 Sayılı Kanun'un Kıyı Şehirlerine Etkisi

Fatma Neval Genç*

Öz

Bu çalışma, 6360 sayılı kanunun kıyı büyükşehirlerde ortaya çıkardığı sorunları konu edinmektedir. Bu genel konu ve kapsam içinde çalışma 30 büyükşehir içindeki 15 kıyı büyükşehir ve bunların ilçe belediyeleri ile sınırlıdır. Kıyı belediyelerinin ise kendilerine has ayrı yönetim sorunları bulunmaktadır. 6360 sayılı kanunla, bu sorunlar daha da artmıştır. Bu çalışma, literatürde daha önceden yapılmış olan, 15 kıyı büyükşehir ve ilçe belediyeleri üzerinde 6360 sayılı kanunun etkisini farklı gruplar üzerinden ölçen (halk, muhtarlar, ilçe, büyükşehir belediye yöneticileri vb.), alan araştırmasına dayalı çalışmaların sonuçlarının analizine dayanmaktadır. Literatürde mevcut çalışmalarda, farklı kentler özelinde elde edilen bulgular, 6360 sayılı kanunun uygulanmasından kaynaklanan genel sorunlardan hareketle, bu çalışmada belirlenen temel sorunlar ve konu başlıkları etrafında analiz edilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, literatürde çok çalışılmamış olan kıyı kentlerinin genel sorunlarını ve özellikle de 6360 sayılı kanunun etkisini incelemek, bu tespitlerden hareketle kanunun revizyon ihtiyacını ortaya koymak ve politika yapıcılar için çözüm alternatifleri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: 6360 sayılı kanun, büyükşehirler, kıyı belediyeler, kıyı şehirler,

Bu çalışma, 22-23 Kasım 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen Şehir ve Medeniyet Kongresinde sunulmuş, bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

* Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: fngenc@adu.edu.tr ORCID: 0000-0003-2014-2113

Geliş Tarihi/Received Date: 27.02.2023•Kabul Tarihi/Accepted Date: 05.11.2023

Şehir ve Medeniyet Dergisi *Journal of City and Civilization* ISSN: 1308-8386
<http://www.sehirvedenedeniyetdergisi.org>

The Effect of Law No. 6360 on Coastal Cities

Abstract

This study focuses on the problems caused by the Law No. 6360 in coastal metropolitan cities. Within this general subject and scope, the study is limited to 15 coastal metropolitan municipalities and their district municipalities within 30 metropolitan cities. Coastal municipalities have their own management problems. With the Law No. 6360, these problems have increased even more. The study is based on the analysis of the results of previous studies based on field research that measured the impact of Law No. 6360 on 15 coastal metropolitan and district municipalities through different groups (public, mukhtars, district, metropolitan municipality administrators, etc.). The findings of existing studies in the literature on different cities are analyzed around the main problems and topics identified in this study, based on the general problems arising from the implementation of Law No. 6360. In this framework, the aim of the study is to examine the general problems of coastal cities, which have not been studied much in the literature, and especially the impact of Law No. 6360, and based on these findings, to reveal the need for revision of the law and to put forward solution alternatives for policy makers.

Key Words: Law No. 6360, metropolitan cities, coastal municipalities, coastal cities

Giriş

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla Türkiye’de yerel yönetimlerin büyük bölümünü etkileyen önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Kanunla 16 olan büyükşehir belediye (BŞB) sayısı 30’a çıkarılmış, BŞB olabilmek için 750 bin nüfus koşulu getirilmiş, BŞB sınırları il sınırları ile eşitlenmiş, bu sınırlar içindeki belde ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle olarak ilgili ilçe belediyesine bağlanmış, büyükşehirlerdeki İl Özel İdareleri (İÖİ) kaldırılarak valilikler bünyesinde Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlıkları (YİKOB) kurulmuştur.

Türkiye’de 28 il deniz kıyısına yerleşmiş olup nüfusun büyük bölümü bu kentlerde yaşamaktadır. 30 BŞB içinde 15’si (Adana, Aydın, Antalya, Balıkesir, Bursa, Muğla, Mersin, İstanbul, İzmir, Hatay, Kocaeli, Samsun, Ordu, Trabzon, Tekirdağ) kıyı belediye özelliği göstermektedir. Bu durum, kıyı belediyelerini kent hizmetlerinin sunumunda önemli hale getirmektedir.

Bu çalışmada, 6360 sayılı kanunun büyükşehir tüzel kişiliği kazanan kentlerde ortaya çıkardığı genel sorunlardan hareket edilmektedir. Kıyı belediyelerinin kendilerine has ayrı yönetim sorunları bulunmaktadır. 6360 sayılı kanunla, bu sorunlar daha da artmıştır. Bu itibarla çalışmanın konusu, 6360 sayılı kanunun kıyı büyükşehirlerin yönetimine ne şekilde yansdığıdır. Çalışma, literatür analizine dayanmaktadır. Çalışma, literatürde daha önceden yapılmış olan, 15 kıyı büyükşehir ve ilçe belediyeleri üzerinde 6360 sayılı kanunun etkisini farklı gruplar üzerinden ölçen (halk, muhtarlar, ilçe, büyükşehir belediye yöneticileri vb.), alan araştırmasına dayalı çalışmaların sonuçlarının analizine dayanmaktadır, bu ölçekle sınırlıdır. Literatürde mevcut çalışmalarda, farklı kentler özelinde elde edilen bulgular, bu çalışmada belirlenen genel ve kıyı kentlerine özgü sorunlar etrafında analiz edilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, literatürde çok çalışılmamış olan kıyı kentlerinin genel sorunlarını ve özellikle de 6360 sayılı kanunun etkisini incelemek ve bu tespitlerden hareketle kanunun revizyon ihtiyacını belirlemek ve politika yapıcılar için çözüm alternatifleri ortaya koymaktır.

Kıyı Kentleri ve Özellikleri

Kıyı alanları, tarihin hemen her döneminde zengin doğal kaynakları, ulaşım, turizm, rekreasyon, ikincil konut, balıkçılık, tersanecilik, tarım, ticaret ve sanayi başta olmak üzere ekonomik, güvenlik ve sosyo-kültürel yönlerden sağladıkları imkanlarla önemli birer çekim merkezi olmuştur. Bunun yanında dinlenme, eğlenme, spor imkanları da sunarak hem istihdam hem de gelir elde etme imkanları da sunmuşlardır. Sadece coğrafi özellikleri değil, kıyı kentlerinin kendilerine özgü sosyo-kültürel, mimari, tarihi ve doğal özellikleri de vardır. Akarsu ve deniz kıyılarında yerleşme sağladığı ulaşım, tarım ve ticaret başta olmak üzere ekonomik imkanlarla, bu bölgelerde kentlerin hızlı gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bu özellikleri, kıyı kentlerini diğer kentlerden ayıran kendine has bazı özelliklere sahip olmasına neden olmuştur. Kıyı kentleri tarihin hemen her döneminde ekonomik faaliyetlerin gelişmesi ve çeşitlenmesinde ayırdedici bir rol üstlenmişlerdir (Demir, 2018). Örneğin, Londra, New York, Rotterdam, New Orleans, Liverpool, Barcelona, Helsinki önemli kıyı kentleridir. Kıyı kentlerinde kentsel alanlar, turistik alan, kentsel alan, doğal park alanı, doğal koruma alanı, tarım alanı, tarihi doğal park alanı gibi farklı özelliktedir (Tachir, 2019). Günümüzde de kıyı yerleşimleri konut, sanayi, turizm fonksiyonları ile yerel ekonomik kalkınmada bir değer olmanın yanında ülkelerin bilinirliği açısından prestij mekânı olma özelliklerini sürdürmektedir.

Kıyı kentlerinde özellikle turizmin faaliyetleri olumlu katkıların yanında olumsuz sonuçlara da neden olmaktadır. Bu sorunların başında aşırı nüfus, kentleşme ve turizm faaliyetlerinden kaynaklanan mekânsal büyüme ve yayılma, kullanım yoğunluğunun artması, çevre sorunları, içme suyu yetersizliği, çöp üretimi vb. gelmektedir (Tachir, 2019).

Dünya örneklerinde olduğu gibi Türkiye’de de kıyı kentleri ticari ve turistik limanlar, antik kentler, askeri tesisler, balıkçılık faaliyetleri, tersaneler gibi kullanımları barındırmaktadır. Ancak son dönemde yoğunlaşan hızlı nüfus artışına bağlı olarak yapılaşma, kentleşme, çevre ve altyapı sorunları başta olmak üzere pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin yarımada olması nedeniyle, nüfusun yarımada fazlası kıyı kentlerde yaşamaktadır. Bu kentlerde kıyıda yer alma, turizm talebi (turizm tesisleri, ikinci konutlar, günübirlik turizm faaliyetleri vb.), liman kenti olma, idari değişiklikler nedeniyle belediye nüfusları artmıştır. Son yıllarda Covid-19 pandemisi gibi krizler, ekonomik koşullar, ulaşım olanaklarının artması da kıyılarda nüfus yoğunluğunu arttıran etki yapmıştır. Nitekim il ve ilçe merkezlerinde, batıda ve kıyı kesimlerde yer alan yerleşmelerde nüfus, artış eğilimindedir.

Ay’a (1996) göre kıyılara çeşitli sektörler ve nüfus nedeniyle oluşan baskı, beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Bunların başlıcaları, ikincil konutlar (tek tek parsellerin kıyıya paralel planlanması, imar afları, hazine arazilerinin ikincil konutlar için tahsisi, doğal ve arkeolojik siteleri dikkate almama, rant artışı, altyapı, otopark, kanalizasyon, çöp toplama sorunları vb.), kamuya ait dinlenme ve eğitim tesisleri, turistik tesisler, yollar, sanayi yapıları, yaz-kış nüfus farkının neden olduğu sorunlar, altyapı sorunlarıdır.

Turizm fonksiyonluyla, kıyı kentler cazibe merkezi haline gelirken özellikle büyük kentlerden göç almaktadır. Bu göç, emekli, yaşlı nüfus ağırlıklı olmakla beraber, yabancı nüfus artışı da dikkat çekicidir (Antalya’da Rus ve Ukrayna; Kuşadası’nda Katar vb. nüfusunun artması gibi). Kıyı alanları bu açıdan uluslararası, ulusal yönetimler ve kent yönetimleri için önemi giderek artan bir uygulama alanı olmaya başlamıştır.

Kıyı alanların yönetimine dair sorunlar da fazladır. Özellikle küçük kıyı belediyeler, siyasal baskılar, teknik ve yönetsel kadroların yetersizliği gibi sorunlarla,

dolaylı olarak kıyı alanların tahribatına yol açan aktörler arasındadır. Turistik değeri yanında tarımsal potansiyeli çok olan birçok kıyı alanı plansız gelişme nedeniyle sanayiye de ayrılabilir (Kaypak, 2012; Çelik, 2015). Kıyı alanlarının yönetimi ve planlanmasında yaşanan sorunlardan biri de kıyı alanları yönetimine ilişkin çok sayıda yetkili kurumun olmasından kaynaklanan karmaşa, yetki çatışması, ulusal bir vizyonun, kıyı politikasının ve kıyı kullanımına dair etkin bir denetimin olmamasıdır (Gülbitti ve Özuduru, 2020).

Bu gelişmeler sonucunda kıyı kentlerde turizm faaliyetleri, yaz-kış nüfus farkları hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı, aşırı ve plansız, afet risklerini (Ercan ve Savaşır, 2022), doğal iklim değişikliğine bağlı afetler, tsunami, taşkın vb., yollar, kıyı dolgu alanları vb.), tarihi ve kültürel mirası, yerel kimliği, aidiyet duygusunu ve kamu yararını göz ardı eden, temel kamu hizmetlerinin verimsizliğine de neden olan bir yapılaşma şekli ortaya çıkarmıştır.

6360 Sayılı Kanunla Kıyı Büyükşehirlerde Ortaya Çıkan Sorunlar

Bu başlık altındaki iki altbaşlıkta literatürde kıyı büyükşehirlerde 6360 sayılı kanunun etkisini inceleyen çalışmalardan hareketle, kanunun neden olduğu genel sorunlar ve kıyı belediyelerine özgü, özel sorunlar üzerinde durulmaktadır. Zira, Kanunla 15 kıyı büyükşehirde mevcut sorunlara yeni durumun eklediği sorunlar ortaya çıkmıştır. Önceden yapılan çalışmalarda 6360 sayılı kanunla kıyı kentlerinde de öne çıkan “genel” sorunlar, bu çalışmada il sınırlarına kadar genişleme, uzaklık ve coğrafi engeller; görev ve yetki çatışmaları, koordinasyon sorunları, ikili yönetim yapısı, mahalleye dönüşme, altyapı, imar ve planlama sorunları, hizmet verimliliği, mali özerklik, temsil adaletsizliği ve merkezileşme başlıkları altında incelenmektedir (Çengel ve Genç, 2022). Bu genel sorunların yanında kıyı büyükşehirlerde “kıyı kentlerine özgü, özel sorunlar” da vardır ve bunların kanun sonrasında kanunun amaçladığı şekilde ortadan kalkmadığı, hatta arttığı yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Bu çalışmada bu sorunlar yaz-kış nüfus farkı ve kaynak yetersizliği, hızlı nüfus artışı ve buna bağlı sorunlar, hizmet ölçeğinin genişlemesi ve hizmetin aksaması, kent kimliği ve aidiyet, kıyı alanların planlanması ve kırsal-kıyı alan yönetim farklılığı başlıklarında incelenmektedir.

Kıyı Büyükşehirlerde Kanunla Ortaya Çıkan Genel Sorunlar

6360 sayılı kanunun kıyı büyükşehirlerde etkisini inceleyen çalışmalar içinde bir bölümü, kanunun uygulanmasında ortaya çıkan genel sorunları işaret etmektedir ki bunlar; il sınırlarına kadar genişleme, uzaklık ve coğrafi engeller; görev ve yetki çatışmaları, koordinasyon sorunları, ikili yönetim yapısı, mahalleye dönüşme, altyapı, imar ve planlama sorunları, hizmet verimliliği, mali özerklik, temsil adaletsizliği ve merkezileşme başlıkları altında incelenebilir.

Kanunla, diğer pek çok büyükşehir belediyesinde olduğu gibi, kıyı büyükşehir ve ilçe belediyelerinde de “İl Sınırlarına Kadar Genişleme” ile maliyet artışları ve hizmet etkinliğinin düşmesi söz konusu olmuştur. Zaman içinde belediyelerin

çoğu ek şantiyeler kurarak, araç-gereç, ekipman, personel olarak bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Bu sorun, Antalya (Görmez ve Uzunali, 2019; Topçu, 2015; Özer, 2019; Gürbüz vd, 2022), Alanya (Etöz vd., 2016; Er, 2016), Kuşadası (Aydın) (Çengel, 2022), Altınoluk (Balıkesir) (Yılmaz, 2019), Bursa¹ (Çelikyay, 2017), Muğla (Küçükterzi, 2017), Marmaris (Yetkin, 2019), Trabzon (Özgen, 2013), İzmir’de (Atakan ve Erdoğan, 2019) yapılan çalışmalarda dile getirilmektedir.

Literatürde “coğrafi engeller ve uzaklığın” hizmet sunumunu kıyı büyükşehirlerde özellikle yaz aylarında etkilediği, büyükşehirlerde yapılan alana dayalı çalışmalarda sorun olarak dile getirilmiştir. Büyükşehir ölçeğinde “tek tip hizmet sunmak” kırsal, kentsel, kıyı alanları, turizm ve sanayi fonksiyonları, sit, orman ve korunan alanlarının, ovaların varlığı gibi nedenlerle güçleşmektedir. Bu sorunun en çok dile getirildiği kentler Antalya (Görmez ve Uzunali, 2019; Dinç, 2019), Alanya (Er, 2016), Kuşadası (Çengel, 2022); Balıkesir (Genç ve Daşçı, 2016; Ak-yol ve Kara, 2016), Muğla (Demirkaya ve Koç, 2017; Tunçer ve Ünal, 2019; Özsalmanlı ve Pank, 2012); Hatay (Kaypak ve Yılmaz, 2016; Sağirekmeççi, 2015), Ordu’dur (Uzun, 2016). Buna karşılık, vatandaşın BŞB hizmetlerine erişimi arttıkça, merkeze mesafe kıaldıkça memnuniyetin arttığını ortaya koyan çalışmalar da vardır. Özellikle kapatılan köylerde yaşayanlar ilk kez kanalizasyon, su, altyapı, ulaşım hizmeti aldıklarından BŞB düzenlemesinden, Altınoluk’da olduğu gibi memnundurlar (Yılmaz, 2019).

6360 sayılı kanunla ilgili olarak dile getirilen olumsuzluklardan biri de büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyeleri başta olmak üzere yereldeki birimler arasında yaşanan “görev ve yetki çatışmaları, koordinasyon sorunlarıdır”. Özellikle imar planı yapımında, yollar, kıyı kullanımı, işgaliye ve harçlar, karar alma konularında yetki karmaşası ortaya çıkmakta, hizmetin hiçbir kurum tarafından üstlenilmesi durumunda aksamalar yaşanmaktadır. Halkın esas sorumluyu bilememesi, ilçe belediyesine yönelmesi ve siyasi rekabet de şikayet konuları arasındadır. Kanundan sonra, ilçe belediyeleri önceden kullandıkları pek çok yetkiyi BŞB’ye devretmiş, BŞB meclislerinin programları daha yoğun hale gelmiştir. Bu sorunun en çok dile getirildiği kıyı kentleri Antalya (Er, 2016; Topçu, 2015; Özer, 2019); Kuşadası (Çengel, 2019), Bursa (Çelikyay, 2017), Bandırma (Karataşlar, 2019), Edremit (Yılmaz, 2019; Karataşlar, 2019); Muğla (Tataroğlu ve Apaydın, 2016), Hatay’dır (Bulut ve Dönmez, 2019; Kaypak ve Yılmaz, 2016).

Kıyı belediyeleri üzerine yapılan alan araştırmasına dayalı çalışmalarda, “İl Özel İdarelerinin, köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliğinin kaldırılmasının olumlu karşılanmadığı” anlaşılmaktadır. Bunun temel sebepleri “aidiyet duygusunun zedelenmesi”, tarım ve hayvancılığın olumsuz etkilenmesi, yeni vergilerin ödenecek olması, imar uygulamalarının zorlaşması, su faturalarının artması, BŞB personelinin yerelin özelliklerini bilmemesi, muhtarların güç ve itibar kaybetmesi

¹ Çalışma, Bursa BŞB, BUSKI, Osmangazi, İnegöl, Orhangazi ve Orhaneli ilçe belediyelerinde yöneticiler üzerine yapılmıştır.

ve belediyeden ilgi görmeme olarak sıralanmaktadır. Bu gerekçelerle belde ve köyler eski statülerini kazanmak istemektedirler. Özellikle köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılması, Antalya (Çavuşoğlu ve Lamba, 2019; Gürbüz vd., 2022), Kuşadası (Çengel, 2022) Aydın (Tekçe ve Genç, 2019; Genç ve Korkin, 2017), Balıkesir (Özçağlar, 2018; Yılmaz, 2019; Karataşlar, 2019; Akyol ve Kara, 2016; Özçağlar ve Gökmen, 2021; Öner ve Şahnagil, 2020), Hatay², (Kaypak ve Kaya, 2016; Sağirekmekçi, 2015; Ekinci, 2020), İzmir, Mersin-Silifke (Göküş ve Alptürker, 2018), Muğla (Özaslan vd., 2014; Gezgüç vd., 2015; Tunçer ve Ünal, 2019; Acar ve Koç, 2016; Koç, 2018; Özgen, 2013; Tataroğlu ve Apaydın, 2016), Trabzon (Hergüner, 2017; Sarıhan, 2019), Tekirdağ³ (Kürümoğlu, 2018; Şahin, 2019), Bursa (Gürbüz ve Kadağan, 2019), Beykoz (İstanbul) (Doğan vd. , 2018), Ordu'da (Kalpaklıoğlu, 2017) en çok dile getirilen sorunlardandır.

Kanunun temel amaçlarından olan “bütüncül planlama” amacına ulaşmadaki güçlükler alan araştırmasına dayalı çalışmalarda dile getirilmektedir. Bütünsel planlamayı engelleyen temel konu ise, ilçeler arasındaki coğrafi farklılıklardır. Literatürde kanun sonrasında “altyapı, imar planlama ve ulaşım sorunlarının” en çok dile getirildiği kıyı kentleri Antalya (Topçu, 2015; Çavuşoğlu ve Lamba, 2019), Kuşadası (Çengel, 2022); Balıkesir (Karataşlar, 2019), Muğla (Küçükterzi, 2017), Adana'dır (Aslan ve Polat, 2019).

Bu çalışmaların büyük bölümü kanun sonrasında “hizmetlerin kalitesinin ve etkinliğinin düşmesi”, halkın, özellikle kırsalda yaşayanların, hizmete ulaşımının, dolayısıyla memnuniyetinin azalması, tek tip hizmet üretimi, kaynak israfı, ilçe belediyelerinin bazı araç-gereç, personel, mali kaynaklarının azalması, teknik ekipman, araç-gereç ve personel (sayıca yetersizlik, yöreyi bilmeme vb.), önceden alınan hizmetin daha iyi olduğunu düşünme (ilçe, belde belediyesi veya İÖİ tarafından verilen hizmetler), siyasi çekişme sorunları, hizmet maliyetlerinin artması şikayet konusu olarak dile getirilmektedir. Bu türden sorunların dile getirildiği başlıca kentler Antalya (Özer, 2019), Alanya (Kaçmaz ve Er, 2018), Kuşadası (Çengel, 2022), Balıkesir (Yılmaz, 2019), Muğla⁴ (Gezgüç, 2015), İzmir'dir (Görgün ve Yörür, 2017). 6360 sayılı kanunla büyükşehir ve ilçe belediye gelirlerinin paylaşılmasına dair alınan kararlar ve bunun neticesinde ortaya çıkan artan “kaynak yetersizliği”, pek çok kıyı belediyesinde dile getirilen sorunlardandır. Buna göre Antalya (Topçu, 2015), Kuşadası (Çengel, 2022), Bandırma (Atay, 2019; Yalçın ve Gök, 2016), Ayvalık, Edremit (Yalçın ve Gök, 2016; Karataşlar, 2019); Hatay (Bulut ve Dönmez, 2019); Muğla (Küçükterzi, 2017; Yetkin, 2019); Trabzon⁵

² Çalışma, Antakya İlçe Belediyesi ve Defne'de kapatılan köylerin muhtarlarıyla yapılmıştır.

³ Çalışma, merkez ilçe (Süleymanpaşa) ve sahildeki (Çorlu, Şarköy, Marmara Ereğlisi) ilçelerde köyden mahalleye dönüşen yerlerde muhtarla yapılmıştır.

⁴ Çalışma, Muğla'nın Menteşe İlçesinin köyden (Salihpaşalar, Akkaya) ve belde belediyesinden (Yerkesik, Bayır) mahalleye dönüşen yerleşimlerin halkı ve muhtarları üzerinde yapılmıştır.

⁵ Çalışma kapatılan Yeşilköy, Söğütü, Yıldızlı, Bölümlü, Pelitli belde belediyelerinde vatandaşlar üzerinde yapılmıştır.

(Hergüner, 2017; Sarıhan, 2019; Çürüksulu ve Usta, 2021); Ordu’da (Uzun, 2016) gelir adaletsizliği sorunu dile getirilmektedir.

Kanun, ölçeğin genişlemesi ile “demokratik temsilin azalması, merkezileşme” ilçe belediyelerinin, kapatılan belde ve köylerin ihtiyacını kendisinin karşılayamaması, hizmeti bekleme, karar alamama gibi nedenlerle eleştirilmektedir. Bu sorunların en çok dile getirildiği kentler, Antalya (Çavuşoğlu ve Lamba, 2019), Kuşadası (Çengel, 2022), Edremit (Yılmaz, 2019); Hatay (Ekinci, 2020), Kocaeli (Biriciklioğlu ve Yalnızoğlu, 2018), Gümüşlük (Bodrum), Muğla (Gezgüç, 2015, Yetkin vd., 2017), Fethiye⁶ (Acar ve Koç, 2016), İzmit-Değirmendere (Sadioğlu vd., 2017), Kocaeli (Biriciklioğlu ve Yalnızoğlu, 2018); Trabzon’da (Hergüner, 2017; Sarıhan, 2019).

Kanunun Kıyı Büyükşehir Belediyelerine Özgü Sorunları

Bu başlık altında kıyı kentleri üzerine yapılmış ve kıyı kentlere özgü sorunlar üzerinde duran çalışmalardan hareketle belirlenen sorun alanları, başlıklar altında ele alınmıştır. Kıyı belediyelerine özgü ve 6360 sayılı kanunla artan başlıca sorunlar yaz-kış nüfus farkı ve kaynak yetersizliği, hızlı nüfus artışı ve buna bağlı sorunlar, hizmet ölçeğinin genişlemesi ve hizmetin aksaması, kent kimliği ve aidiyet; kıyı alanların planlanması, kırsal-kıyı alan yönetim farklılığı başlıklarında incelenmektedir. Ardından, kanundan önce de dile getirilen bu sorunların kanunla ne ölçüde arttığı veya azaldığı, yapılmış çalışmaların sonuçlarına göre analiz edilmektedir.

Yaz-Kış Nüfus Farkı ve Kaynak Yetersizliği

Özellikle kıyı turistik belediyelerde yaz-kış nüfus farkının fazla olması, turizm faaliyetleri ile artan nüfus ve buna bağlı kaynak yetersizliği yaşanmaktadır. Artan nüfus yoğunluğu, ek hizmet talebini doğurmakta, altyapı ve üstyapıya dair hizmet talebi, hizmet çeşitliliği ve miktarı, dolayısıyla kaynak ihtiyacı artarken, hizmet kalitesi beklentisi finansman sorunlarına, vatandaş memnuniyetsizliğine yol açmaktadır.

Akay (2003) Yalova üzerine yaptığı çalışmada, yaz-kış nüfus farkının buradaki belediyeler için oluşturduğu katı atık bertarafı, deniz kirliliği, altyapı, ulaşım, sağlık, spor vb. alanlarının yetersizliği sorunlarından bahsetmektedir. Çetinkaya vd. (2018) Antalya, Aydın, Balıkesir, İzmir, Muğla ve Çanakkale’den Ayvalık, Alanya, Bodrum, Bozcaada, Çeşme, Didim, Edremit, Erdek, Fethiye, Kuşadası ve Marmaris’i inceledikleri çalışmalarında, yaz-kış nüfus farkına dikkat çekerek, turistik belediyelerde kişi başı gelirin genellikle düştüğünden (örneğin, Kaş’ta 23 TL; Manavgat’ta 13,7 TL gibi), bu durumun turistik ilçeler arasında eşitsiz bir bölüşümü ortaya çıkardığından söz etmektedir.

Kıyı kentlerin çoğunda mevcut ikinci konutların yılın sekiz ayı kadar bir süre boş kaldığından, kent ekonomisine katkıları sınırlıdır. Diğer yandan yazın nüfus artışı yerel yönetimlerin altyapı kapasitelerinin yetersizliğine neden olmaktadır.

⁶ Çalışma, tüzel kişiliği kaldırılan köy ve beldelerin muhtarları ile yapılmıştır.

Yaş-kış nüfus farkı ve hizmet sunumu açısından, yatırım ve işletme giderleri anlamında bir israf, günübirlik kullanımlar açısından değerlendirildiğinde harcamalara katılmadan faydalanma söz konusudur (Kılıçarslan, 2006).

Kanun sonrasında Hatay'da Arsuz, Yumurtalık, Karataş, Samandağ ve Erzin-Dört Yol'da yaz nüfusunda belirgin artış vardır (Sönmez ve Balaban, 2009). Altınoluk'un yaz-kış nüfusu arasında (15 bin-300 bin) büyük fark vardır (Yılmaz, 2019). Kıyı şehirlerde turistik belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış olanlar, yıl içinde, nüfusun arttığı dönemlerde önemli problemler yaşanmaktadır (Mersin, Atakent vb.).

Belediyelerin en önemli vergi gelirleri bina ve arsa, çevre ve temizlik vergileri, mal ve hizmet satış gelirleri, kira gelirleri, mal ve hizmet satışlarından ve taşınmaz kiralardır. Kanunla BŞB'lerin GBVGT'nden aldıkları pay, %2,5'ten 4,5'e çıkarılmıştır. Ancak belediyelerin öz gelir yaratma kapasitelerini arttırılmamış, ilçe belediyelerinin görev alanları genişlemiş, GBVGT'nden ilçe belediyelerinin payı %2,85'ten %1,5'e indirilmiştir. Kanunla ilçe belediyelerinin en önemli gelirleri olan, su ve kanalizasyon gelirleri, otogar, otopark, mezbaha, haller, ana cadde üzerindeki işgaliye, ilan, reklam ve ecre misiller, kıyı, plaj ve işletmeleri, ruhsatlarla ilgili önemli harç ve ücretler BŞB'ye geçmiştir. Paylar, ilçenin nüfusuna göre hesaplanmakla beraber, kıyı kentlerde bu oran kış nüfusuna göre belirlenmektedir ve yaz-kış nüfus farkının çok yüksek olması, halihazırda yetersiz olan gelirleri BŞB düzenlemesi sonrasında daha da yetersiz hale getirmiştir.

Antalya'da ikincil konutlar ve turizm faaliyetleri nedeniyle nüfusun yazın yoğunlaşması, abonelerden sadece yılın belli dönemlerinde su ve katı atık ücretlerinin tahsil edilebilmesi elde edilen geliri ve hizmet sunumunu sınırlandırmaktadır (Topçu, 2015). Kuşadası'nda kış nüfusu 125.812 iken, yaz nüfusunun 500.000'i bulması hizmet sunumunu olumsuz etkilemektedir. Aydın BŞB en çok payı başta Kuşadası olmak üzere Söke, Didim gibi kıyı ilçe belediyelerinden toplamakta ancak mevcut kriterlere göre en az payı ve yatırımları bu ilçeler almaktadır. Yönetici ve muhtarlar göre, kanun sonrasında kurumlarının mali kaynaklarının azalmış ve mali özerkliğinin zayıflamış olması, imar izinleri, sorumluluk alanı gibi konularda BŞB'ye bağımlılığın artması ana şikayet konularıdır (Çengel, 2022). Aydın'da Devir-Tasfiye Komisyonunun kararlarına 2014-2016 döneminde toplam 1687 dava açılmıştır. Komisyonun kararları içinde en çok tartışılanlar, gayrimenkullerin paylaşılması olmuştur (diğerleri jeotermal kaynakların işletme hakları, personel ve taşıt devirleridir) (Süne ve Genç, 2017). Kanun sonrasında Kuşadası Belediyesine ait çok sayıda iş makinesi ve ulaştırma aracı BŞB'ye devredilmiştir. Bu durum belediyenin iş yapamaz hale gelmesine neden olmuş, hizmet alımı, maliyetleri arttırmıştır (Çengel, 2022).

Atay (2019) kanun sonrasında Bandırma'nın kendine yeterli halinden uzaklaşarak merkeze bağımlı, hizmet alımı ve kalitesinde sorunlar yaşar hale geldiğinden söz etmektedir. Kanunla Balıkesir BŞB'nin toplam gelirleri artmış, ölçek ekono-

misiyle maliyetler azalmış, yatırımlar artmıştır. Ayvalık, Edremit ve Bandırma belediyelerinin öz vergi gelirleri artmış; mülkiyet ve teşebbüs gelirleri azalmıştır. İlçe belediyeleri arasında gelir adaletsizliği yaşanmaktadır. BŞB bu ilçelerin gelirlerine katkı yapmamıştır (Yalçın ve Gök, 2016). Gelir getirici hizmetlerin BŞB'ye geçmesiyle ilçe belediyelerinin gelirleri azalmıştır. Örneğin, Bandırma'dan 5 yıl içerisinde BASKİ'ye ortalama 150 Milyon TL kaynak sağlanmaktadır. Bunlar içinde Bandırma'nın su geliri yılda 30 Milyon TL'dir. Bandırma altyapı ihtiyaçlarını önceden tamamlanmıştır. Ancak geliri oranında yatırım alamamaktadır. İlçe belediyelerinde emlak vergileri artmıştır, kapatılan belde belediyelerinin borçları BŞB'ye devredilmiştir; 12 dönümlük Erdek Limanı, sahil yürüyüş alanının 2/3'ü itiraza rağmen BŞB'ye devredilmiştir, hizmetler bütünsellikten uzaklaşmıştır. Bandırma Belediyesi'ne ait çok sayıda arazi, köylerin mahalle haline gelmesiyle ilçe belediyesine devredilmiştir. İller Bankasından gelen pay artmazken, aynı gelirle daha büyük bir alana (40 km uzağa) hizmet vermeye başlanmıştır. Mevcut arazilerin satılmasıyla gelir elde edilmeye çalışılmıştır (Karataşlar, 2019).

Ayvalık'ta yaz-kış nüfus farkı (60-500 bin) ile elektrik, su, zabıta, güvenlik, trafik gibi yerel hizmet sunumunda hem ilçe hem de BŞB için aksamalar yaşanmıştır (Gökdeniz, 2015). Kanunla en çok sorun yaşayan kentler yaz-kış nüfus farkı (10-100 bin) ve yerel hizmetlerin aksaması nedeniyle Bandırma ve Ayvalık olmuştur. Benzer durum Burhaniye, Edremit, Erdek, Marmara için de geçerlidir (Balıkesir'in en uzak ilçelerdendir, yaz-kış nüfus farkı (9-500 bin) fazladır). Kanun sonrasında temizlik, atık su vergilerinden (ilçe belediyelerinin 12 ay, BŞB'nin yaz boyunca almak istemesi nedeniyle) vatandaşlar şikayetçidir. Kasaba ve beldelerdeki değerli araziler BŞB'ye geçmiştir (Karataşlar, 2019).

Hatay'da ilçe belediye yöneticilerine göre kanunun en büyük sıkıntısı, kaynak sorunudur. BŞB'lerin kaynakları ilçe belediyelerinden BŞB'ye devredilenlerle 2,5 kat artmıştır. Ancak payların ilçe belediyeleri arasında bölüşümünde nüfus kriteri göz ardı edilmiştir, ilçe belediyelerinin kaynakları azalmıştır. BŞB'nin ilçelere sunduğu hizmetlerde adil bir dağılım olmadığı, kişisel veya siyasi çıkarların bunda rol oynadığı düşünülmektedir (Bulut ve Dönmez, 2019).

Muğla'da yaz-kış nüfus farkı ve buna bağlı hizmet aksamaları yaşanırken, kanun sonrasında ilde en çok nüfus artışı Ula (3kat), Bodrum (6 kat), Kavaklıdere (4 kat) ve Köyceğiz'de (2 kat) olmuştur (Tuncer ve Ünal, 2019). Muğla'da anayol, otopark, liman, su, altyapı gibi çeşitli gelirlerin ilçe belediyesinden alınıp BŞB'ye verilmesi nedeniyle ilçe belediyeleri gelir kaybına uğramış, kaynak yetersizliği ve payların orantılı dağıtılmaması mali sıkıntılara yol açmış ve hizmet sunumunu olumsuz etkilemiştir (Küçükterzi, 2017). Tüzel kişiliği kaldırılan köy ve beldelerin taşınmazlarının Marmaris Belediyesi'ne devriyle belediyenin gelirleri; önceki dönem borçlarının devriyle giderleri artmıştır. Kanun sonrasında Marmaris Belediyesi'ne ait taşınmazlar, işletmeler ve bazı görevler Muğla BŞB'ye devredilmiş, su, kanalizasyon, ulaşım, çevre ve çevre sağlığı, şehir içi trafik hizmetleri BŞB'nin hizmet alanına girmiştir (Yetkin, 2019).

Ordu'da kentin alt yapı ve fiziki özelliklerinin, belediyelerin kapasitelerinin dikkate alınmaması, eşit gelir paylaşımına rağmen gelir-gider dengesizliğini arttırmıştır. Bu nedenle BŞB düzenlemesi belediye bütçesine büyük bir katkı sağlamamış, etkili ve verimli hizmet sunumu gerçekleşmemiştir (Uzun, 2016). Çürüksulu Usta'nın (2021) çalışmasına göre, kanun sonrasında Ordu ve Trabzon'da kişi başına düşen gelir artmakla beraber, BŞB, bütçe açığı vermektedir, kanunla amaçlanan mali etkinlik gerçekleşmemiştir.

Hızlı Nüfus Artışına Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Sorunlar

Hızlı nüfus artışı kıyı kentlerde plansız yapılaşma, çevre, tarım alanları, doğal ve kültürel mirasın tahribatı, afet risklerinin artması, kimliksizleşme gibi sorunları da arttırmaktadır. Belediyelerin sunmakla yükümlü olduğu, kent içi ulaşım, kanalizasyon, içme suyu, otopark, çevre düzenlemesi, park ve dinlenme alanlarının inşası gibi alt ve üstyapıya dair yatırımlar konusunda da kıyı belediyeleri sorunlar yaşamaktadır

Kıyı büyükşehirlerde turistik değeri yanında tarımsal potansiyeli çok olan birçok kıyı alanı plansız gelişme nedeni ile sanayiye de ayrılabilir (Kaypak, 2012; Çelik, 2015). 1960'lardan beri sayfiye yeri olarak gelişen Yalova'nın 1995'te il olmasından sonra, nüfusu hızlı biçimde artarken, özellikle merkez ilçe, Çınarcık, Çiftlikköy, Kadıköy, Termal, Kocadere, Esenköy, Koruköy gibi kıyı yerleşimlerinde nüfus ve yapılaşma artarken, buna bağlı kıyı işgalleri, atık suların denize boşaltılması gibi çevre sorunları ortaya çıkmış, ev ve arsa fiyatları artmıştır (Akay, 2003). Alanya'da tarım ağırlıkta iken, 1980 sonrasında turizmin önem kazanmasıyla turizm tesisleri ve ikinci konutlar için çekim merkezi haline gelmiş, tarım alanları konut alanına dönüşmüştür. Kentin doğusunda, (Tosmur, Çıplaklı, Oba, Kestel vs.) yabancılara mülk satışı hızlanmıştır. Manavgat'ta turizmle artan nüfusla birlikte belde belediyeleri gelişmiş, Antalya-Alanya yolunun yapımıyla kent merkezi ile bütünleşmiştir (Side, Ilıca vb.). Bölge, 1990-2000 döneminde Türkiye'de kırsal nüfusun en fazla arttığı önemli bir turizm alanıdır (Dinç, 2019). Alanya'da yüksek konut talebi, nüfus artışı, yoğun emlak satışıyla kent doğu ve batı yönünde hızla yayılmakta, kıyıları hızla yapılaşmaktadır, kıyılarda planlı yapılaşma neredeyse ortadan kalkmıştır (Südaş, 2015). BŞB'lerde köy ve beldelerin mahalle haline gelmesi, özellikle kıyı belediyelerde kırsal alanda hızlı yapılaşmanın artmasına yol açarken, tarım ve hayvancılığın da azalmasına etki yapmıştır.

Kanun sonrasında Antalya'da mahallelerde, yolların bakımı ve düzenlenmesi, mahalle içi ve mahalleyi ilçelere bağlayan yolların yapımında sıkıntı olmasa da mahalleli BŞB'nin ilçeye ve ile toplu taşıma konusunda bir çalışmasının olmamasından şikâyetçidir. Muhtarlar öncelikle imar planları olmamasından, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini yaparken sıkıntı çekmekten, imar düzenlemeleri ve su faturalarından şikâyetçidir. Çevre, temizlik, yolların bakımı gibi konular dışında BŞB yerele hizmet götürmede yetersiz kalırken, önceden süregelen altyapı, kanalizas-

yon sorunları da devam etmektedir (Çavuşoğlu ve Lamba, 2019). Altyapıda yaşanan sorunlar, zaman içinde her bir ilçe merkezinde ASAT'ın şube müdürlüklerinin kurulması, personel ve araç temini, daha hızlı müdahale edilebilmesiyle kısmen çözümlenebilmiş, ancak bu konuda teknik, idari ve mali yapısal sorunlar devam etmektedir. Kentte kanalizasyon, içme suyu gibi altyapısı tamamlanmamış (Kemer, Gazipaşa, Kaş, Finike, Demre'nin bazı bölgeleri gibi) ilçe, eski beldeler vardır. Hizmet alanına dahil edilen belde, orman köyü vb. yerlerde şebeke altyapısının eski veya yetersiz olması hizmet maliyetlerini arttırmaktadır (Topçu, 2015).

Kuşadası'nda yönetici ve muhtarların çoğu BŞB düzenlemesinin imar bütünlüğünü sağlayacağını, ulaşım ve altyapı planlamasında ise bütünlüğü sağlanamayacağını, altyapı şikayetlerinin arttığını; ulaşımın alakalı sorun yaşanmadığını düşünmektedir (Çengel, 2022).

Akçay ve Altınoluk da nüfus ve yapılaşması turizm fonksiyonu ile artan belde belediyelerine örnektir. Balıkesir'de kıyılarda yerleşmiş Gönen, Bandırma, Marmara Adası, Edremit, Burhaniye, Ayvalık önemli kıyı kentleridir. Ayvalık, kıyı kent olmasının yanında, 22 adaya sahiptir önemli doğal ve tarihi değerlere sahiptir (Kalaycıoğlu, 2017).

Karadeniz Bölgesinde kentler, kıyı boyunca, birbirine bitişik sıralanmaktadır. Kıyıya olan talep arttıkça arsa fiyatları artmakta, bitişik nizam, çok katlı ve çarpık yapılaşmayı, dar ve çıkmaz sokaklar körüklemektedir. Çarşamba ve Terme gibi ova üzerine yerleşmiş, Ordu ve Trabzon gibi nispeten kıyı gerisine doğru yayılmış birkaç kent dışında şehirler, çizgisel olarak km'lerce uzanmakta, bu da çok sayıda merkezlessiz yerleşmeyi ortaya çıkarmaktadır. Birbirine bitişik bu büyük çizgisel kenti oluşturan belediyeler katı ve sıvı atık (derin drenaj, akarsu kenarlarının katı atık depolama alanı olarak kullanımı vb.), temiz su, çirkin yapılaşma, trafik yoğunluğu, arsa sıkıntısı gibi tek başlarına çözemeyecekleri çok sayıda alt ve üst yapı problemleri ile karşı karşıyadırlar. Bu kentler için bir başka sorun, sel-taşkın felaketlerine zemin hazırlayan akarsu ağzlarında, taşkın yatakları boyunca yerleşme özelliğidir (Yılmaz, 2009).

Hatay'da nüfus ağırlıklı olarak kıyılarda yerleşmiştir. Buradaki en büyük yerleşim yeri, İskenderun iken kuzeyinde, İsdemir'in etkisiyle büyüyen ve son 15-20 yılda belediye statüsü kazanmış yerleşmeler, güneyinde ise yazlık konutlar bulunmaktadır. Hatay'da nüfus artışı ve buna bağlı hızlı yapılaşma özelliğine bağlı ortaya çıkan temel sorunlar, ikinci konut ve sanayi yatırımlarından kaynaklı göç eğilimleri, plansızlık ve denetimsizlik, kıyıdaki doğal ve kültürel kaynakların olumsuz etkilenmesi, kıyılarda bütüncül planların olmamasıdır (Sönmez ve Balaban, 2009). Koruma alanlarına dair sorunlardan da (özel mülkiyet, kamulaştırma maliyetleri vb.) bahsedilmektedir (Topçu, 2015). Kentin alüvyal ova üzerinde yerleşmesi, 6 Şubat 2023 Depremlerinde yaşadığı yıkım nüfus yoğunluğu-afet ilişkisini de ortaya koymuştur.

Kıyıların büyük bölümünün turizm tesisleri ve ikincil konutlarla kaplanması, karayollarının itici gücünü oluşturduğu dolgu alanları, çevre üzerindeki olumsuz sonuçları yanında, kullanım şekilleri nedeniyle kentlerin sosyo-ekonomik dengesini bozmakta, kentin nüfus yoğunluğunu arttırmakta, kentin fiziksel yapısı ile genellikle uyuşmamakta, bu bölgeleri afetler karşısında riskli hale getirmektedir (Gedikli, 2011). Hızlı nüfus artışı ve yapılaşma, kıyı kentlerde mevcut afet risklerini de arttırmaktadır. Kıyıya paralel yollar, kıyı dolgu alanlarında yapılaşma ile riskler artarken, yetersiz altyapı nedeniyle, kış aylarında sel ve taşkın olayları, Kuşadası'nda, Bodrum'da sık yaşandığı gibi, artmaktadır. Benzer şekilde; 1999 depremi sonrasında Kocaeli, İzmir ve Değirmendere'de de görüldüğü gibi kıyı dolgu alanlar üzerinde yerleşmiş bölgelerde büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır. 2021 yılında yaşanan yangınlarda Bodrum, Manavgat gibi turistik kentlerde, özellikle orman içlerinde turizm tesisleri ve ikincil konutlarda büyük zarar meydana gelmiştir.

Doğan vd. (2018) 6360 sayılı kanunun etkilerini İstanbul'un Beykoz İlçesi özelinde inceledikleri çalışmalarında, büyükşehir sınırlarının genişlemesiyle birlikte özellikle tarım alanlarının sürdürülebilirliğinin tehlike altına girdiğinden söz etmekte, Beykoz'da orman, koru, tarım alanları, su kaynakları, tarihi miras, hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin bu gelişmeden olumsuz etkilendiğini belirtmektedirler.

Karadeniz kıyılarının en eski ve büyük liman kentlerinden olan Trabzon'un il idari alanı kanundan önce yaklaşık 4.685 km² olup, 18 ilçe, 57 belde ve 528 köyü kapsarken kanunla bu alanın idaresi, özellikle kış mevsiminde, ağır hava koşulları ve doğal afet (yoğun sel baskınları, kar yağışları, sis, heyelan ve çığ gibi) risklerinin yüksek olması nedeniyle kamu hizmetlerinin sunumu güçleşmektedir (Özgen, 2013). Uzunali ve Acar (2020) Trabzon'un kıyı dolgu alanlarla denizden uzaklaşması, ulaşımın yetersizliği, hava kirliliği ve koku sorunlarından bahsetmektedir. Benzer şekilde Erüz vd. (2019) Trabzon'un 119 km olan kıyılarında müdahaleler sonucunda kumsalların ve falezlerin tahrip olduğunu, doğal kıyıların %84'ten fazlasını kaybettiğini belirtmektedir.

Hepcan vd. (2015) İzmir (Konak, Bayraklı, Karşıyaka, Çiğli, Balçova, Narlıdere, Güzelbahçe kıyı ilçeleri) üzerine yaptıkları çalışmada, kentin körfez boyunca ve ulaşım ağları paralelinde gelişme özelliğinden, inceledikleri dönemde (1963-2005) kentte yapılaşmanın 3 kat arttığından, ilçelerde, örneğin Balçova'da 5 kat arttığından, Narlıdere'de yapılaşmanın 3 kat artarak İzmir ile birleştiğinden, Bayraklı'da denizin doldurularak ve tarım alanları üzerinde yapılaşma ile 6 kat arttığından, Çiğli'de bataklıkın kurutulması ve tarım alanları üzerinde 3 kat arttığından, en dramatik artışın ise Güzelbahçe'de makilik alanda 8 kat olduğunu, Karşıyaka'nın bataklık, deniz dolgu alanları, tarım alanı ve makilikler üzerinde yapılaşığından bahsetmektedirler. Yazarlar, yerleşim yerlerinde meydana gelen değişimin en önemli nedeni olarak kentleşmeyi göstermekte ve yapılaşmanın tarım

alanları, makilikler, ormanlar gibi doğal alanlar üzerinde gerçekleştiğinden söz etmektedir. Bu yapılaşma özelliği İzmir için doğal alanlar, su kaynakları üzerinde olumsuz etki yaparken özellikle tarım alanları ve dolgu alanlarda afetler karşısında direnci de azaltan bir durum ortaya çıkarmaktadır. Kaypak (2012) İskenderun'da liman ve ağır sanayinin etkisiyle nüfus artışı ve kentleşme özelliği ile kent tarihinin ve kıyıların turistik özelliklerinin de kaybolduğu üzerinde durmaktadır.

Turizm fonksiyonuyla, kıyı kentler cazibe merkezi haline gelirken özellikle büyük kentlerden göç almaktadır. Bu göç, emekli, yaşlı nüfus ağırlıklı olmakla beraber, yabancı nüfus artışı da dikkat çekicidir (Antalya'da Rus ve Ukrayna; Kuşadası'nda Katar vb. nüfusunun artması gibi). Südaş'ın (2015) çalışmasına göre, Türkiye kıyılarına yerleşmiş büyük bölümünü Avrupalı emeklilerin oluşturduğu yabancı nüfus, binlerle ifade edilmektedir. Bu illerin başında Antalya, Muğla, İstanbul ve Aydın gelmektedir. Kentlerin nüfusu, etnik yapısının değişmesi yanında bu kentlerde yabancıların talepleri ile kıyı kentlerin görünümleri de değişmekte, konut ve konaklama tesisi talebi artmakta, ikincil konutlarla kentsel alanlar yayılmakta, tarımsal arazi (Alanya'da muz bahçeleri gibi) kaybı yaşanmakta, çevresel tahribat ortaya çıkmakta, altyapı yetersiz hale gelmekte, yerel yönetimlerin hizmet alanı genişlemekte, hizmet türleri çeşitlenmekte, ulaşım, elektrik, su gibi hizmetlerde özellikle Kuşadası, Belek, Marmaris, Alanya gibi emekli göçünün yoğun olduğu kentlerde sıkıntı yaşanmaktadır. Bununla beraber emlak ve konutla ilişkili diğer sektörler (emlakçılık, mobilyacılık, sigortacılık vb.) gelişmektedir.

Hizmet Ölçeğinin Genişlemesi ve Hizmet Kalitesi

Söz konusu kentlerde alan araştırmasına dayalı çalışmaların büyük bölümü kanunun sonrasında hizmet ölçeğinin genişlemesinin kıyı büyükşehirlerine özgü, kıyıların yönetimi, personel, araç-gereç yetersizliği sorunlarının arttığını, hizmetlerin aksadığını, kalitesinin ve etkinliğinin düştüğünü, vatandaşın memnuniyetinin azaldığını, tek tip hizmet üretildiği, kaynak israfı olduğunu, ilçe belediyelerinin araç-gereç, personel, mali kaynaklarının azaldığını, siyasi çekişmeleri ortaya koymaktadır.

Kanunun uygulanma aşamasında özellikle uzun kıyı şeridinde sahip büyükşehir belediyelerinde ilave sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, Antalya'nın doğu-batı mesafesinin 600 km. olması, uzun sahili kanun sonrasında hizmet maliyetlerini arttırmıştır. İlçe belediyeleri bütçe, personel ve teçhizat yetersizliğinden şikayet etmektedir (Görmez ve Uzunali, 2019). Ölçeğinin genişlemesi, gün içinde her yere ulaşmayı güçleştirirken, hizmet alanının yeni eklenen bazı bölgelerde su ve atıksu altyapısının, hizmet binalarının yetersiz olması, personel azlığı, altyapı konusunda, koruma alanlarına dair sorunlardan da (özel mülkiyet, kamulaştırma maliyetleri vb.) bahsedilmektedir (Topçu, 2015). Antalya'da BŞB ilçe hizmet birimlerinin hizmetlerinin aksamasında mali yetersizlik, araç-gereç, personel eksiklikleri, coğrafi engeller etkilidir (Özer, 2019).

Altınoluk'ta ölçeğin genişlemesiyle BŞB, Edremit ilçe yönetici ve birim amirleri—farklı partilerden olmakla beraber- iş yükünün atması, vatandaşların hangi hizmetten kimin sorumlu olduğunu bilememesi gibi sorunlara işaret etmektedirler. Balıkesir BŞB meclis üyeleri, ilçelerde ulaşım ve altyapı konusunda memnuniyetsizlik olduğu, hizmet maliyetinin arttığını belirtmektedirler. Buna karşılık başka çalışmalarda, Balıkesir-Edremit'te kapatılan belde ve köylerin daha avantajlı oldukları, eskiye göre çok daha fazla ve kaliteli hizmet aldıkları belirtilmektedir (Yılmaz, 2019).

Muğla'da ilçe belediye başkanları ölçek genişlemesinin verimli olmadığını, Muğla'nın yerleşim yerleri arasındaki mesafeler ve artan nüfus (belediyenin hizmet verdiği nüfus 50 binden 1 milyona çıkmıştır) nedeniyle, hizmet etkinliği ve kalitesinin olumsuz etkilendiğini düşünmektedirler (Küçükterzi, 2017). Marmaris'te vatandaşlar içme suyunun kalitesi, kent içi trafik hizmetleri, çevre sağlığı, temizlik, katı atık, zabıta, itfaiye, yeşil alan vb. hizmetlerde ilçe merkezine mesafeye göre ilçeler arasında farklılıklar olduğunu düşünmektedirler (Yetkin, 2019). Muğla'da⁷ Menteşe, Bodrum, Dalaman ve Köyceğiz'deki muhtarlar İÖİ'nin kaldırılmasını eksiklik olarak görmekte iken, Fethiye ve Seydikemer'de aynı durum sözkonusu değildir. Merkeze yakın köy muhtarları önceden İÖİ'nden daha iyi hizmet aldığını düşünürken, Bodrum, Menteşe, Fethiye, Kavaklıdere, Köyceğiz, Seydikemer, Yatağan'da BŞB'nin İÖİ ve Köylere Hizmet Götürme Birliğine göre daha iyi hizmet verdiğini; eskiye oranla BŞB'nin hizmetlerinin güçlü ve hızlı olduğunu düşünmektedirler. Muhtarlar Bodrum, Dalaman, Fethiye, Seydikemer ve Yatağan'da BŞB düzenlemesi sonrasında bürokrasinin arttığını (imar plan süreçleri başta olmak üzere) düşünmemektedir. Kırsal ve kentsel alanda yer almalarına, özelliklerine göre farklılaşan şekilde muhtarlar Köyceğiz, Kavaklıdere ve Bodrum'da işlerinin merkezi yönetime dair, Yatağan, Menteşe, Seydikemer, Dalaman, Menteşe ve Fethiye'de ise yerel nitelikli olduklarını söylemektedirler (Koç, 2018).

Çeşme'de (İzmir) 2000 sonrasında yapılaşma ve nüfusun arttığı Aya Yorgi, Alaçatı (Çeşme'ye 7 km), Altınkum (10 km) ve Ilıca/Boyalık (7 km) gibi kentin uluslararası ölçekte ünlü kıyı yerleşmeleri, kent içinde dağınık biçimde yerleştiğinden bu durum hizmet sunumunu olumsuz etkilemektedir (Atakan ve Erdoğan, 2019).

Bursa'da yeni ilçe ve mahallelerde ihtiyaçlar fazla, teknik ve idari personel, bütçe az, araç-gereç eksiktir. Bazı ilçelerde devir öncesi yapılan sözleşmeler devam etmekte, kullanılan binaların mülkiyetleri, imar planlarının bütüncül olmaması, jeolojik etüdlere tamamlanmamış olması, bazı birimlerin ilçelerde şubelerini (itfaiye, BUSKİ, sağlık işleri) açmaması sorun oluşturmaktadır. Merkezdeki ilçe belediyelerinin yöneticileri sorun yaşamadıklarını, ilgili BŞB yetkililerine kolay ulaşabildiklerini belirtmişler, diğer ilçelerde ise altyapı sorunları, İÖİ'nin başladığı

⁷ Çalışma, 8 ilçede (Bodrum, Dalaman, Fethiye, Köyceğiz, Kavaklıdere, Menteşe, Seydikemer ve Yatağan), köyden mahalleye dönüşen yerleşim yerlerinin muhtarlarıyla gerçekleştirilmiştir.

ve devretmek zorunda kaldığı projeler, azalan bütçeler sorun olarak dile getirilmiştir (Çelikyay, 2017). Alanya’da halk, BŞB düzenlemesi öncesinde aldıkları hizmetlerin ilçe, belde belediyesi veya İÖİ tarafından daha etkin verildiğini düşünmekte, BŞB’nin sunduğu hizmetleri tam olarak bilmediklerinden şikayetçidir (Kaçmaz ve Er, 2018).

Kanun öncesinde Kuşadası’nın yüzölçümü 30.000 km², iken kanun sonrasında 70.000 km² olmuştur. Kapatılan kıyı belde belediyesi Güzelçamlı, Kuşadası’na 28 km’dir. Çengel’e göre (2022) Kuşadası’nda yetki, görev ve sorumluluk karmaşası, bazı araç-gereç, personel ve mali kaynakların BŞB’ye geçmesi hizmetlerin aksamasına, kalitesinin ve etkinliğinin düşmesine, halkın memnuniyetinin azalmasına ve kaynak israfına yol açmıştır. Kuşadası’nda muhtarlar, hizmetlerin gecikmesinden şikayetçidir ve bunu ölçeğin genişlemesine bağlamaktadırlar. Ölçek genişlemesiyle sahil ve limanların güvenliği; jandarma ve polislin görev alanlarında karışıklık meydana gelmiştir (Çengel, 2022).

Balıkesir’de bazı BŞB yöneticileri düzenlemeyle kaynak israfının önüne geçildiğini (aynı birim müdürlüklerinin tek çatı altında toplanması, toplu malzeme alımı vb.) düşünmektedirler. Bazı yöneticiler ise, aynı işi eskiye oranla daha az personelle yapmanın zorluklarından, kırsal ve kentsel alanlarda çalışan personelin niteliklerinin farklılığından ve bunların verimi düşürdüğünden söz etmektedirler. Altınoluk’ta vatandaşlar Balıkesir ve Edremit Belediyelerinin Altınoluk’a uzak olmasını, farklı partilerden olmalarını hizmet almalarını engelleyen bir durum olarak görmekte, BŞB’nin il ölçeğinde hizmet vermesini, ilçe belediyelerinden daha fazla yetki ve kaynağa sahip olmasını doğru bulmamaktadırlar. Vatandaşlar halen karşılaştıkları sorunlarda Edremit Belediyesine ulaşmaya çalışmaktadır (Yılmaz, 2019).

İzmir’de hizmet alanının genişlemesi ve merkezileşme sonucunda hizmete erişim zorlaşmış, BŞB düzenlemesinden en çok mahalleye dönüşen köyler etkilenmiştir (Görgün ve Yörür, 2017). Hatay’da, muhtarlar, kanundan önce mahallerde çevre sorunları; çevre, içme suyu, kanalizasyon yetersizliğinin olduğu veya bu hizmetlerin hiç olmadığını, ancak mevcut durumda da BŞB’nin talep ve şikayetlerini göz önüne almadığını düşünmektedir (Kaypak ve Kaya, 2016).

Kıyı Kentlerde Kimlik ve Aidiyet

Kıyı kentlerinin kendine özgü koşulları, özellikleri vardır. Bunlar içinde özellikle bazı kıyı kentlerin ticari ve savunma fonksiyonları ile arkeolojik, tarihi değere sahip olduğu, buna dair unsurları taşıdıkları, bazılarının verimli alüvyal ovalar üzerinde yer aldığı, bazılarının ise ilçelerinin bile dünya çapında tanınırlığa sahip olduğu bilinmektedir. Ancak nüfus artışı, hızlı ve plansız kentleşmeyle bu kimlik de zedelenmektedir. 6360 sayılı kanun nüfus artışı, kırsalda yapılaşmanın artması, belde ve köylerin kapatılması gibi sonuçları ile bu olumsuz gelişmeleri teşvik etmiştir.

Kıyı büyükşehirlerde 6360 sayılı kanun sonrasında dile getirilen en önemli sorunlardan biri, kapatılan köy be belde belediyelerinde yaşayanlar ve yöneticiler tarafından dile getirilen kimlik ve aidiyet sorunlarıdır. Örneğin, Aydın'da önemli turistik belde belediyelerinde Güzelçamlı ve Davutlar mahalleye dönüşmüştür. Çeşme'de (İzmir) Aya Yorgi, Alaçatı (Çeşme'ye 7 km), Altınkum (10 km) ve Ilica/Boyalık (7 km) kentin uluslararası ölçekte ünlü kıyı yerleşmelerini oluşturmaktadır (Atakan ve Erdoğan, 2019). Köy ve beldelerde aidiyet sorunu ortaya çıkması da belirtilen sorunlardan bir başkasıdır (Sağirekmekçi, 2015). İzmir'de kış nüfusu 10 bin, yaz nüfusu 200 bin olan 133 yıllık Alaçatı Belediyesi kapatılmıştır. İzmir-Değirmendere'de, düzenleme vatandaş katılımı ve aidiyet duygusunu zedelemiş, yerel ihtiyaçlardan uzak kararlar alınmıştır (Sadioğlu vd., 2017). Özçağlar (2018) Akçay (Balıkesir-Edremit), Hereke (Kocaeli-Körfez) örneklerinde kanunla tüzel kişiliklerinin kaldırılmasıyla kasabaların özelliklerinin yok sayıldığını ifade etmektedir. Altınoluk (Edremit) Mahallesi (önceden belde belediyesi) vatandaşlar, kapatma kararına karşı olduğunu 48 bin imza ile İçişleri Bakanlığına bildirmiştir. Vatandaşlar, kapatılmayla Altınoluk'un değerini kaybettiğini, Altınoluk'un Edremit ve Balıkesir Belediyeleri tarafından yapılan hizmetleri tek başına yapabileceğini düşünmektedirler (Yılmaz, 2019). Kapatılan belde ve köylerin kimlikleri ortadan kalkmış (Örneğin Edincik), demokratik katılım daralmış (Karataşlar, 2019); aidiyet zayıflamış, yerel yöneticilere ulaşmak güçleşmiştir (Akyol ve Kara, 2016). Muğla'nın Bodrum İlçesi'nin ünlü turizm beldesi Gümüşlük de kanunla tüzel kişiliğini kaybetmiştir (Özaslan vd., 2014).

Muğla'da Menteşe'nin değil, BŞB merkezinin Fethiye veya Bodrum olması gerektiği ifade edilmektedir. Temel şikâyetler, altyapı, toplu taşıma, yollar, otopark, imar izni, çevre düzenleme, yüksek kiralardır. BŞB düzenlemesi Fethiye, Bodrum, Marmaris ve Datça gibi büyük turistik ilçelerde kaygıyla karşılanırken, özellikle de Muğla BŞB ve Menteşe Belediyesinin bu ilçelere uzak olması hizmeti aksatmakta ve turistik bölgelerin kendilerine has sorunları konusunda gerekli ilgiyi göremeyecekleri endişesi vardır (Gezgüç vd., 2015). Muğla'da muhtarlar⁸, özellikle sahil kesimindekiler köylerin kapatılmasını doğru bulmamakla beraber, önceki dönemde borçların fazla olduğu, hizmetlerin etkin karşılanmadığını kabul etmekte, yeni durumda gayrimenkul değerlerinin artacağını beklemektedirler (Tunçer ve Ünal, 2019). Muğla'da belde belediyelerinin kapatılması, iç bölgeler kadar yoğun olmasa da olumsuzluklara yol açabilecektir. Çünkü, yazın, kıyı turizminin en gelişmiş olduğu kentlerde nüfus on katına kadar artabilmektedir. Örneğin. Bafa (Milas) belde belediyesi Milas belediyesine bağlı bir mahalleye dönüştürülmektedir. Yeni durumda bu eski beldenin belediye hizmetlerinin (alt yapı hizmetleri, temizlik, ulaşım-ulaştırma, yerinde denetim ve kontrol, planlama vb.) büyükşehir belediyesi ve Milas ilçe belediyesi tarafından yönetilmesi oldukça zor olabilecektir (Özgen, 2013).

⁸ Çalışma Muğla'nın Menteşe İlçesi'nde kapatılan köylerin muhtarlarıyla yapılmıştır.

Tekirdağ'da BŞB düzenlemesiyle nüfus artmış, eğitim, kültür, sanat, altyapıda olumlu gelişmeler olmuştur (Kürümoğlu, 2018). Hatay'da⁹ yeni mahallelerde yaşayanlar, BŞB düzenlemesi sonrasında ilçe belediyesinin sunduğu hizmetlerin Kanun öncesinde belde belediyesinin sunduklarından daha kaliteli olduğunu düşünmektedirler (Ekinci, 2020). Bursa'da¹⁰ vatandaşlar, köylerin mahalleye dönüşmesinin daha kaliteli hizmet amaçlı olduğu; BŞB düzenlemesiyle mahallelerine sunulan yerel hizmetlerin verimliliğinin arttığı, köylerin mahalleye dönüştürülmesiyle daha çok hizmetten (çöplerin toplanması, içme suyu temini, kanalizasyon, ulaşım, imar hizmeti vb.) yararlanacaklarını düşünmekte, köy iken muhtarlıkların etkin hizmet sunmadığı görüşlerine katılmamakta, köylerin mahalleye dönüşmesi ile sorunların arttığını, belediyenin tüm mahallelere hizmet sunmada adil olmadığını, belediyenin mahalleye yatırım yapmadığını, BŞB düzenlemesi ile hizmet maliyetlerinin arttığını düşünmektedirler (Gürbüz ve Kadağan, 2019). Tekirdağ'da¹¹ muhtarlara göre, köyden mahalleye dönüşmek alınan hizmetler açısından olumlu; belediyelerle yapılan toplantılar talepleri iletmek ve sorunları çözmek açısından faydalıdır. Muhtarlara göre, köyün mahalleye dönüşmesiyle yol, içme suyu, kanalizasyon, çöp ve ulaşım sorunları çözülmüş, ancak eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal yaşam, imar, park, zabıta sorunları çözülmemiştir. Bununla birlikte, tarım ve hayvancılık faaliyetleri azalmıştır, hizmetlerde verimlilik artmamış, BŞB'den yeterli ekipman, araç gereç desteği alınamamıştır (Şahin, 2019).

Balıkesir BŞB yöneticilerine göre, sosyolojik ve kültürel olarak yerelde merkezîyetçiliği getiren BŞB sistemi, topluma daha uygundur. Çünkü yerelde örgütlenme ve yerel sorunlara birlikte çözüm üretme anlayışı gelişmemiştir. Ancak, Edremit'te muhtarlar sorunları aktarmada ilçe belediyesinde muhatap bulmada sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedirler (Yılmaz, 2019). Hatay'da halk BŞB düzenlemesinin yerel demokrasiyle daha uyumlu olduğu, daha iyi temsil edildiklerini, katılım olanaklarının arttığını; ilçe belediyesinin eski belde belediyesine göre daha kaliteli hizmet sunduğunu düşünmektedir (Ekinci, 2020).

Kıyı Alanlarının Planlama Ve Yönetim Sorunları

Türkiye'de kıyı alanların yönetimine dair sorunlar fazladır. Kent yönetimlerinden sorumlu yerel yönetimlerin kıyı kanunu gibi mevzuattaki yeri sınırlıdır. Yerel yönetimler belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediye uygulamalarından sorumlu tutulmuşlardır (Yontar ve Yılmaz, 2013). Kıyı kentlerde en fazla görülen turizm fonksiyonu olduğundan, yerel yönetimlerin de mevzuatta (%393 s. Kanun, 5355 s. kanun vb.) turizme dair görevleri de tanımlanmıştır. Kanunla kıyı alanlarının yönetimine dair mevcut sorunların attığı anlaşılmaktadır.

⁹ Çalışma, İskenderun, Arsuz ve Defne ilçelerine bağlı belde belediyesi iken, mahalleye dönüştürülen Denizciler, Karaağaç ve Harbiye Mahallelerinde yapılmıştır.

¹⁰ Çalışma, kırsal mahallelerde yaşayan vatandaşlar üzerine yapılmıştır.

¹¹ Çalışma, merkez ilçe (Süleymanpaşa) ve sahildeki (Çorlu, Şarköy, Marmaraereğlisi) ilçelerde köyden mahalleye dönüşen yerlerde muhtarla yapılmıştır.

Kıyı alanlarının yönetimi ve planlanmasında yaşanan sorunlardan biri de kıyı alanları yönetimine ilişkin çok sayıda yetkili kurumun olmasından kaynaklanan karmaşa, yetki çatışması, ulusal bir vizyonun, kıyı politikasının ve kıyı kullanımına dair etkin bir denetimin olmamasıdır (Gülbitti ve Özuduru, 2020). Kıyılara yönelik kararlarda merkezi ve yerel yönetimlerin uyumsuzluk yaşadığı, çatıştığı alanlar vardır. Örneğin, belediye sınırları içinde planlama yetkisi belediyelerde olmakla beraber, herhangi bir alanda doğal ve kültürel özelliği nedeniyle Özel Çevre Koruma Bölgesi, Turizm Merkezi gibi statülerin verilmesi halinde yetki merkezi yönetime geçmektedir (Gedikli, 2011).

Kıyı alanlarının yönetiminde merkezi ve yerel yönetimler arasında sorunlar vardır. Bu durum planlama bütünlüğünü zayıflatmaktadır. Bu konuda yerel yönetimlere verilen görevlerin yerine getirilmesinde örgütlenme, kadro ve uzman yetersizlikleri, siyasi baskılar ve mali kaynak yetersizlikleri vardır (Ay, 1996).

Mevzuatta turistik alanların sınırlarının tespit ve ilan edilmesi, koruma ve geliştirme plan ve projelerinin oluşturulması, onaylanması konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumludur. Ancak bakanlığın bu görevi yerine getirmesinde diğer ilgili bakanlıklar, valilikler, belediyelere de önemli görevler düşmektedir. Örneğin bu kentlerde de ulaşım ana planı ve bununla alakalı diğer işler büyükşehir belediyelerinin sorumluluğundadır (Kalaycıoğlu, 2017). Kıyı alanlarının yönetimine dair sorunlar 6360 sayılı kanunla büyükşehir belediyelerinin de devreye girmesi ile daha da karmaşıklaşmıştır. Literatürde Kuşadası, Antalya örneklerinde de dile getirilmektedir

Kırsal-Kıyı Alanların Yönetiminin Farklı Olması

Kanun tüm büyükşehirlerde tek tip bir planlama anlayışına dayanmaktadır. Oysa kentler birbirinden farklı olduğu gibi kıyı büyükşehirler için düşünüldüğünde kırsal ve kıyı ilçelerin yönetimi, buralara farklı hizmet üretme gerekliliği kanunun uygulanmasında ortaya çıkan sorunlardan bir başkasıdır. Örneğin, Balıkesir'de ilçelerin birbirinden farklı coğrafi yapıya sahip olması (Edremit'in düz, Bandırma'nın çanak şeklinde olması vb.) bütüncül, tek tip imar planı yapmayı güçleştirmektedir (Karataşlar, 2019). Balıkesir'de BŞB yetkilileri UKOME üzerinden şehir içi ulaşımın tek merkezden ve bütüncül olarak sunulmasına olumlu bakmaktadır (Yılmaz, 2019). 160 bin nüfuslu, merkeze uzaklığı 100 km olan Bandırma gelişmişliği, nüfusu, sanayisi, limanı, üniversite kenti olması, yüksek vergi ödeme oranı nedeniyle Balıkesir'in diğer ilçelerinden çok farklı özelliklere sahiptir. Kent, kanun öncesinde kendi öz kaynaklarıyla kanalizasyon, yağmur suyu, alt-yapı ve üst yapı çalışmalarını gerçekleştirmiş, kırsal alanlarda hizmetlerini yürütebilirken, Edincik gibi mahalleye dönüşen ve gelirlerini kaybeden bölgelerde hizmetlerde aksamalar başlamış, hizmet bütünlüğü bozulmuştur (Karataşlar, 2019).

Balıkesir'in geniş yüzölçümü, farklı özelliklere sahip ilçeleri olması Kanunun kentte uygulanmasını güçleştirmektedir. Balıkesir'de BŞB'nin ilçelere ait tahsilat

bürolarının (Örneğin Erdek terminali) kanun sonrasında BŞB'ye verilmesi, yönetimi açısından hatalıdır. Çünkü, her ilçenin, mahallenin talebi, sosyo-kültürel özelliği farklıdır (Gökdeniz, 2015). Balıkesir'deki 1129 mahallenin 921'i kırsal karakterli iken bunların içinde kentsel özellik gösteren, eski beldeler içinde en çok mahalleye sahip olanlar, Edremit, Bandırma ve Ayvalık gibi kıyı belediyelerdir. Edremit, ekonomik faaliyetleri çeşitli, kamu kurumlarının, sanayi ve ticaret faaliyetlerin, kırsal alanların, yazın turizm ve ikincil konutların yoğun olduğu bir bölgedir. Akçay, Edremit Belediyesine mahalle olarak bağlanırken, kendine has kentleşme özellikleri, kanunun tek düze bakış açısı içinde yok sayılmıştır. Altınoluk için de benzer bir durum söz konusudur. Erdek, sınırları içinde doğal ve arkeolojik özellikleriyle bir turizm ilçesidir ve son yıllarda ulaşım imkanının artması, kısmen tarıma dayalı sanayileşmeyle şehirleşme süreci hızlanmıştır (Özçağlar ve Gökmen, 2021).

Muğla'da ilçe belediye başkanları BŞB düzenlemesini 1/100.000 ölçekli planlar açısından faydalı bulmaktadırlar. Buna karşılık belediye yöneticilerinin çoğunluğu, BŞB ile imar yetkilerinin paylaşımında sorun yaşamaktadırlar (Küçükterzi, 2017). Marmaris, Bodrum, Fethiye gibi büyük ilçelerin Muğla merkezden yönetilmesinin ve hizmet sunumunun güç olduğunu düşünmektedirler (Küçükterzi, 2017). İlçe belediye başkanları Muğla'nın coğrafi (1124 km kıyı, %70'inin orman, %18'inin orman, %2'sinin sit alanı olması vb.) ve farklı özellikler taşıyan yapılaşmasının BŞB yönetimine uygun olmadığını düşünmektedirler (Küçükterzi, 2017).

Antalya'da BŞB ilçe birimlerinin hizmetlerinin aksamasında kırsal mahallerde yaşayanların hizmet taleplerinin farklı olması da etkilidir. Yöneticilere göre ilçe hizmet birimleri hizmetlerde yerindeliğin artması, BŞB'nin bilinirliğinin artması, hizmet maliyetlerinin azalması, hizmetlerin kalite ve verimliliğinin artmasında fayda sağlamakla beraber, bu birimlerin ilçelerde yer alması, kırsala uzak olmaları gibi nedenlerle etkileri azalmaktadır (Özer, 2019). Antalya'da turizm yanında tarım, hayvancılık, sanayi sektörlerinin ilçelere dağılmış olması, ilçelerin, mahallelerin farklı taleplerinin BŞB tarafından karşılanamamasına neden olmaktadır. Yasa kırsalda tarım ve hayvancılığı olumsuz etkilemiştir. Hizmet birimlerinin sadece ilçe merkezlerinde olması kırsalda yaşayanların hizmet almasını engellerken, kendilerine ait bütçelerinin olmaması, personel, araç-gereç, ekipman yetersizliği hizmet sunumunu olumsuz etkilemektedir (Özer, 2019).

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de nüfusun büyük bölümünün yerleşmiş olduğu kıyı kentlerinde kent hizmetlerinin sunumu önemlidir. Ancak bu kentlerin yerleşim özellikleri diğer belediyelerden farklı sorunların bu kentlerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 6360 sayılı kanunun kıyı kentlerde uygulaması, alan araştırmasına dayalı çalışmalarından da görüldüğü gibi yaz-kış nüfus farkı, kaynak yetersizliği, hızlı nüfus artı-

şına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, hizmet ölçeğinin genişlemesine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, kıyı kentlerine özgü kimliğin ve burada yaşayanların aidiyet hissini kaybolması, kıyı alanlarının planlanması ve yönetilmesi, kırsal ve kıyı alanların yönetim farklılığının neden olduğu sorunlar gibi ilave sorunlar da ortaya çıkarmıştır.

Bahsedilen bu sorun alanlarının ortadan kaldırılması için öncelikle 6360 sayılı kanun revize edilmesi elzem görünmektedir. Bu bağlamda kanunla ortaya çıkan alan genişlemesi ve uzaklıktan kaynaklanan sorunların giderilmesi, BŞB ve ilçe belediyeleri arasında görev ve yetkilerin net biçimde tanımlanarak çatışmaların, koordinasyon sorunlarının engellenmesi, BŞB meclislerinde temsil adaletsizliğini giderecek düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Genel bir öneri olarak, turizm kentleri için ayrı bir yönetim modeli üzerinde çalışılmalıdır.

Çalışma içinde ayrı başlıklar halinde işlenen sorunların çözümüne ilişkin öneriler sırasıyla şu şekilde sıralanabilir:

Yaz-kış nüfus farkı ve kaynak yetersizliğini gidermeye yönelik olarak kıyı belediyelerin özel durumu göz önünde bulundurularak genel bütçeden BŞB ve ilçelere ayrılan paylar dengeli dağıtılmalı; vergi ve harçlar; yerel vergiler yeniden düzenlenmelidir; gelir kaynakları iyileştirilmeli, gelir-gider dengesi sağlanmalı, yeni vergi kaynakları oluşturulmalıdır. Özellikle kıyı belediyelerin mali yapıları güçlendirilmeli, turizmin yoğun olduğu aylar için bu belediyelere ilave pay ayrılmalıdır, emlak vergisi gibi belediyelerin en önemli gelir kaynakları arttırılmalıdır. Gelir hesabında yaz nüfusu da dikkate alınmalı; bu kentlerde sağlık vb. altyapı da yaz nüfusu dikkate alınarak geliştirilmelidir. Kıyı kentlerinde ikincil konutların daimi kullanımına yönelik projeler geliştirilmeli, buna uygun altyapı sağlanmalıdır.

Hızlı nüfus artışına bağlı sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak; kıyı kentlerde plansız yapılaşmaya izin verilmemeli, tarım, orman ve kıyı alanlarının, doğal ve tarihi alanların kullanımı dikkatlice takip edilmeli ve ağır yaptırımlarla tahribat, afet risklerini arttırıcı yapılanma engellenmelidir. Yaz-kış nüfus farkının yüksek olduğu kıyı kentler öncelikli olmak üzere altyapı sistemleri yaz nüfusunu dikkate alarak tamamlanmalı ve güçlendirilmelidir. Kıyı kentlerdeki yüksek rantların kamuya aktarılması sağlanmalıdır. Bu kentlerde yoğunlaşan yabancı nüfusa kamu hizmeti sunumunun iyileştirilmesi için belediyelerde ayrı birimler kurulmalıdır.

Hizmet ölçeğinin genişlemesi ve buna bağlı sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak; tüm ilçelerde ve belki eski büyükçe beldelerde BŞB yerel hizmet ofisleri kurulmalıdır; yöreyi bilen BŞB veya ilçe belediye personeli istihdam edilmeli; nüfusu yoğun, coğrafi koşulları zorlu ve BŞB merkezine uzak kıyı belediyeler başta olmak üzere, özellikle teknik personel, araç-gereç, ekipman eksiklikleri tamamlanmalıdır; köy ve beldelerde önceden kullanılan kamu hizmet binalarının BŞB'nin yerel hizmet ofislerine, halkın ortak kullanım alanına (kurs, eğitim, yöresel ürünler vb.) dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

Kıyı kentlerdeki kimlik ve aidiyet sorunlarının çözümüne yönelik olarak; kapatılan köylere tüzel kişiliği geri verilmelidir. Kıyı kentlerin kendilerine özgü sosyo-kültürel, mimari, tarihi özellikleri, hızlı nüfus artışı ve kentleşme karşısında etkin biçimde korunmalıdır. Özellikle 6360 sayılı kanun sonrasında kırsalda, tarım alanları ve orman içlerine doğru artan yapılaşma engellenmeli, bu konudaki yaptırımlar ağırlaştırılmalıdır. Sadece kıyı, tarım alanları ve ormanların tahribatı değil, afetler açısından taşıdığı riskler de düşünülerek bu yayılma özelliği engellenmeli ve kıyı kentlerde her tür afet karşısında etkin afet yönetim modelleri ve belediyeler bünyesinde ilgili birimler oluşturulmalıdır. Yerli ve yabancı göçün kıyı kentlere hareketinin artacağı varsayımıyla belediyeler bünyesinde göç yönetimine dair ilgili birimler kurulmalıdır.

Kıyı alanlarının planlama ve yönetim sorunlarının çözümüne yönelik olarak; aynı BŞB içinde tüm ilçelere tek tip hizmet sunma anlayışından vazgeçilmelidir. Kıyıları ve dolayısıyla kıyı kentlerin, kültürel ve ticari açıdan diğer kentlerden farklılığından yola çıkarak, ayrı şekilde, çok disiplinli ve ilgili tüm aktörlerin rolleri ne olarak tanımlanarak, bunlar arasında yoğun etkileşime dayalı şekilde ele alınmalı, bu zeminde politikaların geliştirilmesi ve uygulamaların yapılması gerekmektedir. Antalya, İzmit, İskenderun, Samsun, Bursa, Balıkesir-Çanakkale, Aydın-Muğla örneklerindeki gibi bütünlük kıyı alanları planları yaygınlaştırılmalıdır. Bu açıdan kıyı kentlerinde, kıyıların yönetiminin merkezi yönetim, valilikler, yerle yönetimler, sivil toplum örgütleri, burada hizmet veren özel sektör örgütleri ve yaşayan, kullanan vatandaşın da içinde olduğu yönetim modelleri geliştirilmelidir.

Kırsal ve kıyı alanlarının yönetiminin farklılığını sağlayabilmek için, BŞB'lerde kırsal alan düzenlemesi konusunda bir adım atılmakla beraber, iyileştirilmesi gereken yerler vardır; kır ve kıyı yerleşimlerinde belediyelerin görev ve gelirleri farklılaştırılmalıdır.

Kaynakça

- Acar, O. K., M. Koç (2016). 6360 sayılı kanun ile birlikte mahalleye dönüşen belde mahalle muhtarlıkları ve köy muhtarlıklarının yeni durumu: Fethiye ilçesi üzerinden bir değerlendirme, *10. Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM) Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 177-191.
- Akay, A. (2003.) Kıyı Kenti Belediyelerinin Planlama ve Yönetim Sorunları: Yalova Örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 1 (4), 65 -94.
- Akyol, İ., T. M. Kara (2016). Hizmet ölçeği artışı ve kalite algısı ilişkisi: Balıkesir büyükşehir belediyesi örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17 (33), 137-164.
- Aslan, M., H.Polat (2019). Belediye hizmetlerinin sunumunda mülki sınıra dayalı büyükşehir belediye modelinin etkinliği: Adana büyükşehir belediyesi örneği, *Türk İdare Dergisi*, 488, 58-97.
- Atakan, İ. O., A. E. Dalgakıran (2019). Çeşme Yarımadası'nda kıyının kamusal kullanımına etki eden kıyı kullanımlarına eleştirel bir bakış. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 92- 108.

- Atay, Sinem (2019). 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Gelişmiş Bir İlçe Üzerindeki Etkisi: Bandırma Örneği, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 265-285.
- Ay, Betül (1996). Kıyı Alanları ile İlgili Mevzuat, Kıyı Kentlerinin Sorunları ve Kıyı Planlamasına Işık Tutacak İlkelerin Saptanması, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Bölümü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Biricikoğlu, H., Y. Yalınzoğlu (2018). 6360 sayılı kanunun etkinlik-verimlilik ile hizmette yerellik ilkeleri açısından değerlendirilmesi: Kocaeli ilçesinde yapılan bir araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (32), 255-284.
- Bulut, Y., D. Dönmez (2019). 6360 Sayılı düzenlemeyle oluşan büyükşehir modelinde büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri arasında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri: Hatay ili örneği, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2 (1), 29-40.
- Çavuşoğlu, A., M. Lamba (2019). Kanunun mahalleye dönüşen birimler üzerine etkisi: Antalya ili örneği, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (122), 37-82.
- Çelik, K. (2015). Kıyı alanlarının planlanmasında kıyı kenar çizgisinin önemi, *Küresel Mühendislik Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 36-43.
- Çelikyay, H. H. (2017). *Türkiye'de il ölçeğinde büyükşehir uygulamasının analizi: bursa örneği* (T.C Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı Mahalli İdareler Ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı Doktora Tezi)
- Çengel, R. (2022). *6360 sayılı kanunun kıyı belediyelerinde hizmet sunumuna etkisi: Kuşadası belediyesi örneği*, TC Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çengel R, F.N. Genç (2022). 6360 Sayılı Kanunun Kıyı Belediyelerine Etkisi: Kuşadası Belediyesi Örneği, *Journal Of Social Sciences And Humanities Researches* volume, 23 (51), 172 – 224.
- Çetinkaya, Ö., Eroğlu, E., ve Bolaç, U. (2018). Turizmin Belediyelerde Ortaya Çıkardığı Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, içinde *Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Etkin Belediye Uygulamaları*, (Der.) M. Meccek, B. Parlak ve E. Atasoy, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1378-1399.
- Çürüksulu Usta, G. (2021). 6360 sayılı kanunun büyükşehir belediyelerinin bütçe dengesi üzerine etkileri: ordu ve Trabzon büyükşehir belediyeleri örneği, *Erzives Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 309-330.
- Demir, K. (2018). Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi Bağlamında Kıyı Kentleşmeleri, *Yönetim Ve Ekonomi*, 25 (2)
- Demirkaya, Y., M. Koç (2017). 6360 sayılı kanun ile birlikte mahalleye dönüşen köylerde değişimin katılım açısından muhtarlığa etkisi: Menteşe ve Seydikemer ilçeleri üzerinden bir değerlendirme, *Strategic Public Management Journal*, 3 (6): 124-149.
- Dinç, Y. (2019). *Karşılaştırmalı Bir Şehir Coğrafyası: Alanya Ve Manavgat Örneği*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Coğrafya Bilim Dalı, Doktora Tezi
- Doğan, K., T. Tuncer, Ç. İbişoğlu (2018). Kırsal Sürdürülebilirlik Bağlamında 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının İstanbul Beykoz Örneği Üzerinden İncelenmesi, *III. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi*, 392-417.
- Ekinci, E. (2020). *Kanun'un Temsil Ve Hizmet Kalitesi Yönünden Kapatılan Belde Belediyelerine Etkisi Ve Vatandaşın Algısı: Hatay İli Örneği*, T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Er, A. (2016) *Belediye hizmetlerinin performans algısının değerlendirilmesi üzerine bir çalışma: Alanya örneği*, İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

- Ercanlı, Ç, G. Savaşır (2022). Kentsel kıyı alanlarında taşkın riskine yönelik uyum stratejilerini İzmir Karşıyaka kıyı bandı örneği ile değerlendirmek, *Megaron*, 17 (2) 274–291.
- Erüz, C., Y., S. Erbaş, Y. Dursun (2019). Kıyı müdabalelerinin tarihi kıyı yapıları ve turizmin sürdürülebilirliğine etkileri: trabzon örneği, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(Ek Sayı), 36-44
- Etöz, M., A.Er, Y.Y.Kaçmaz (2016). Yerel halkın ilçe düzeyinde belediyeçilik algılamaları: Alanya belediyesi örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (46), 683- 696.
- Hepcan Coşkun Ç., M. Özeren, Ş. Hepcan, M.B. Özkan (2015). İzmir İli Metropol Kıyı İlçelerinin Peyzaj Yapı Analizi, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 52 (3), 353-362.
- Gedikli, Bahar (2011). Kıyıyı yaşamak, kıyıyı planlamak, 7. *Kıyı Mühendisliği Sempozyumu*, s.23-33.
- Genç, F. N., E.Korkin (2017). Kanunla tüzel kişiliği kaldırılan belde belediyelerinde halkın uygulamaya ilişkin algısı: atça (Sultanhisar-aydın) örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (32): 84-95.
- Genç, F.N., H. Özerk, M.S. Ülkü (2018). 6360 sayılı kanunun kamu hizmetlerinin sunumuna etkisi: İncirliova belediyesi örneği, *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 207-221.
- Genç, F. N., S. Daşçı, S. (2016). Kanunun kamu hizmetlerinin sunumuna etkisi: Balıkesir büyükşehir belediyesi örneği, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6 (2), 1-32.
- Gezgüç, G., M. Aldemir, T. Uzun (2015). 6360 sayılı kanun ve Muğla örneği, *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (18), 461 -477.
- Gökdeniz, A. (2015). Turistik destinasyonların taşıma kapasiteleri ve Ayvalık, *Ayda Bir Ayvalık Dergisi*, (11): 28-29
- Göküş, M., H. Alptürker (2018). 6360 sayılı yasa ile köy yönetiminden mahalle yönetimine geçiş sonrası etkin hizmet sunumuna ilişkin muhtarların görüşü: Silifke köyleri örneği, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (11), 67-86.
- Görgün, E., N. Yörür (2017). 6360 sayılı büyükşehir kanunu sonrası kırsal alanları yeniden düşünmek-İzmir örneği, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 11-27.
- Görmez, H. E. K. Uzunali (2019). Büyükşehir belediyelerinin mali yapıları ve bütçe sürdürülebilirliği: Antalya büyükşehir belediyesi örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (62), 1304-1315.
- Gülbitti, M., B.H. Özuduru (2020). Türkiye'deki bütünlük kıyı alanları yönetimi süreçlerinin stratejik mekansal planlama süreçleri ile ilişkili olarak değerlendirilmesi, *Planlama*, 30(1), 36–53
- Gürbüz, İ. B., Ö. Kadağan (2019). Büyükşehir Yasasının Kırsala Etkileri; Bursa İli Örneği, *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 33 (2): 209-226
- Gürbüz, N. İ. & Hadimli, H. (2022). Yerleşme Coğrafyası Açısından 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Konyaaltı Mahallelerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri, *Journal of World Geography and Development Perspectives (JWGDP)*, 1 (2), 67-79.
- Hergüner, B. (2017). Yeni büyükşehir belediyelerinin hizmet kalitesine etkisinin değerlendirilmesi: Trabzon'dan bir vaka çalışması, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13 (3).
- İrtem, E., E. Karaman (2004). Edremit Küçükkuyu arasındaki turizm faaliyetlerinin kıyı alanlarına etkisi ve önerilen yönetim programı, *İtüdergisi/d mühendislik*, 3(1), 3-14.

- Kaçmaz, Y. Y., A. Er (2018). Yeni büyükşehir belediye sistemine yönelik kamuoyu algısı ve memnuniyet düzeyi: Alanya örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2): 605-629.
- Kalaycıoğlu, O. (2017). *Balıkesir ili yerel yöneticilerinin turizm ve balıkesir turizm potansiyeline bakış açıları*, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Kalpakkıoğlu, G. (2017). *6360 sayılı büyükşehir yasasının kırsal kesime etkilerinin değerlendirilmesi (Ordu büyükşehir belediyesi örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Karataşlar, E. (2019). *Büyükşehir belediyesi ile büyükşehir ilçe belediyesi arasındaki ilişkilerin 6360 sayılı yasanın gereklileri bağlamında değerlendirilmesi: Balıkesir örneği*, TC Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve kamu Yönetimi Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaypak, Ş. (2012). Kıyı alanları yönetiminde bütünleşik politikalar, *Türkiye'nin kıyı ve deniz alanları*, IX. Ulusal Kongresi 14-17 Kasım 2012, Antakya-Hatay, L. Balas, A.N. Genç (Editörler)
- Kaypak, Ş (2012). Kıyı ve kent ilişkilerinde gelişmeler ve liman kentleri (İskenderun liman kent örneği), *Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları IX. Ulusal Kongresi 14-17 Kasım 2012, Antakya-Hatay*, L. BALAS, A.N. GENÇ (Editörler),
- Kaypak, Ş., M. Kara (2016). 6360 sayılı yasa ve değişen yerel çevre hizmetleri: Hatay'da bir uygulama, KAYSEM 10-Büyükşehir Yönetimi Ve İl Yönetiminin Yeni Yüzü 5 -7 Mayıs 2016, İzmir, (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Yunus Emre Özer, İbrahim Güray Yontar, Gökhan Tenikler), 268-322.
- Kaypak, Ş., V. Yılmaz (2016). Hatay büyükşehir yapılanma sonrasında çevre sorunlarına yaklaşım ve çevre düzenlemeleri, *Bülent Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1): 25-50.
- Kılıçaslan, Ç. (2006). İkinci konutların deniz kıyılarına etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 147-156.
- Koç, M. (2018). *6360 sayılı kanunun maballeye dönüşen köylerde muhtarlığa etkisi (Muğla deneyimi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurt, S. (2015) Türkiye'de Kıyı kullanımına yönelik yasa ve düzenlemelerin tarihi seyri, *Eastern Geographical Review*, 33, 91-110.
- Küçükterzi, S. (2017). *Büyükşehir alan genişlemesinin turizm belediyeleri üzerine etkisi: Muğla örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Kürümoğlu, C. O. (2018). *Tekirdağ İlının Büyükşehir Belediyesi Olmasının Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Çalışma İktisadi Anabilim Dalı.
- Öner, Ş., S. Şahnagil, (2020). 6360 sayılı kanunun yönetsel sonuçlarına büyükşehir belediye meclis üyelerinin yaklaşımları: Balıkesir örneği, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13 (4), 648-664.
- Özaslan, R., H. Akıllı (2014). 6360 sayılı kanun çerçevesinde Gümüşlük belde belediyesi'nin kapatılmasına ilişki yöre halkının algısı, *Marmara Üniv. İİB Dergisi*, 36 (2): 215-235.
- Özçağlar, A. (2018). Büyükşehir belediyesi illerde yok sayılan kasabalar üzerine bir analiz, *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 3-6 Ekim 2018 /3-6 October 2018, Ankara 51, ss: 51-65.

- Özçağlar, A., Ö. Gökmen (2021). Balkesir ilinin idari coğrafyası ve kıy/kent nüfusunun tespiti, *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 12-32.
- Özer, G. S. (2019). *6360 sayılı Kanun Sonrası Büyükşehir Belediyelerinde Oluşturulan Hizmet Birimlerinin İncelenmesi Ve Bu Birimlerin Hizmet Sunumlarının Değerlendirilmesi: Antalya İli Elmalı İlçesi Örneği*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Özgen, N. (2013). Nüfusları 2000'in altına indigi için belediye teşkilatları kaldırılan yerleşmeler üzerine coğrafi bir analiz, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (2), 75-100.
- Özsalmanlı, A. Y., Ç. Pank (2012). Muğla'da büyükşehir belediyesi yapılanması sürecine ilişkin bir değerlendirme", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, Sayı 2.
- Sadioğlu, U., K. Dede, A. Yüceyılmaz (2017). Yeni büyükşehir belediyesi modelinde belde belediyelerin sonu: Değirmendere örneği, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35 (2): 95-119.
- Sağirekmekçi, A. (2015). *Yerleşme-Merkezileşme Tartışmaları Bağlamında Türkiye'de Mahalle Dönüşen Köy Yönetimlerinin Mevcut Durumu: Hatay Örneği*, T.C. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Sarıhan, N. Ö. (2019). *6360 Sayılı Yasa İle Ortaya Çıkan Ölçek Tartışmaları Ekseninde Belden Dönüştürülen Mahallelerde Hizmet Algısının Farklı Boyutlarıyla Trabzon Örneğinde Tartışılması*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı.
- Sönmez, M. R., O. Balaban (2009). İskenderun körfezi kıyı alanları bütünsel planlama ve yönetim projesi, *Planlama Dergisi*, 1, 29, 25-51.
- Südaş, İ (2015) Uluslararası Emekli Göçünün Türkiye'nin Kıyı Kentleri Üzerindeki Etkileri
http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem5_14.pdf
(Erişim tarihi: 7.6.2023)
- Süne, C., F.N. Genç (2017). Kanunda devir tasfiye ve paylaşırma komisyonlarının rolü: aydın örneği, *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (8): 93-110.
- Şahin, F. (2019). *Kanunla Birlikte Köy Tüzel Kişiliğinin Kaldırılmasıyla Oluşan Mahallelere Verilen Kamu Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Tekirdağ Örneği*, T.C. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Tachir, G. (2019). *Kıy kentleri ve ekolojik turizm ilişkisinde bütünlük konaklama yaklaşımı: dedeağaç ve dadia örnekleri*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora tezi
- Tataroğlu, N., H. Apaydın (2016). Hukukun heyulası: fiili durumla hukuki gerçek arasında Muğla köyleri, *KAYSEM 10*, 246-267.
- Tekçe, Y., F. N. Genç (2019). Kanunun tüzel kişiliği kaldırılan köylere/yeni mahallelere etkisi: aydın örneği, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20 (40), 1-16.
- Topçu, F. H. (2015). 6360 sayılı kanun çerçevesinde su hizmetleri yönetiminin değişimi ve Antalya örneği, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 30, 86-121.
- Tunçer, S., A. Ünal (2019). Kıy-kent ikileminde büyük kentler (6360 uygulaması sonucu Ankara ve Muğla metropoliten bölgelerinde yaşanan sektörel ve idari sorunlar), *KAYSEM 10*, ss: 323-361.
- Uzun, G. (2016). Bir büyükşehir hikayesi: ordu, *KAYSEM 10*, 302- 322.

- Uzunali, A. C. ACAR (2020). Trabzon kenti örnekleminde, kent-kıyı ilişkileri analizi, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 181-190.
- Yalçın, A. Z., M. Gök (2016). 6360 sayılı büyükşehir belediye yasasının büyükşehir ve ilçe belediyelerinin mali durumuna etkisi: Balıkesir ili örneği, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (36), 687-723.
- Yetkin, O. (2019), *6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Olan Muğla İlinde yerel Kamu Hizmetlerinin Dönüşümünün Marmaris İlçesi Özelinde İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yılmaz, C. (2009). Karadeniz sahil yolunun kıyı kentleri üzerine etkileri, Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, (TÜCAUM) V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 2008, (16-17 Ekim 2008), *Bildiriler Kitabı*, (147-157), Ankara.
- Yılmaz, O. K. (2019). Türk yerel yönetim sisteminde “yeni büyükşehir” uygulamasının kapatılan bir belde belediyesi üzerinden değerlendirilmesi, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 208-234.
- Yontar, İ. G., F. Yılmaz (2013). Türkiye’de bütünleşik kıyı yönetiminin aktörleri, rolleri ve sorumlulukları, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 147-184.

Kırdan Kente Göçün Kamusal Alana Yansımaları

Yılmaz Can*

Öz

Türkiye’de modern kent yaşamının şekillenmesi büyük ölçüde kırdan kente göçlerin belirli pe-riyotlarda gerçekleşmesiyle mümkün hale gelmiştir. Özellikle 1950 sonrasında kentler, kırdan yaşayan insanlar için cazibe merkezi haline gelmeye başlamıştır. Kırdan kente doğru gerçekleşen göçler, belli dönemlerde yoğun ve kitlesel bir boyut kazanarak kentleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. 1990’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan güven-lik problemleri, nüfusun önemli bir kısmının yer değiştirmesiyle sonuçlanmıştır. Birçoğu en yakın kent merkezine göç eden bu insanların önemli limanlarından biri de Diyarbakır olmuştur. Kentin ani olarak yoğun ve plansız bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalması önemli problemleri beraberinde getirmiştir. Barınma, işsizlik, yoksulluk, sosyo-kültürel uyum problemleri ve suç potansiyelinin artışı gibi önemli sorunlara yol açan bu göç dalgası, Diyarbakır’ın kent yapısını birçok yönüyle yeniden şekillendirmiştir. Bu çalışmada karma araştırma yöntemi kullanılarak nitel ve nicel veriler, derinlemesine mülakat tekniği ve anket aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerden hareketle 1990-1996 yılları arasında zorunlu göçle Diyarbakır’a yerleşen insanların kentsel yaşama uyum süreçleri, Diyarbakır’da Zorunlu Göçün Kamusal Alana Yansımaları, Barınma Problemi ve Gecekondulaşma, İşsizlik ve Yoksulluk, Göç ve Adaptasyon ve Köye Dönüş Politikası gibi başlıklar üzerinden incelenmeye çalışılmaktadır. Çalışma, 1990 yılından itibaren plansız ve kitlesel göçlere maruz kalan Diyarbakır kent merkezinde yaşanan problemlerin anlaşılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, zorunlu göç, terör, adaptasyon

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında hazırlanan “Göç ve Kent: 1989’dan Günümüze Göç Eden İnsanların Kent Adaptasyonu Diyarbakır Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

* Dr., Diyarbakır İl Millî Eğitim Müdürlüğü, E-mail: ycan1594@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0003-2685-5982>

Geliş Tarihi/Received Date: 01.07.2023 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.11.2023

Şehir ve Medeniyet Dergisi *Journal of City and Civilization* ISSN: 1308-8386

<http://www.sehirmedeniyetdergisi.org>

The Reflections of Rural-Urban Migration on Public Space

Abstract

The shaping of modern urban life in Turkey has largely been made possible by the rural-urban migrations occurring at certain periods. Especially after 1950, cities began to attract people living in rural areas. The migrations from rural to urban areas, at times, took on intense and massive proportions, negatively impacting the process of urbanization. In the 1990s, security issues in the Eastern and Southeastern Anatolian regions resulted in a significant portion of the population relocating. Diyarbakır became one of the major destinations for many of these people, who migrated to the nearest urban centers. The sudden and unplanned influx of these migrants posed significant problems for the city. This wave of migration led to major issues such as housing, unemployment, poverty, socio-cultural adaptation problems, and an increase in the potential for crime, reshaping Diyarbakır's urban structure in various ways. This study employed a mixed research method, utilizing qualitative and quantitative data collected through in-depth interviews and surveys. Based on the obtained data, the study examines topics such as the process of urban adaptation for people who were forced to migrate to Diyarbakır between 1990 and 1996, the public reflections of forced migration in Diyarbakır, housing problems and informal settlement, unemployment and poverty, migration and adaptation, and the policy of return to the village. The aim of this research is to contribute to the understanding of the problems experienced in Diyarbakır city center, which has been subjected to unplanned and mass migrations since 1990.

Key Words: Diyarbakır, forced migration, terror adaptation

Giriş

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde oldukça önemli bir coğrafi konuma sahip olmasının yanında tarihi, kültürel, dini ve siyasi yapıyla da köklü bir geçmişe sahiptir. Günümüzde de önemli bir kent olan Diyarbakır, belli dönemlerde göç alan bir yer haline gelmişse de bu durum kentin mevcut yapısını topyekûn değiştirebilecek bir boyuta ulaşmamıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 1990'larda yaşanan güvenlik problemlerinden dolayı terör dolayısıyla köylerde yaşayan pek çok insan, herhangi bir hazırlık ve planlama yapmaksızın göç etmek zorunda kaldığı gibi birçok köy de boşaltılmıştır. Birçoğu kent merkezlerine gelen bu insanlar, geldikleri yerlerde önemli problemlerle karşılaşmalarının yanında pek çok problemin ortaya çıkmasına da neden olmuşlardır. Bu dönemde göçün önemli adreslerinden biri haline gelen Diyarbakır da yoğun bir göçe maruz kalmış ve kentte barınma, istihdam, kültürel uyum vb. birçok sorun belirgin hale gelmiştir. Kentin bundan sonraki süreçlerini de kuşatan problemler, Diyarbakır'ın sosyolojik yapısında da önemli değişimlere neden olmuştur.

1990-1996 yılları arasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde binlerce insanın zorunlu göçe bağlı olarak yer değiştirmesinin yarattığı tahribatın sonuçları zamanla daha belirgin hale gelmiştir. Bu süreçte göç eden insanların önemli bir kısmına ev sahipliği yapan Diyarbakır'da da herhangi bir hazırlık ve planlama olmadığından kitlesel göçler, önemli problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentin mevcut konut potansiyelinin gelen insanların barınma ihtiyaçlarını karşılayamaması, kentin belirli yerlerinde gecekonduların görünür olmasına neden olmuştur. Kentin ekonomik yapısı göçle gelen insanların istihdamını sağlayabilecek düzeyde olmadığından inşaat işçiliği, sanayi işçiliği, seyyar satıcılık ve hammallık gibi kayıt dışı istihdam alanlarının çoğalmasına yol açmıştır.

Göç süreci aile yapısında da önemli değişimlere yol açmıştır. Kentin köylere göre daha masraflı yerler olması, aile bireylerinin birçoğunu çalışmak zorunda bırakmış, gecekondulu bölgelerinde ortaya çıkan altyapı, eğitim, kültür gibi alanlarda yaşanan sorunlar bu eksiklik duygusunu daha da pekiştirmiştir. Geldikleri yerlerde geniş aileler halinde yaşayan insanlar, kentte daha küçük yapılarda ve daha kalabalık bir nüfusla yaşamak zorunda kalırken kadın ile erkek arasında yaşanan problemlerde önemli bir boyuta ulaşmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak kent, kentleşme, göç ve zorunlu göç gibi temel kavramlar sosyolojik açıdan ele alınacaktır. Yöntem ve materyal kısmında, araştırmanın yöntemi ve kullanılan tekniklerle ilgili bilgi verilecektir. Çalışmayla ilgili ortaya çıkan veriler, barınma problemi ve gecekondulaşma, işsizlik ve yoksulluk, göç ve adaptasyon ve köye dönüş politikası gibi başlıklar etrafında sistematize edilerek tartışma alanı yaratılacaktır. 2011 yılında sahadan elde edilen verilerle kentte yaşanan problemleri ortaya koymaya çalışan bu çalışma aynı zamanda günümüz Di-

yarbakır kent merkezinin sosyo-kültürel, ekonomik ve demografik yapısını anlamak açısından önem taşımaktadır. Günümüzde Diyarbakır kent merkezinde yaşanan problemlerin anlaşılabilir hale gelmesi ve sürdürülebilir bir kent politikası üretilebilmesi açısından çalışmanın literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır.

Kent, Kentleşme ve Zorunlu Göç

Modernite genel olarak literatürde kent ile ilişkilendirilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak modern kültür kentleşme üzerine oturmuştur. Modern kültür, kent kültürüne o kadar derinden bağlıdır ki buna paralel olarak gün geçtikçe kır hayatının eriyerek kent hayatına doğru geçişini ifade etmektedir (Aydın, 2009, s. 139). Çağdaş metropol olarak da tanımlanan kent, birçok insan için modern dünyadaki yaşantının ana eksenini oluşturmaktadır. Gündelik yaşamıyla, diliyle, tarihiyle, kültürüyle, küresel eğilimleriyle ve yerel farklılıklarıyla şehir, okuma, anlama ve yorumlama için hazır bir fotoğraf karesine dönüşmektedir (Chambers, 2005, s. 116).

Sosyologlar kentli adı verilen sosyal grubu genel olarak köy topluluğunun karşısında konumlandırmışlardır. Kent daha yoğun bir nüfus dinamiğine sahip olan ve aileleri, meslek gruplarını, sosyal sınıfları vb. heterojen yapıları kapsayan karmaşık bir yerleşme grubunu oluşturur. Kentleşme ise hem kırsal toplumu kentli bir topluma dönüştürme sürecini hem de kente ait mekânsal ve toplumsal pratikleri yeniden inşa etme süreci olarak tanımlanabilmektedir (Balcıoğlu, 2007, s. 39). Kentleşme, iç göç hareketiyle birlikte ortaya çıkan yapısal değişimdir. Köylerde yaşayan insanların mevcut yaşamlarını bırakıp kentlerdeki tarım dışı işlerle hayatlarını kazanmaları sürecidir (Tekeli, 2010, s. 49). Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente doğru yoğun bir göç gerçekleştiği bilinmektedir. Kentin sahip olduğu sanayi ve diğer kentsel hizmetlerin bu süreçte etkili olduğu görülmektedir. Kırdaki dönüşüm ve çözülmenin yarattığı göçler, kentlerin mevcut gelişme hızının üstünde gerçekleştiğinden göçmenlerin birçoğu kentin sunduğu imkanlardan büyük ölçüde mahrum kalmaktadır (Kaygalak, 2009, s. 5).

Bireyin mekânsal açıdan yer değiştirmesi üretici ve tüketici rolleri açısından da sosyal yapıyı etkilemektedir. Bu yer değişikliğine bağlı olarak birey hem bir faktör girdisi hem de bir tüketici olarak yer değiştirmiş olduğundan göç ile birlikte tüketicilerin mekandaki konumları ya da pazarın mekânsal açıdan biçimlenişi de değişmektedir (Tekeli, 2010, s. 18). Geleneksel şehirleri ortadan kaldıran kapitalist ağ, sermayenin birikimini yatırıma dönüştürmek için ortaya koyduğu ihtiyaçlar örgüsü, toplumda, çevrede ya da siyasette doğabilecek sonuçlara bakmaksızın şehirleri büyümenin kollarına teslim etmiştir (Harvey, 2015, s. 36). Şehir günümüzde toplumsal yaşam için bir barınma ve istihdam olma anlamının ötesinde bireyi mevcut kapitalist sisteme doğrudan eklemleyen bir yapı halini almıştır.

Diyarbakır, Anadolu’da bulunan birçok kent gibi kendine has kültürü, tarihsel geçmişi ve mimari yapısı olan bir şehirdir. Türkiye’de diğer kentlerde yaşanan kentleşme problemlerinin benzerlerinin yaşandığı Diyarbakır’da özellikle çarpık

kentleşmenin, sosyal olayların ve imar problemlerinin olduğu bilinmektedir (Bağlı ve Binici, 2005, s. 10). 1990 ile 2000 yılları arasında Diyarbakır'a göç edenlerin önemli bir bölümü zorunlu göç sonucunda gelmişlerdir. Zorunlu göç, doğal bir süreç içerisinde gerçekleşmediğinden göç edenlerin ekonomik, psikolojik ve sosyolojik vb. açılardan hazırlıksız yakalandığı görülmektedir. Bu hazırlıksız olma hali kentteki yerleşme biçimlerine ve yaşam standartlarına (Bağlı ve Binici, 2005, s. 109) yansırken kapitalizmin daha derin bir boyut kazandırdığı sınıfsal ayrışmayı da belirgin hale getirmiştir.

OHAL sürecinde ülkemizin doğu ve güneydoğusunda 3700 yerleşim alanından 4 milyon civarında insan yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Kaçınılmaz bir şekilde yerlerinden olan bu insanlar toplumsal yaşama kolayca tutunabilecekleri daha büyük ölçekli yerleşim alanlarına geçmişlerdir (Bağcı, 2002, s. 374). Aşağıdaki tablo OHAL Bölgelerinde bulunan illerin boşalmış/boşaltılmış köylerini göstermektedir. Bazı illerde boşalmış/boşaltılmış köylerin oranı diğerlerine göre çok daha yüksek olsa da genel olarak tüm bölge illerinde yer değişikliğinin gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 1. Olağanüstü Hal Bölgesi İllerinde Boşalmış/Boşaltılmış Köyler (1990-2000)

İller	Boşalmış köy sayısı			1997'de illere göre toplam köy sayısı	1997'de illere göre boşalmış köy sayısı (%)	Geri dönüş yapılan köy sayısı
	1990	1997	2000			
Adıyaman	-	1	-	406	0.2	1
Ağrı	1	3	1	571	0.5	2
Bingöl	4	36	29	327	11	8
Bitlis	-	60	60	342	17.5	2
Diyarbakır	-	57	45	832	6.9	18
Elazığ	7	14	9	563	2.5	5
Hakkari	-	25	27	125	20	3
Mardin	6	117	127	568	20.6	-
Muş	-	5	5	376	1.3	1
Sürt	8	58	69	280	20.7	7
Tunceli	4	80	72	372	21.5	13
Van	-	14	19	584	2.4	2
Batman	1	23	20	267	8.6	7
Şırnak	24	86	86	242	35.5	-
Toplam	55	579	569	5855	9.9	69

(DİE, 1994; DİE, 1999; DİE, 2002'den akt. Yüceşahin ve Özgür, 2006, s.24).

Yukarıdaki istatistiklerde de görüldüğü üzere 1990 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki köylerden önemli oranda bir nüfusun kentlere göç ettiği bilinmektedir. Boşalan ya da boşaltılmış olan bu köylerden kentlere

doğru yaşanan göç dalgası, kentlerin demografik yapısında da önemli değişimler meydana getirmiştir.

Tablo-2 göçün yıllara göre dağılımını göstermektedir. Zorunlu göç sonucu yer değiştiren insanların önemli bir kısmının 1989 ve sonrasında Diyarbakır'a geldiği görülmektedir.

Tablo 2. Diyarbakır'daki Göçün Yıllara Göre Dağılımı

Göç Edilen Yıl	Uygulanan Kişi Sayısı	%	Geçerli Yüzde
1984-1989	38	2,2	2,2
1989-1995	1294	74,0	74,0
1996-2000	288	16,5	16,5
2000 ve sonrası	128	7,3	7,3
Toplam	1748	100,0	100,0

Göçün yıllara göre dağılımına bakıldığında özellikle 1989-1995 yılları arasında önemli bir nüfus hareketliliğinin yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde % 74'lük bir orana denk gelen 1294 kişinin köy ve ilçelerden Diyarbakır'a göç ettiği tespit edilmiştir. Sonraki yıllarda göç devam etse de eldeki verilere göre bunun 1989-1995 yılları arasındaki sayıya ulaşmadığı görülmektedir. O dönemde terör eylemlerinden kaynaklanan çatışma hali, kırdan yaşayan insanlar için bir can güvenliği problemine dönüştüğünden göç neredeyse tamamen hazırlıksız ve kitlesel bir şekilde gerçekleşmiştir.

Yöntem ve Materyal

Çalışma, kırdan Diyarbakır kent merkezine göç eden insanların toplumsal yaşama uyumları, yaşadıkları problemleri ve bunun kamusal alandaki etkilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Kentin hemen her bölgesinde 1990 sonrası göç eden insanlarla bir araya gelmek mümkün olduğundan çalışmanın uygulanabilirliği nispeten daha kolay bir hal almıştır. Çalışmanın saha bulguları, önceden hazırlanan ve seçmeli sorulardan oluşan soru formu (anket) aracılığıyla toplanmış ve elde edilen veriler SPSS programıyla tasnif edilerek anlamlı veriler haline getirilmiştir. Örneklem gruplarına uygulanan anket sorularıyla birlikte araştırmayı daha derin boyutlarıyla ele almak amacıyla derinlemesine mülakat tekniğine de başvurulmuştur.

1990 ve sonrasında Diyarbakır'a yerleşen göçmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yaşadıkları problemleri bilimsel boyutlarıyla ele almak ve problem alanının tek başına anketle ortaya konulamayacağı düşünüldüğünden 37 kişiyle de derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşülen kişilerin genel olarak mahallenin temel dinamiklerine hâkim ve o mahallenin gündelik yaşamını deneyimleyen insanlar olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle muhtar, esnaf, imam gibi mahallenin sosyo-kültürel dokusunu hem yaşayan hem de gözlemleyebilen bu insanlar, konuyla ilgili olarak tespit ve gözlemlerini ifade etmişlerdir.

Zorunlu göç sürecinde Diyarbakır'a yerleşen binlerce göçmenin tamamına ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Gerek zamanın ve gerekse de maliyetin sınırlılığından dolayı bilimsel çalışmalarda kullanılan anket tekniğiyle çalışmanın saha verilerine ulaşılmıştır. İstatistiklerin birçoğunda zorunlu göç sonucu Diyarbakır'a gelen insanların önemli bir nüfus dilimine denk gelmesi, çalışmanın sahadaki uygulanabilirliğini kolaylaştırmıştır. Yapılan anketlerin yaş, cinsiyet dağılımlarını gösteren tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Anket Çalışmasının Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Yaş Aralığı	Cinsiyet	Uygulanan Kişi Sayısı	%	Geçerli Yüzde	Toplam
15-24 yaş	Erkek	182	63,0	63,0	63,0
	Kadın	107	37,0	37,0	
	Toplam	289	100,0	100,0	100,0
25-34 yaş	Erkek	146	48,5	48,5	48,5
	Kadın	155	51,5	51,5	
	Toplam	301	100,0	100,0	100,0
35-44 yaş	Erkek	269	58,7	58,7	58,7
	Kadın	189	41,3	41,3	
	Toplam	458	100,0	100,0	100,0
45-65 yaş	Erkek	421	60,1	60,1	60,1
	Kadın	279	39,9	39,9	
	Toplam	700	100,0	100,0	100,0

Çalışma, Diyarbakır'ın 27 mahallesinde toplamda 1748 kişiye uygulanan soru formlarından ve 37 kişiyle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ışığında şekillenmiştir. 1989 sonrası gerçekleşen göçün büyüklüğü, göç eden insanları kentin hemen her bölgesine yaydığından dolayı birçok mahallede göç eden insanlarla karşılaşmak mümkün hale gelmiştir. Mahallelerin demografik yapıları ve sahip oldukları avantaj ve dezavantajları aynı zamanda farklı bakış açılarını ve göç deneyimlerini de ortaya koymuştur. Özellikle göç sürecinde göçmenlerin sahip oldukları ekonomik yeterlik düzeyleri kentle bütünleşebilme süreçlerini de doğrudan etkilemiştir. Aşağıdaki tablo çalışmanın uygulandığı 27 mahalledeki kişi sayısını ve oranlarını göstermektedir.

Tablo 4. Anket Çalışmasının Mahalle Bazında Dağılımı

Sıra	Çalışmanın Yapıldığı Mahalle	Uygulanan Kişi Sayısı	%	Toplam
1	Aziziye	45	2,6	2,6
2	Cumhuriyet	71	4,1	4,1
3	Gürdoğan	62	3,5	3,5
4	Sanayi	53	3	3
5	Kooperatifler	26	1,5	1,5
6	Şehitlik	23	1,3	1,3
7	Benusen	211	12,1	12,1

8	Alıpınar	27	1,5	1,5
9	Hasırlı	31	1,8	1,8
10	Fatihpaşa	17	1	1
11	İskenderpaşa	21	1,2	1,2
12	Süleyman Nazif	16	0,9	0,9
13	Cevatpaşa	19	1,1	1,1
14	Camiinebi	23	1,3	1,3
15	Lalebey	41	2,2	2,2
16	Abdaldede	36	2,1	2,1
17	Ziyağökalp	36	2,1	2,1
18	5 Nisan	206	11,8	11,8
19	Mevlana Halit	156	8,9	8,9
20	Kaynartepe	63	3,6	3,6
21	Bağcılar	58	3,3	3,3
22	Fatih	96	5,5	5,5
23	Şeyh Şamil	38	2,2	2,2
24	Selahattin Eyyubi	61	3,5	3,5
25	Peyas	152	8,7	8,7
26	Huzurevleri	85	4,9	4,9
27	Yunus Emre	75	4,3	4,3
	Toplam	1748	100.0	100.0

Diyarbakır'da Zorunlu Göçün Kamusal Alana Yansımaları

Barınma Problemi ve Gecekondulaşma

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 1980'lerin sonlarından itibaren başlayan kitlesel göçler, kentlerde önemli siyasal ve mekânsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kaygalak, 2009, s.6). Kırdan kente göç edenler, kentsel alanlarda en doğal talep olarak konut ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir. Kentteki barınma ihtiyacı, kentin yeterli alt yapı ve ciddi bir planlaması olmadığından kentlerin çeperlerinde oluşan gecekondulaşma olgusunu başlatmıştır (Bağlı ve Binici, 2005, s. 99).

Köyden kente göçün artması, hazırlıksız olan kentin sosyal alt yapısında anormik kentleşmenin (normsuzluk, kuralsızlık) yaşanmasına neden olmaktadır. Göçmenlerin kentte yaşam alanlarını oluşturmak için yaptıkları gecekondu, sağlıklı olması ve çarpık kentleşmeyi ortaya çıkarmasının yanında Türkiye'nin kentsel yapısının temel parçaları haline gelmektedir (Bayhan, 1996, s. 182).

Alt yapı problemi olan ve yapı güvenilirliği olmayan konutlarda yaşamını sürdüren kırsal kökenli insanlar, belediyeler açısından da bir yüke dönüşürken aynı zamanda çarpık kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Balcıoğlu, 2007, s. 19). Toplum ve siyaset düzleminde tartışılan kent sorunsalının önemi, sadece seçim süreçlerinde ve devletin kurumsal ağıyla sınırlı bir durum değildir. Toplumsal hareketlerin gelişimiyle birlikte kendini gösteren bu mesele bütün toplumsal yapıların gündelik yaşamını şekillendiren tüketim araçlarının ortak hareket edebilme kabiliyetleriyle de alakalı olduğundan konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret ve

ulaşım gibi (Castells, 2014, s. 14-16) alanların bütünlüklü bir politika etrafında dizayn edilebilmesi kapasitesine bağlı olarak şekillenmektedir.

Tablo 5. Göç Sonrası Oturulan Konut Türü

Konut Türü	Uygulanan Kişi Sayısı	%	Toplam
Kerpiç ev	62	3,5	3,5
Müstakil Ev	373	21,3	21,3
Baraka	15	0,9	0,9
Taş yapı	70	4,0	4,0
Gecekondu-Barınak	322	18,4	18,4
Apartman Dairesi	906	51,8	51,8
Toplam	1748	100,0	100,0

Yoksulların kullandıkları ya da kullanmak zorunda bırakıldıkları yoksulluk mekânları, sosyolojik ve psikolojik açıdan insanı mekânlar üzerinden bu duruma bağımlı hale gelmesinin ve içselleştirmesinin de önünü açmaktadır (Çakırer, 2002, s. 445). Göç sonrası birçoğu, kentın çerperlerinde hayata tutunmaya çalışan göçmenlerin yaşadığı önemli problemlerin başında olan barınma, toplumsal ve sınıfsal konumu da belirlemektedir. Geçici olarak kurulan yapıların birçoğu zaman içerisinde, önceleri kayıt dışı ve daha sonra mahalleler şeklinde öbeklenerek bir meşruiyet zemini kazanmaya çalışmışlardır. Diyarbakır'a göç eden insanlar arasında ekonomik durumu nispeten daha iyi olanların Koşuyolu, Huzurevleri, Bağlar gibi bölgelerde çok katlı yapılar kurarak daha iyi koşullarda yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca saha çalışmasında yaşadığı konut türünü müstakil ev diye cevaplandırılanların neredeyse tamamı ruhsatsız, tek katlı, küçük bahçeli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaptığımız görüşmelerde, köyden kente göç ettikten sonra barınma ihtiyacını karşılama süreci birçok göçmende benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda gerçekleşen zorunlu göçle birlikte Seyrantepe bölgesi, göçmen nüfusun yerleştiği oldukça önemli bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde dahi varlığını büyük oranda koruyan bölgedeki evler, tapusuz ve ruhsatsız bir şekilde inşa edilmiş derme çatma yapılardan oluşmaktadır.

"1993 yılının mayıs ayında köyden Diyarbakır'a geldiğimizde Seyrantepe'ye yerleşmek zorunda kaldık. 150 haneli köyümüzün büyük bir kısmı buraya yerleşmişti. Geldiğimizde amcamın oğlunun evinde bir ay kaldık. Sonra bu mahallede bir yer vardı orayı aldık. Buranın tapusu yoktu, o zamanlar aldığımız kişiyle aramızda bir sözleşme yaptık. Ondan aldık burayı. Evin duvarlarını yaptığımızda belediye geldi iki defa yıktı. Sonra bizde tekrar yaptık. Geceleri mahalledeki herkes yardım etti. Birkaç günde evin dışını bitirdik. Evin inşaatı için çok paramız gitti. Köyden geldiğimizde tüm hayvanlarımızı sattık, elimize geçen parayla da buradaki evi yaptık."(Erkek, Eski Köy Muhtarı)

Tablo 6. Diyarbakır'a Göç Eden Ailelerin Konut Sorunu

Konutun Sorunu	Sayı	%	Toplam
Çamurlu yollar	131	7,5	7,5
İçme suyu problemi	56	3,2	3,2
Ulaşım-haberleşme	121	6,9	6,9
Eğitim kurumu olmayışı veya uzaklığı	59	3,4	3,4
Kanalizasyon	135	7,7	7,7
Elektriklerin kesilmesi	344	19,7	19,7
Çöplerin toplanmaması	39	2,2	2,2
Yakıt ve ısınma problemi	166	9,5	9,5
Sosyal kültürel ve sportif etkinlikleri yürütecek tesislerin olmayışı	581	33,2	33,2
Diğer	116	6,6	6,6
Toplam	1748	100,0	100,0

Zorunlu göçle birlikte kente yoğun ve ani bir nüfus akışının yaşanması sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacı, kimileri tarafından fırsata çevrilmiştir. Sağlıksız ve ruhsatsız konutları kısa sürede inşa ederek piyasa değerinin üzerinde satan insanlar ortaya çıkmıştır (Keser, 2011, s. 119). Kentin çeperlerinde yeni hayatını kurmaya çalışan göçmenlerin birbirlerine yakın yaşamaya çalıştıkları görülmektedir. Özellikle gecekondu bölgelerinde, aynı köy ya da mezradan göç eden insanlar, eklentiler biçiminde inşa ettikleri bu yapılarda bir arada kalmaktadırlar. Küçük bir mahalleye ya da bölgeye dönüşen bu alanlar, bazı dönemlerde resmi bir kimliğe kavuşturularak elektrik, su, alt yapı sorunları giderilmeye çalışılsa da çoğu zaman gecekondu yaftasıyla, kentin dışlanan ya da görülmeyen hayalet alanlarına dönüşmektedir. Özellikle yolların asfalt olmaması, elektriklerin kesilmesi, sosyal, kültürel ve sanatsal alanların olmayışı göçmenlerin kent kimliğini benimsemelerini zorlaştırmaktadır.

İşsizlik ve Yoksulluk

Kentin işgücü piyasasına genel olarak niteliksiz işgücü sunan göçmenler kayıt dışı sektörlerle yönelmektedir. Bu anlamda hamallık, inşaat işçiliği, tamircilik, seyyar satıcılık gibi sektörlerin en önemli besleyicileri haline gelmektedirler (Kaygalkak, 2009, s. 21). Kayıt dışı çalışma alanları göçmenlerin yaşam standartlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Düşük ücretle, sigortasız çalışma koşulları eğitim, sağlık ve sosyal yaşam alanlarına da yansımaktadır.

Modernitenin ekonomik yapısı, kent yaşamında maddiyatı merkeze alan bir refleksle ortaya çıkmaktadır. Metropolün ileri düzeyde tüketim endeksli işleyişi, estetize edilmiş tüketim alışkanlıklarını, gerilimi ve rekabetçi bir yapıyı belirgin hale getirmektedir (Aytaç, 2020, s.290). Ekonomide meydana gelen yapısal değişimler istihdam alanlarında geleneksel sanayi sektörünün payını azaltmakta ve hizmet sektörüne olan talebi arttırmaktadır. Bu durum niteliksiz işgücünün istihdamını daraltmaktadır (Toksöz, 2007, s. 136).

Tablo 7. Diyarbakır'a Göç Eden Ailelerin Göç Etmeden Önce Yaptıkları İş

	Sayı	%	Toplam
Hayvancılık-Çiftçilik	817	46,7	46,7
Emekli	9	0,5	0,5
Esnaf	145	8,3	8,3
Ücretli işçi	33	1,9	1,9
Ev kadını	345	19,7	19,7
İnşaat işçisi	51	2,9	2,9
Mevsimlik işçi	44	2,5	2,5
O zaman çocuktum	244	14,0	14,0
Diğer	37	2,1	2,1
Öğrenci	21	1,2	1,2
İşsizim	2	0,1	0,1
Toplam	1748	100,0	100,0

Yukarıdaki tablo göç sürecinin yarattığı tahribatı oldukça net bir şekilde göstermektedir. Katılımcıların göç etmeden önceki işlerine dair verilen cevaplar arasında “tarım ve hayvancılık” ile “ev kadını” sıklıklarını işaretleyenlerin sayısı 1162’dir. Köy hayatı içerisinde özellikle kadınların üretim sürecine sunduğu önemli katkılar olduğu bilinmektedir. Köy hayatında tarım ve hayvancılık işi hem kadınların hem de erkeklerin aktif rol üstlendiği işler arasındadır. Göç etmeden önce bu işleri yapan 1162 kişinin göçle birlikte bu üretim alanından koptuğu düşünüldüğünde göçün yarattığı sonuçlar daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo 8. Diyarbakır'a Göç Eden Ailelerin Şu Anki İş

	Sayı	%	Toplam
Hayvancılık-Çiftçilik	47	2,7	2,7
Emekli	152	8,7	8,7
Esnaf	155	8,9	8,9
Ücretli İşçi	187	10,7	10,7
Ev kadını	563	32,2	32,2
İnşaat İşçisi	161	9,2	9,2
Mevsimlik işçi	122	7,0	7,0
Diğer	124	7,1	7,1
Öğrenci	176	10,1	10,1
İşsizim	61	3,5	3,5
Toplam	1748	100,0	100,0

Hızlı ve plansız bir şekilde gerçekleşen göçlerin en belirgin sonuçlarından biri de işsizliktir. Diyarbakır’ın mevcut iş potansiyelinin düşük olması, göç edenlerin nüfusunun fazlalığıyla birleştiğinde işsizlik kronik bir boyuta ulaşmıştır. Saha verilerine baktığımızda ücretli gününbirlik işlerde, inşaat işçiliğinde ya da mevsimlik işlerde çalışanların sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Kentin istihdam piyasasının darlığı yeni iş alanlarını ortaya çıkarırken kayıt dışı iş alanlarının da giderek büyümesine neden olmaktadır.

Kente göç ettikten sonra hayata tutunmaya çalışan katılımcı, inşaat işçiliğinin zorluğunu dile getirmektedir. Çalışmadığı zamanlarda ihtiyaçlarını karşılayamaması ve herhangi bir sosyal güvencesinin olmaması, göçmenlerin kentin iş piyasalarındaki dezavantajlarını ortaya koymaktadır.

“Bizim işimizin bir hayrı yoktur. Herkes diyor parası iyidir. Kolumuz dursa eve götürecektik ekmeğe de kalmıyor. Yazın ortasında sekizinci katta, her iki kolumuz da çalışıyor. Allah korusun dengemiz gütse, iskeleye bir şey olsa biz ki kimse kurtaramaz.” (Erkek, İnşaat İşçisi)

Köyden kente gelen ve kalifiye işlerde çalışma yeterliğine sahip olmayan görüşmecisi, beden gücü gerektiren hamallık gibi bir işin zorluklarını ve yaşadığı problemleri şöyle dile getirmektedir.

“Köyde tütün satıyorduk. Başka hiçbir işten anlamıyorum ben. Buraya geldiğimizde durumumuz çok kötüydü. Ben bazen hamallık yapıyorum. Ev taşıyorum, yük taşıyorum. Bizim bir kahvemiz var. Herkes orda bu işleri yapıyor. Kimin hamala ihtiyacı olsa oraya geliyor. Bazen işler iyi oluyor. Hamallık çok kötü bir işti. Geceleri yatağa girdiğimde belimin ağrısından uyuyamıyorum.”(Erkek, Hamallık Yapan İşçi)

Tablo 9. Günlük Ekmek İhtiyacının Nasıl Karşılandığını Gösteren Tablo

	Sayı	%	Toplam
Kendimiz tandırda pişiriyoruz	593	33,9	33,9
Evde hamur yapıp fırına gönderiyoruz	877	50,2	50,2
Satın alıyoruz	278	15,9	15,9
Toplam	1748	100,0	100,0

Kent içinde yaşanan yoksulluk sadece gelir boyutuyla ortaya çıkabilecek bir durum değildir. Tüketim mallarına ulaşmak noktasında da bir tarafta konut, eğitim, sağlık, alt yapı, ulaşım gibi imkanlardan üst seviyede faydalananlar ile öte yanda bu imkanlardan yararlanamayan yoksul alt gelir grubunun olduğu ikili bir yapının da olması söz konusudur (Bektaş ve Yankaya, 2002, s. 437). Temel besin kaynağı olarak tüketilen ekmeğe, yoksullukla mücadele etmeye çalışan insanlar için çok daha elzem bir ihtiyaç haline gelmektedir. Köylerde ekmeğe pişirme fırınları olarak kullanılan tandırın Diyarbakır’ın birçok semtinde bulunması, gündelik hayatın olağan uygulamalarından biridir. Özellikle kentin çeperlerinde bulunan semtlerin neredeyse tamamında belli aralıklarla yapılan tandır, o bölgedeki evlerin ortak kullanımına açıktır. Bununla birlikte evde hamur yapıp pişirmek için fırına göndermek de yine daha ekonomik olduğundan uygulanan yöntemler arasındadır.

Tandırın hayatlarındaki önemini anlatan katılımcı hem ekonomik açıdan hem de köydeki yaşam biçiminin devamı açısından kentte tandır evi kurmak için ortaya koyduğu uğraşı dile getirmektedir.

“Tandır ekmeği bizim için vazgeçilmezdir. Biz Bağlar’da evimizi yaptığımızda evin yanına da tandır yaptık. Fakat zabitalar geldi tandırımızı yıktı. Biz tandır ekmeği olmadan yemek yiyemiyoruz. Onun için tandır evin damına yaptık. Sonra yine geldiler yine yıktılar.”(Erkek, Esnaf)

Diyarbakır’a göç eden ailelerin sağlık problemlerini, Genel Sağlık Sigortası uygulaması ile gidermeye çalıştıkları görülmektedir. Genel Sağlık Sigortası uygulaması, tüm vatandaşların sağlık hizmetlerine eşit, etkin ve erişilebilir bir şekilde ulaşabilmesini sağlayan bir sistemdir. Sahada yaptığımız araştırmalarda sağlık güvencesi olmayan ve vatandaşların Yeşilkart (Genel Sağlık Sigortası) olarak adlandırdığı uygulamasıyla sağlık ihtiyaçlarını gidermeye çalışan %60,5’lik büyük bir oranın olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Diyarbakır’a Göç Eden Ailelerde Çalışan Çocukların Yaptığı İşler

	Sayı	%	Toplam
Sokak işçiliği (mendil satma, çöp toplama, boyacılık)	97	5,5	5,5
Sanayi	74	4,2	4,2
Fabrika-Atölye	50	2,9	2,9
Çıraklık	164	9,4	9,4
İnşaat	309	17,7	17,7
Diğer	9	0,5	0,5
Çalışan çocuk yok	1045	59,8	59,8
Toplam	1748	100,0	100,0

Göçmen işgücünden kazananlar, büyük yatırımcılar ve göçle birlikte emek piyasasında ortaya çıkan bolluktan faydalanan işverenlerdir. Bu sürecin kuşkusuz kaybedeni güvenli olmayan işlerde çalışan ve sömürülen göçmenlerdir (Castles ve Miller, 2008, s. 265). Zorunlu göçlerde ortaya çıkabilme ihtimali yüksek olan önemli problemlerden biri de çocukların yaşadıkları risklerdir. Çoğu zaman yoksulluğun yarattığı eksiklik aile üyelerinin çalışmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu süreçte ev ekonomisini sürdürülebilir hale getirmek, kalifiye işlerde çalışmayan baba ve anneye birlikte çocuklara da düşebilmektedir. Yaptığımız araştırmada çalışan çocukların durumuna baktığımızda mendil satma, çöp toplama, boyacılık gibi sokak işçiliği yapan %5.5, sanayide çalışan %4.2, fabrika-atölyede çalışan %2.9, çıraklık %9.4, inşaatlarda çalışan %17.7’lik bir oranın ortaya çıktığı görülmektedir. Birçoğu zorunlu eğitim çağında olan bu çocuklar bir taraftan aile ekonomisine katkı sunmaya çalışırken aynı zamanda gündelik yaşamda önemli risklerle de karşı karşıya kalabilmektedirler. Başta sokak işçiliği olmak üzere diğer birçok alanda çalışan bu çocukların suça bulaşma ya da bağımlılık yapan maddeleri kullanma riskleri de artabilmektedir.

Göç ve Adaptasyon

Kırdan kente gelenlerin uyum süreçleri, toplumsal araştırmalarda çoğu zaman üç boyutla ele alınmaktadır. Bunlardan ilki konut ihtiyacını gidermeye yönelik çabalar sonucu ortaya çıkan gecekondulardır. İkincisi formel pazarda kendilerine yer bulamayanların enformel sektörü ortaya çıkarma süreçleridir. Son boyutta ise göç edenlerin kent yaşamıyla birlikte bir kültürel değişim yaşayıp yaşamadıkları ve kaynaklık ettikleri kültürel dönüşümlerdir (Tekeli, 2010, s.54). Keleş'e göre bu bütünleşme, hızlı şekilde kentleşen bir yaşam alanında, kente yeni gelmiş olanlar ile kentte yaşayanlar arasındaki ayrılığın kalkması ve toplumsal, ekonomik ilişki ağının gelişmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (1980, s. 31). Bu bütünleşme süreci aynı zamanda kırdan göç eden insanların kente tutunabilmesini de etkilemektedir. Kentin yerlileri ile göçle gelen insanlar arasındaki iletişim ağı, göçmenin kente adaptasyonuna yön vermektedir.

Kente sonradan gelip yerleşenler kentin yapısını bozmakla itham edilirken kentin yerlisi ya da kentli olmadıkları gerekçeleriyle ötekileştirilirler. Fakat kentin büyüklüğü onlara da yeni alanlar açarak zaman içerisinde bir uyumu da beraberinde getirebilmektedir (Öztürk, 2021, s. 19). Kentleşme sürecinde özellikle kırdan kente göç eden insanların kentli olarak bilinen nüfusu modelleyerek bu uyuma ve kentleşme niteliğine kavuşabilmektedir. Ancak bazı durumlarda kentli nüfusunda göç etmesiyle mevcut kent, kırdan gelenlerle köyleşebilmektedir (Balçoğlu, 2007, s. 18). Bu durum özellikle Diyarbakır gibi kentlerde daha belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Kentin hem yoğun bir göçe maruz kalması hem de göç veren bir kent olmasından dolayı yerleşik bir kentlilik bilincinden bahsetmek neredeyse imkansızdır.

Metropol hayatı insandan farklı bir tutum göstermesini bekler. Kişinin tüm duyularının aktif ve uyarıcılara karşı her an beklenti içerisinde olması gibi bir durum söz konusudur. Metropol yaşamı daha tedirgin ve değişken bir zihinsel yapıyla sarmalanırken taşra, alışkanlıklar ve birbirini tekrar eden ilişkiler ağıyla şekillenir (Aytaç, 2020, s. 288). Kırdan kente göç etme süreci, metropol-taşra hayatları arasındaki farklılıkların zorluklarını beraberinde getirir. Göçün yönü, hızı ve nedenine bağlı olarak kentteki uyum süreci şekillenmeye başlar.

Zorunlu göçün ortaya çıktığı sonuçlar birçok insanı farklı açılardan etkilemiştir. Barınma, beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçların yeterli düzeyde karşılanamaması, göç edenlerin kente adaptasyon süreçlerini de geciktirmektedir. Göçün yarattığı tahribat, çoğu zaman göçmenleri fiziksel, psiko-sosyal ve ekonomik açıdan önemli eksikliklerle yüz yüze bırakmıştır. Katılımcıyla yaptığımız görüşmede temel barınma ihtiyacını sağlıklı bir şekilde karşılayamamış olmasının sonuçlarını dile getirmektedir.

“Buraya geldiğimizde maddiyatımız çok kötüydü. Beş tane çocuğumuz vardı. En büyüğü 12 yaşındaydı. Kocam hiçbir iş bilmediği için elimizdeki birikimimizi de hepsini harcadık. Bende gençliğimden beri bronşit bastalığı vardı. Hep öksürüyordum. Köyden geldiğimizde iki odalı bir evi kiraladık. Buranın kirası diğer enlere göre biraz daha

ucusdu. Fakat en çok rutubetliydi. İnan ki rutubetten böcekler çıkıyordu evin içinden. Sürekli temizliyordum, kuru tutmaya çalışıyordum ama olmuyordu. Ev altından ve duvarlardan alıyordu rutubeti. Ömrümü çürüttüm o evde. Şimdi evimiz o eve göre daha iyi ama bende nefes darlığı oluştu. Sürekli ilaç kullanıyorum.”(Ev Kadını)

Göçmen bir topluma ve bir ekonomiye yeni katıldığında dini, kültürel, geleneksel ya da ekonomik olarak bağlı olduğu köklerinden dolayı yoğun baskılar hissederek. Ancak çokkültürlü yaşam alanlarını ortaya koyma iddiası olan kentler, bu süreçte farklılıkları çeşitlilik ve çoğulluk olarak içselleştirir. Bu durum içselleştirilemezse çokkültürlü bir toplumun varlığından söz edilemez (Touraine, 2005, s. 257). Çeşitli değer ve bağlardan kopup kentlere yerleşen ya da yerleşmek zorunda kalan göçmenlerin yeni yerlerine tutunması ve bir aidiyet bağı hissetmesi uyum sürecinin de bir gereği haline gelmektedir.

1990’lı yıllarda Diyarbakır’a gerçekleşen göçlerin kitlesel olması, hazırlık ve planlamadan uzak olması, birçok problemi beraberinde getirmiştir. Özellikle barınma problemiyle birlikte ortaya çıkan mekânsal ayrışma, zaman içerisinde birçok uyumsuzluğunda habercisine dönüşmüştür. Balcıoğlu’na göre (2007, s. 20) bu koşullar ara bir sosyo-kültürel yapıyı ortaya çıkarırken merkez ile çeper arasında da farklılıklar meydana getirmiştir. Zorlama şeklinde gerçekleşen göçlerde kontrol neredeyse tamamen ortadan kalkmakta ve topluluğun elinden alınmaktadır (Yalçın, 2004, s. 14). Karar verme iradesi elinden alınan göçmenin yeni bir yerde hayata tutunması zor ve uzun bir sürece yayılmaktadır.

Tablo 11. Diyarbakır’a Göç Eden Ailelerin Boş Zaman Etkinliği

	Sayı	%	Toplam
Sinemaya giderim	47	2,7	2,7
Tiyatroya giderim	15	0,9	0,9
Kitap okurum	130	7,4	7,4
Televizyon izlerim	711	40,7	40,7
Bilgisayarda internete girerim	138	7,9	7,9
Kahveye giderim	423	24,2	24,2
Spor yaparım	30	1,7	1,7
Diğer	89	5,1	5,1
Evdeyim	165	9,4	9,4
Toplam	1748	100,0	100,0

Çalışma da boş zaman etkinliklerine baktığımızda “televizyon izleme” ve “kahveye gitme” gibi etkinliklerin belirgin bir şekilde ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle sahada karşılaştığımız önemli durumlardan biri de kahvehanelerde ortaya çıkan yoğunluktur. Birçoğu işsiz olan insanların bu mekânları bir dayanışma ve psikolojik rahatlama alanı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Kahvehanelerin aynı zamanda geçici işçiler için bir iletişim merkezi haline geldiği ve gündelik işlerini burada çözmeye çalıştıkları görülmektedir.

Tablo 12. Göç Sonrası Taziye, Düğün, Bayram Gibi Özel Tören ve Kutlamaları Yaşama ve Yaşatma Durumları

	Sayı	%	Toplam
Evet	1565	89,5	89,5
Hayır	183	10,5	10,5
Toplam	1748	100,0	100,0

Zorunlu göçün doğurduğu birçok problem göç etmek zorunda kalan insanlarda yalnızlık ve çaresizlik duyguları yarattığından psikolojik açıdan bu oldukça zorlu bir sürece dönüşebilmektedir. Yalnızlık duygusuyla baş etmek ve yeni yaşam alanlarında hayata tutunmak için geçmişten günümüze dini ve kültürel açıdan önemli ritüellere dönüşmüş olan bayram, düğün, taziye gibi adet ve uygulamaların kentte de yaşatılması, göçmenler için oldukça önemlidir. Diyarbakır kent merkezinin birçok yerinde kurulan taziye evleri ya da hemşehri dernekleri, bu dayanışmanın merkezi haline gelmektedir. Taziye ve düğünlerde bir araya gelmek ya da hemşehri dernekleri üzerinden yardım ve dayanışma içerisine girmek, kente psikolojik açıdan tutunmayı kolaylaştırmaktadır. Günümüzde özellikle daha kurumsal bir boyuta ulaşan taziye evleri, birçok göçmenin bir araya geldiği önemli mekânlardır.

Tablo 13. Kız Çocuklarının Ne Kadar Okutulması Gerektiğiyle İlgili Görüşleri

	Sayı	%	Toplam
Okul okumamalıdır	63	3,6	3,6
Yalnızca Kur'an kursuna gitmelidir	27	1,5	1,5
Hem Kur'an kursuna hem de İlkokula kadar okumalıdır	106	6,1	6,1
Liseye kadar okumalıdır	114	6,5	6,5
Okuyabildiği kadar okumalıdır	1438	82,3	82,3
Toplam	1748	100,0	100,0

Eğitime olan talep ve eğitimin yaşam standartlarına olumlu bir şekilde yansıyacağına dair genel kanı çalışmada da ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların kız çocuklarının eğitime olan bakış açısını ortaya koymak amacıyla verdikleri cevaplara baktığımızda; önemli bir oranda (%82,3) “eğitime devam edilmesi” ve “kız çocuklarının okuyabildiği kadar okuması” gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bakış açısı kentleşme sürecini olumlu açıdan besleyen bir unsur olsa da tek başına yeterli değildir.

Köye Dönüş Politikası

Dünya nüfusunun büyük bir kısmının kentlerde yaşamını sürdürüyor olması, kentsel problemleri de beraberinde getirmektedir. Kentlerdeki nüfusun fazlalığı, kırsal bölgeleri daha sakin yerleşim alanları haline getirdiğinden kentlerin ihtiyaçlarının karşılanamaması sorunu ortaya çıkmaktadır (Belli ve Aydın, 2021, s. 238). Nitekim zorunlu göçün yarattığı tablo bu problemleri destekler niteliktedir. Kent merkezinde sayısı giderek artan nüfus, kırsal bölgeleri zayıflatmaktadır. Hem bir yaşam alanı olarak hem de tarımsal üretime sunacağı katkı açısından yeni bir politikaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Kentlerde sürekli artan nüfus bir tarafta konut ihtiyacını arttırırken öte yanda kentin çevresindeki arazilere de değer kazandırmaktadır. Bu arazilerin kente yakın olması ve bir takım alt yapı sistemlerinin de çoğu zaman hazır olması, bu alanları daha cazip hale getirmektedir (Arkun, 2020, s. 130). Kırdan kente göçlerin yoğunluk kazanmasıyla birlikte giderek genişleyen ve büyüyen bu kentler, kırsal alanları sürekli zayıflatmaktadır.

Kırdan kente doğru gerçekleşen göçlere bakıldığında göçü veren birimde nüfusun azalması ya da yitimi, göç veren toplumun sosyo-ekonomik yapısında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Göç veren yerde ortaya çıkan işgücü kaybıyla birlikte maddi kaynaklarında kentsel merkezlere doğru yer değiştirdiği görülmektedir (Kaygalak, 2009, s. 18). Göçün hızına bağlı olarak gerçekleşen kayıpların büyüklüğü, zorunlu göç gibi daha kitlesel göçlerle geri dönüşü imkânsız sonuçlara neden olabilmektedir.

Tablo 14. Diyarbakır'a Göç Etme Nedenleri

Göç Etme Nedeni	Uygulanan Kişi		Geçerli Yüzde
	Sayı	%	
Geçim sıkıntısı-işsizlik	353	20,2	20,2
Eğitim olanaklarının olmayışı	67	3,8	3,8
Kan davası	36	2,1	2,1
Sağlık problemleri	46	2,6	2,6
Can güvenliği sorunu	330	18,9	18,9
Yerleşim alanlarının boşaltılması	866	49,5	49,5
Diğer	50	2,9	2,9
Toplam	1748	100,0	100,0

1990 ve sonrasında Diyarbakır'a gelen göçmenlerin göç etme nedenlerine bakıldığında göçün boyutu daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 1748 kişinin 1199'u can güvenliği ve köylerinin boşaltılmasından dolayı kente geldiklerini belirtmişlerdir. Özellikle kente bağlı uzak ilçe ve köylerden kent merkezine yerleşen göçmenlerin temel yaşam kaygılarını gidermek için ilk durak olarak Diyarbakır'a gelmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu süreçte köy boşaltmalarından dolayı göçün kitlesel olması, çok kısa sürede gerçekleşmesi, göçün yoğunluğunu göstermek açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte geçim sıkıntısı, eğitim, kan davası,

sağlık problemleri gibi nedenlere bağlı olarak göç eden insanların da olduğu saha verilerinden anlaşılmaktadır.

Tablo 15. Diyarbakır'a Göç Edilen Yıl ve Nereden Göç Edildiği

Göç Edilen Yıl	Nereden Göç Edildi			Toplam	%
	Mezra	Köy	İlçe		
1982	0	1	0	1	0.3
1988	0	3	0	3	1.0
1992	8	20	0	28	9.3
1993	28	139	1	168	56.0
1994	37	44	0	81	27.0
1995	0	11	0	11	3.7
1996	3	4	0	7	2.3
Toplam	76	222	1	299	99.7
	25.4%	74.2%	0.3%		

(Özdoğan ve Ergüneş, 2007, s. 44).

Yukarıdaki çalışmaya bakıldığında Diyarbakır'a yerleşen göçmenlerin çok önemli bir kısmının mezra ve köylerden geldiği görülmektedir. Köyden kente doğru gerçekleşen bu göçler, sistemli yapılmadığından tarım ve hayvancılık alanında da önemli bir üretim potansiyelini sekteye uğratmıştır. Göçmenlerin köy hayatını zorunlu koşullardan dolayı terk ettiğinden barınma amacıyla yaptıkları yerlerde yapılarının eklentilerinde küçük bahçeler kurdukları ve bazı hayvanlarını da kente getirmek zorunda kaldıkları görülmektedir.

Zorunlu göçe maruz kalıp kente daha kolay tutunabilen insanlar, kentin farklı alanlarında ticaret yapabilmekte ve daha iyi imkanlara sahip olabilmektedir. Kadın katılımcıyla yaptığımız görüşmede köyde tarım ve hayvancılık alanında sahip oldukları imkanların kentte farklı bir boyuta ulaştığını dile getirmektedir. Bu imkanlar kentte yeni iş alanları yaratsa da tarım ve hayvancılık gibi temel üretim alanlarını sekteye uğratmıştır.

“1992 yılında köyümüz boşaltıldığı için Diyarbakır'a geldik. Allah'a şükür maddi durumumuz çok iyiydi. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarımız vardı. Göç ettikten sonra bunların hepsini sattık. Kocam ve çocuklarım bir nakliye şirketi açtılar ve iki tane de kamyon aldılar. Kocam 1995 yılında vefat edince, çocuklarım tek başlarına bu işleri yürütemediler ve iflas ettiler. Üç tane evimiz, iki tane kamyonumuz, iki tane de büyük otobüsümüz vardı. İcralık olunca hepsinden olduk işte.”(Ev Kadını)

Tablo 16. Göç Eden İnsanların Geldikleri Yere Geri Dönme İsteği

	Sayı	%	Toplam
Evet	728	41,6	41,6
Hayır	801	45,8	45,8
Artık buralıyım	195	11,2	11,2
Köye değil başka bir şehre gideceğim	24	1,4	1,4
Toplam	1748	100,0	100,0

Geriye dönüşü daha cazip hale getiren nedenlere baktığımızda terör eylemlerinin sona ermesi, mera-mezra-yayla yasaklarının kalkması, boşalan ya da boşaltılan köylere yerleşim izninin verilmesi, kentte ortaya çıkan yoksulluk, uyum problemi gibi gerekçeler bu süreci kolaylaştırabilecek hususlardır (Bağcı, 2002, s. 380). Saha çalışmasında göç eden insanların (%41.6) önemli bir kısmını geri dönmek istediği görülse de geri dönüşün ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarının hazır hale getirilmesi gerekmektedir. Terk etmek zorunda kaldıkları evlerinin yıkılmış olması, hayvancılık yapabilecek sermaye birikimlerinin olmaması geri dönüşü zorlaştırabilmektedir. Diyarbakır kent merkezinde oluşan nüfus yoğunluğunun azaltılması ve kırsal bölgelerin hem bir yaşam alanı hem de üretim merkezleri olarak yeniden tesis edilmesi oldukça önemlidir. Geriye dönüş için yapılacak projeler ve teşvik politikaları, toplumsal yaşamda kır-kent denklemini yeniden oluşturmaya önemli katkılar sunacaktır.

Sonuç

1989'dan itibaren Diyarbakır kent merkezine doğru gerçekleşen yoğun göçler, toplumsal yaşamda oldukça önemli değişimlere neden olmuştur. Zorunlu göçle birlikte kitlesel olarak kente yerleşen göçmenler, gündelik hayata tutunmak ve hayatını devam edebilmek için kentin zayıf olan imkanlarına tutunmaya çalışmışlardır. Bu süreç hem kentin dokusunu birçok açıdan etkilemiş hem de göçmenlerin yaşam standartları, yetersizliklerden dolayı olumsuz etkilenmiştir. Kentin mevcut yapısının kendi iç dinamiklerini dönüştürebilecek yetkinlik de olmaması, barınma, işsizlik, eğitim, alt yapı gibi problemlerin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İşsizliğin ortaya çıkması, genel olarak mevcut alt yapı ve üretim kapasitesinin üstünde bir işgücü potansiyelinin doğmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle kentlerde sistematik bir planlama yapılmaksızın ortaya çıkan aşırı nüfus artışları,

bu süreci besleyen önemli unsurlar arasındadır. Günümüzde de birçok kentin yaşadığı önemli problemler arasında işsizlik gelmektedir. Bu durum nitelikli işgücünün olmaması, kalifiye insanların yetişememesi ya da kentlerin ihtiyacının üzerinde bir işgücü varlığının olması yatmaktadır. Seyyar satıcılık, inşaat işçiliği, sanayiye işçilik, mevsimlik işler gibi kayıt dışı alanlarda çalışan insanlar, çoğu zaman sigortasız ya da günübirlik yevmiye usulü işlerle hayatlarını idame etmeye çalışmaktadırlar.

Temel barınma ihtiyacı, yine kentin mevcut konut stokunun azlığından dolayı göçmenleri gecekondu alanlarında ruhsatsız yapılar yapmaya sürüklemiştir. Kentin çeperlerinde yapılan ve zaman içerisinde kronik bir boyuta ulaşan bu bölgelerde insanlar ekonomik, kültürel ve sınıfsal problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum topyekûn bir dezavantaja dönüşürken göçmenlerin toplumsal yaşama uyum süreçlerini de uzun yıllar sekteye uğratmıştır.

2011 yılında yapılan çalışmadan elde edilen veriler ışığında, günümüz Diyarbakır kent merkezine bakıldığında oldukça önemli değişimlerin meydana geldiği görülmektedir. Ülke nüfusunun önemli bir kısmının kırdan kente göç sürecini nihayete erdirdiği göz önüne alındığında, Diyarbakır kentinin yakalamış olduğu gelişimi gözlemlemek daha mümkün görünmektedir. Son 10 yıl içerisinde kentin yeni yaşam alanları yarattığı, önemli bir büyüme ve gelişme ivmesi yakalamış olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Arkun, A. K. (2020). Türkiye’de Sürdürülebilir Kentsel Tasarım Modeli ve Değerlendirme Sistemi Geliştirmek. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 6(12), 109-134.
- Aydın, M. (2009). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Aytaç, Ö. (2020). Metropolün Toplumsal Arkeolojisi. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 6(13), 284-310.
- Bağcı, C. (2002). Zorunlu göç, kentsel yaşam ve geriye dönüş: Ohal sürecinde bir toplumsal hareketlilik ve yoksullaşma olgusu üzerine sosyolojik değerlendirmeler-Van örneği. *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 8. Kolokiyumu 6-8 Kasım 2002* içinde (ss. 373-383). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Bağlı, M. & Binici, A. (2005). *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*. Ankara: Bilim Adamı Yayınları.
- Balcıoğlu, İ. (2007). *Sosyal ve Psikolojik Açardan Göç*. İstanbul: Elit Kültür Yayınları.
- Bayhan, V. Türkiye’de iç göçler ve anomik kentleşme. *Toplum ve Göç. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi 20-21-22 Kasım 1996* içinde (ss.178-193). Mersin: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sosyoloji Derneği.
- Bektaş, B. & Yankaya, U. Kentsel Yoksulluk, Eşitsizlik ve Gerilimler. *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 8. Kolokiyumu 6-8 Kasım 2002* içinde (ss. 433-440). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Belli, A. & Aydın, A. (2021). İmar Kanunu ve Gecekondulaşma. *Tanzimat’tan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi* (Ed. M. Öztürk) içinde (ss. 235-256). Ankara: İdeal Kent Yayınları.

- Castells, M. (2014). *Kent, Sınıf, İktidar*. (A. Türkün, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Bal, B. U., Akbulut, İ., Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Türkmen, İ., Beşikçi, M., Çev.) İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Çakırer, Y. (2002). Yoksulluk Mekânları-Mekân Yoksulluğu: Konya Sedirler Bölgesi. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 8. Kolokiyumu 6-8 Kasım 2002 içinde (ss. 441-458). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- DİE, (1994). *1990 Nüfus Sayımı (illere göre): Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*. Ankara: DİE Yayınları.
- DİE, (1999). *1997 Genel Nüfus Tespiti (İdari Bölünüş)*. Ankara: DİE Yayınları.
- DİE, (2002). *2000 Nüfus Sayımı (illere göre): Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*. Ankara: DİE Yayınları.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. (Temiz, A.D., Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaygalak, S. evilay (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.
- Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Özdoğan, D. & Ergüneş, R. (2007). 5233 Sayılı Yasa ve Uygulamalarının Diyarbakır Ölçeğinde Araştırılması. Diyarbakır: Göç-Der Yayınları.
- Öztürk, M. (2021). Şehir, Tarih ve Mekân. *Tanzimat'tan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi* (Ed. M. Öztürk) içinde (ss. 13-28). Ankara: Bayındır Memur-Sen-İdeal Kent Yayınları.
- Tekeli, İ. (2010). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toksöz, G. (2007). Göç Alan Ülkelerin İşgücü Piyasalarındaki Gelişmeler ve Göçmen İşgücüne Talep: Almanya Örneği. *Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri* (A. Kaya ve B. Şahin, Der.) içinde (ss. 135-158). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Touraine, A. (2005). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabileceğimiz*. (O. Kınal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Yücesahin, M. M. & Özgür, E. M. (2006). Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), 15-35.

İklim Krizini Risk Toplumu Üzerinden Okumak

Ömer Demiryürek *

Öz

İklim krizi ile mücadele, bilim, politika ve toplumsal değişim arasındaki karmaşık etkileşimlerin derinlemesine bir anlayışını gerektirir ve bu anlayış, sürdürülebilir bir geleceğin inşası için kritik bir öneme sahiptir. İklim değişikliği belirsizlikler içerir. Söz konusu belirsizlikler politika yapıcılarının ve toplumun krize yanıtını etkileyebilmektedir. Doğal bir netice olarak iklim krizini risk olarak tanımlayan bir toplumun, mevcut veyahut da var olması muhtemel riskleri azaltacak risk yönetimi stratejileri geliştirme ihtiyacı hissetmesi oldukça önemlidir. Şüphesiz bu durum hükümetlerin, uluslararası kuruluşların ve sivil toplumun iklim değişikliği ile mücadelede nasıl politika geliştirdiğini tespit etmek açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Ulrich Beck'in risk toplumu teorisi toplumların iklim krizini nasıl algıladığına, bu algının nasıl şekillendiğine ve bunun doğrudan ya da dolaylı olarak hangi parametreler üzerinden gündeme taşınabileceğine ve tüm bunların bireyler ve toplumlar nezdinde ne tür etkilere sahip olabileceğine ışık tutacaktır. Bu makalede iklim krizini anlamak adına risk toplumu teorisinin bir çerçeve olarak kullanılması amaçlanmaktadır. İklim krizi, bu teori bağlamında ele alındığında, olası risk ve belirsizliklerin toplumların iklim kriziyle nasıl başa çıktığını ve bu krize karşı nasıl ve ne tür tepki verdiğini anlamamız hususunda yerel hükümetler ve uluslararası yapıların yanı sıra bilhassa bilimsel camiaya da efektif bir bakış açısı kazandıracaktır. Çalışmanın iklim krizinin anlaşılması ve yönetilmesi üzerine yapılan çalışmalara katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulrich Beck, risk toplumu, küreselleşme, iklim krizi, iklim değişikliği

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Sosyoloji ABD. Doktora Öğr.,
E-mail: omerdemiryurek343@gmail.com ORCID: 0000-0003-1885-1308

Geliş Tarihi/Received Date: 17.10.2023•Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Reading The Climate Crisis Through The Risk Society

Abstract

The Risk Society theory of Ulrich Beck, when considered in the context of climate, fundamentally revolves around how societies perceive the climate crisis, how this perception is shaped, and what parameters can be directly or indirectly brought to the forefront as a result. Climate change involves uncertainties, and these uncertainties can influence policymakers' and society's response to the crisis. As a natural consequence, a society that defines the climate crisis as a risk must feel the need to reduce existing or potential risks and develop risk management strategies. Undoubtedly, this situation offers an important perspective to examine how governments, international organizations, and civil society engage in policy interventions to combat climate change. In parallel with all these considerations, this article aims to contribute to studies on understanding and managing the climate crisis within the framework of the Beck's Risk Society theory. Combating the climate crisis requires a deep understanding of the complex interactions between science, policy, and social change, and this understanding is critically important for building a sustainable future.

Key Words: Risk, risk society, climate crisis, global climate change

Giriş

İklim krizi, modern toplumların karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde, iklim değişikliği tüm dünya genelinde vuku bulan çevresel sorunların şüphesiz en fazla tartışılanı ve üzerinde yoğun çalışmaların yürütüldüğü meseledir. Bu doğrultuda sorunun nedenleri ve etkileri üzerine disiplinler arası derinlemesine araştırmalar yapılmakta ve küresel düzeyde kurumsal adımlar atılması için çaba harcanmaktadır (Karakaya, 2008, s. 11). Bu oldukça manidar bir çabadır. Zira artan sera gazı emisyonları, deniz seviyelerinin yükselmesi, yerel ve küresel ölçekteki sıcaklık artışları, aşırı hava olayları ile doğal ekosistemlerin bozulması gibi etkiler, dünya genelinde çevresel, ekonomik ve sosyal krizlere yol açmaya devam etmektedir (Akyıldız, 2020, s. 201). Bu tür krizler, şüphesiz insanlığın yeryüzündeki sürdürülebilirliğini ve geleceğini tehdit etmektedir.

Günümüz dünyasında insanların sadece %1'i zorlu yaşam koşullarıyla başa çıkarak hayatlarını sürdürebilmektedir. Ancak 2070'lerde bu oranın %19'a kadar yükseleceği tahmin edilmektedir. İklim bazlı krizlerin olumsuz etkilerinin günden güne daha da karmaşık bir hale doğru evrilmesiyle birlikte dünya genelinde yaşanabilir bölgelerin sayısının dikkate değer bir oranda azalacağı öngörülmektedir. Bu da insanları, bugün telaffuz ettikleri manada ev ya da toprak dedikleri yerlerden nereye gidecekleri konusunda derin bir tedirginliğe sürüklemektedir (Lustgarten, 2022). Bu noktada bizatihi günümüz modern toplumlarının gündemini yakından meşgul eden risklerin beraberinde getirdiği belirsizlikler, iklim değişikliği ile ilgili risk algısını ve politika müdahalelerini de bir hayli şekillendirmektedir. Toplumlar, kesin bir üslupla bu belirsizliklerle nasıl başa çıkacaklarını düşünmek zorundadırlar. Riskler ve belirsizliklerle başa çıkmak çoğunlukla karmaşık ve zorlu bir süreci iktiza edebilir.

Modernleşmenin ileri aşamalarında, teknoloji, küreselleşme ve karmaşıklık gibi faktörler, birçok alanda daha kompleks ve öngörülemez riskleri belirgin kılmıştır. Bununla birlikte yalnızca yapılması gerekenleri bilmek, risklerin beraberinde getirdiği belirsizlikleri ortadan kaldırmak için çoğu zaman yeterli görünmemektedir (Beck, 1999, s. 47). Bu bağlamda, politika yapıcıları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri, riskleri azaltma ve buna ilişkin adaptasyon stratejileri geliştirmenin yanı sıra toplumsal dönüşümü teşvik etme sorumluluğunu da beraberinde taşımaktadırlar. Üstelik böylesi bir mücadelenin çoğunlukla yerel düzeyde bir çabanın ötesinde küresel ölçekli bir azmi de elzem kıldığı çok aşıkârdır.

Makro ölçekli küresel krizlere alternatif çözümler üretmek, yerel bir çabanın ötesinde entegre edilmiş uluslar-üstü bir teşebbüsü lüzumlu kılmaktadır. Şüphesiz bu durum iklim krizinin modernleşme sürecinde ortaya çıkan ulus-devletlerin sınırlarında da esnemeye gidilmesi gerçeğini gündeme taşımaktadır. Günümüzün egemen devletleri, sahip oldukları toprakların sınırlarını sayfalar boyunca çizilen

iki boyutlu çizgilerle belirleyip, siyasi ve pasaport kontrollerini genellikle aynı kültürü, dili ve değerleri paylaşan topluluklara dayandırmaktadır. Ancak uzaydan bakıldığında, dünya hala tek bir bütün gibidir ve var olan tüm bu ayrılıkların özgünlüğünün korunduğu dikkati çekmektedir. Öte taraftan yine aynı perspektiften dünya üzerindeki ulusları, bayrakları veya egemenlikleri ayıran keskin çizgiler görünüş itibariyle yok gibi gözükmektedir. Bu nedenle, yukarıdan bakıldığında, dünyanın gezegensel bir bütün olduğunu söylemek bir hayli mümkün olacaktır (Richards, 2022). Bu noktada dünyanın herhangi bir yerel bölgesinde patlak veren sıradan nitelikli bir gelişme, kriz veyahut da tehdit algısının ilgili bölgeyle coğrafi veya kültürel olarak komşuluğu olmayan diğer milletleri, kimlikleri ve gelecekleri de derinden etkileyebileceği potansiyeli modern çağın insanları olarak bizler için oldukça karamsarlık vericidir.

Risk toplumu teorisi, risklerin toplumların günlük yaşamını nasıl şekillendirdiği, risk algısının nasıl oluştuğu ve risklerle nasıl başa çıkıldığını/çıkılabileceğini izah etmeye yönelik geliştirilen teorik bir yaklaşımdır. Bu makale, iklim krizini anlamak adına Ulrich Beck'in risk toplumu teorisini bir çerçeve olarak kullanmayı amaçlamaktadır. İklim krizi, bu teori bağlamında ele alındığında, olası risk ve belirsizliklerin toplumların iklim kriziyle nasıl başa çıktığını ve bu krize karşı nasıl ve ne tür tepki verdiğini anlamamız hususunda yerel hükümetler ve uluslararası yapıların yanı sıra bilhassa bilimsel camiaya da efektif bir bakış açısı kazandıracaktır.

İklim krizi her ne kadar ciddi bir tehdit olarak emarelerini gün yüzüne çıkarmaya başlasa da hükümetlerin ve kalıplaşmış toplumsal normların bu gerçekliklere karşı olan tutumu değişkenlik gösterebilmekte hatta kimi zamanlarda da farklılaşmaya tabi olabilmektedir. Küresel bir zeminde bugün, aşırı sağın iklim değişikliğini inkâr etmekten ziyade, iklim milliyetçiliğine yöneldiği ve iklim krizinin ulusal çıkarlar açısından oluşturduğu tehlikelere dikkat çektiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), iklim krizinin asla bir göç nedeni olarak kabul edilmemesi gerektiğini vurgulamakta ancak böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde, ülkedeki barajların yıkılabileceği ve Avrupa ile Avusturya arasında milyonlarca iklim mültecisiyle karşı karşıya kalılabileceğini belirtmektedir. İtalya'dan sağcı popülist parti League for Salvini Premier (Lega) ise ulusal çapta bir iklim çağrısı yapmıştır. Aksi takdirde, sınırların korunması adına yer kabuğundan atmosfere kadar sınırların yükseltilmesi gerekebileceğinden söz etmiştir (Crawford, 2022).

Yerel bir bağlamda örgütlenen tüm bu oluşumlar ile gösterdikleri çabalar iklim krizini önlemeye yönelik fayda sağlayacak ufak çaplı gelişmeleri arz etmesinin ötesinde, dünya kamuoyunda diğer milletleri ve küresel oluşumları gündemde sıcak tutmaya çalıştıkları iklim krizine karşı ürettiği farkındalık algısıyla onları da bu mücadelenin bir parçası haline getirmeye teşvik etmektedir.

Her şeyden öte iklim krizini anlamak, böylesi makro bir sorunun muhtemel etkilerini azaltmak ve buna ilişkin çözüm yolları bulmak için hayati bir öneme

sahiptir. İklim krizini bugünün insanları için kritik bir tehdit olarak değerlendirmek mümkündür ancak bunu yalnızca bugünün insanların gündeminde olduğunu iddia etmek ise bir yanılgıdan fazlası olmayacaktır. Zira iklim krizi gelecek nesiller için de ciddi tehditleri içinde barındırmaktadır. Bu nedenle, bu sorunun çözümüne yönelik sürdürülebilir alternatifler bulmak ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak, gelecek nesillerin refahı adına hayati bir önem taşımaktadır. Nihayetinde bu çabalar, gelecek kuşakların daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir dünyayı bizlerden miras almasını mümkün kılabilir.

Bu makale de ilk olarak, sosyolojik bir bağlamda risk ve risk toplumu kavramları ele alınacak ardından iklim değişikliği olgusunun parametreleri açıklığa kavuşturulacak ve son olarak da tüm bu olguların sosyolojik bir tahayyülle toplumsal karşılığının ne olduğu tespit edilecektir. Böylelikle makalede iklim krizinin, riskler ve belirsizlikler aracılığıyla nasıl bir toplumsal etkiye yol açtığı ve sürdürülebilir bir geleceğin inşası adına yerel ve küresel düzeyde bu etkilerle nasıl başa çıkılacağı aydınlığa kavuşturulacaktır.

Teorik Bir Çerçeve Olarak Risk Toplumu

Risk, en yalın tanımıyla beklenmedik olayların olasılığını ifade etmekte ve insanlık tarihinin her döneminde var olan, insan deneyiminin ayrılmaz bir parçasını ihtiva etmektedir. Risk terimi, az önce de ifade edildiği üzere bir tür tehlikeye maruz kalma olasılığını ifade eder ve bu tehlike, genellikle insanlara ve onların değer verdikleri varlıklara yönelik bir tehdit unsuru olarak kabul edilir. Tehlike, bazen beklenmeyen kaynaklardan gelebilen bir riski teşkil edebilir bu doğrultuda riskler sadece açıkça görülen tehlikelerle sınırlı değildir. Zaman zaman, sıradan nesnelere bile (örneğin, yer fıstıkları, otomobiller, doğum kontrol hapları), beklenmedik riskler taşıyan unsurlar olarak algılanabilmektedir (Furedi, 2001, s. 43).

Eski dönemlerde risk kavramının, denizcilikle ilgili olarak tehlike ve macera anlamlarını taşıyan bir terim olarak kullanıldığı bilinmektedir. Şüphesiz böyle bir adlandırma yapılmasında geçmiş dönem insanların inançlarından kaynaklı korkularının oldukça önemli bir etmen olduğu söylenebilir. Latin kökenli 'riscum' terimi birçok ülkede uzun bir geçmişe sahiptir (Çuhacı, 2007, s. 134). İnsan neslinin yeryüzünde yaşamaya başlamasından günümüze kadarki olan devasa süreçte insanlığın çok çeşitli makro ölçekli sorunlarla bizzat muhatap olduğu gerçeğinden yola çıkılırsa Beck tarafından literatüre kazandırılan 'risk toplumu' kavram-sallaştırılmasından önce de insanlığın risk kavramına pek bir aşına olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bununla birlikte literatür dahilinde risk kavramını ele alan tek kişi Beck değildir. Risk kavramının farklı kuramcılar tarafından da ele alınan, oldukça meşhur bir kavram olduğu iddia edilebilir.

Giddens, riski gelecekteki olasılıkları dikkate almak suretiyle etkili bir şekilde değerlendirilen tehlikeler olarak tanımlamaktadır. Küresel ısınma, artan hortum

ve kasırga felaketleri gibi olayları riskle ilişkilendirerek, bu durumların küresel endüstriyel gelişmenin bir sonucu olarak dünya üzerindeki tüm sosyo-ekonomik parametrelere zarar verebileceğini iddia etmektedir (2000, s. 67). Giddens'a göre riskin olumlu ve olumsuz etkileri modern sanayi toplumunun ilk günlerinden beri kendini göstermektedir. Ona göre, küresel bir çağda yaşamak, çeşitli yeni risk durumlarıyla mücadele etmek anlamına gelir ki riskin, değişime eğilimli bir toplumun harekete geçirici dinamiği olduğunun da bilhassa altını da çizmektedir (2000, s. 69).

Risk toplumu, Alman sosyolog Ulrich Beck tarafından geliştirilen teorik bir yaklaşımı ifade etmekte ve modern toplumların karşılaştığı risklerin ve belirsizliklerin toplumsal ve politik etkilerini açıklamak üzere kullanılmaktadır. Beck bu kavramla en temelde içerik olarak geleneksel toplumsal yapıların yerini, endüstriyel gelişmeler, teknolojik ilerlemeler ve çevresel değişimler orijininde ortaya çıkan yeni türden risklerin aldığını ileri sürmektedir. İnsanlık tarihinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen modern dönemin başlaması, ağırlıklı olarak denizciliğe dair bir kavramsallaştırma olarak sınırlandırılan risk kavramının anlamının değişmesi, çeşitlenmesi ve böylelikle çok daha karmaşık bir hal almasıyla neticelenmiştir.

Latour modern dönemin başlamasıyla birlikte gelişen bu karmaşıklığı modernizmin içinde insanların bu kadar büyük ölçekli olaylarla başa çıkmak için yeterli zihinsel ve duygusal donanımına sahip olmadığı ve bununla birlikte bu hızlı ivmeye ayak uydurmak ve kendilerini bu kadar hızlı değişen koşullara sorumlu hissetmek konusunda da bir hayli zorluk yaşadıklarını (2014, s. 1) belirterek Beck'in risk kavramında vermek istediği ana fikre bir anlamda da atıfta bulunmuştur. Latour'un belirttiği şekilde insanların yeni tehdit unsurlarının çözümüne ilişkin olarak oldukça bıkkın bir tavır sergilemesinde Beck'in öne sürdüğü risklerin önceden öngörülemez, tahmin edilemez ve dolayısıyla da onlara karşı önlem almanın zor olması (Beck, 1992, s. 21) gerçeği oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüzde insanlar eski dönemlere nazaran çeşitli ve niceliksel olarak daha fazla tehditi içinde barındıran risklere maruz kalmaktadır. Bu neticenin arka planında yatan hususlar ise esasen Durkheim'ci bir bağlamda mekanik toplum düzeyinden organik toplum düzenine geçişle birlikte şekillenmektedir. Örneğin, modern toplumlar, endüstriyel ve teknolojik gelişmelerle birlikte daha fazla teknolojiye dayalı sistemler kullanmaktadır. Nükleer santraller, büyük endüstriyel tesisler ve karmaşık bilgisayar sistemleri, ciddi riskler taşıyan potansiyel noktalar haline gelebilmektedir. Ancak bu sistemler arızalanabilme veyahut istenmeyen neticelere de yol açabilme olasılığını her daim içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla Giddens'in belirttiği şekilde içinde yaşadığımız gergin ve tehlikeli dünya hali, modernliğin ortaya çıkmasıyla birlikte daha mutlu ve güvenli bir dünya tasavvuruna olan hevesleri maalesef ki kursakta bırakmıştır (Giddens, 2020, s. 17).

İnsanlığın yakın dönem geçmişinde dahi bunun apaçık ve somut örnekleri tezahür etmiştir. Örneğin, 26 Nisan 1986'da patlak veren Çernobil faciası tarihteki

en büyük nükleer felaketlerden biri olarak kabul edilmektedir. Patlama ve radyo-aktif sızıntı, birçok insanın ölmesine ve binlerce kişinin radyasyon maruziyeti nedeniyle sağlık sorunları yaşamasına yol açmıştır. Facia, nükleer enerji santralleri güvenliği hususunda daha fazla önlem alınmasına ve uluslararası nükleer güvenlik standartlarının geliştirilmesine neden olmuştur. Beck'e göre bu tür riskler modern öncesi dönemin tehdit unsurlarından ayrılacak şekilde 'yeni riskler' (Beck, 1999, s. 48) olarak kabul edilmelidir.

Modern döneme geçişle birlikte McLuhan'ın 'küresel köy' olarak teorikleştirdiği bir biçimde dünya daha fazla entegre bir hale gelmiştir. Beck ise McLuhan'ın küresel köy kavramsallaştırmasını yazılarında sıklıkla atıfta bulunduğu 'bumerang' kelimesiyle özdeşleştirmiştir. Nitekim günümüz modern toplumlarında risk üretmesine veyahut da göreceli olarak daha masum bir konumda bulunmasına bakılmaksızın her toplum mutlak surette kendi coğrafi konumları ve sosyo-ekonomik altyapıları nezdinde ortaya çıkan risk dalgasından payına düşeni almaktadır Beck bu durumu; "Görünmez yan etkiler"den sonra "görünmez ikinci yan etkiler" ortaya çıkar, sürekli bir kıvrım gibi birbirini izler, toprak zarar görür, hayvanlar ve bitkiler yok olur, erozyon tehlikesi artar, tehlikeler anne sütüne kadar ulaşır. Medyayı, parayı, mülkü etkiler. Toprak değer kaybeder. Malın değeri düşer ve ekolojik denge bozulur. Bu dönüşüm, işi yapan ve karar veren için de geçerlidir." (Beck, 1992, s. 37-38) şeklinde açıklamaktadır.

Risk unsurları yerel ve küresel ekonomik yapılar nezdinde de oldukça yıkıcı ve derin neticelerin baş aktörleri konumunda bulunabilmektedir. Örneğin, 1980'lerle beraber popülerite kazanmaya başlayan küreselleşme olgusu, ülkelerarası mal ve hizmet ticaretini arttırmasının yanı sıra ekonomik krizlerin ve bundan kaynaklı diğer sorunların da daha hızlı yayılmasına neden olmuştur. Bunun da modern toplumları küresel ekonomik dalgalanmalar gibi risklere karşı daha hassas kılması kaçınılmaz gözükmektedir. Örneğin, 2008'de ABD'de patlak veren ve ardından tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Mali Krizi dünya ekonomilerine ciddi zararlar vermiştir. Bu kriz, finansal piyasalardaki çöküşün ötesinde birçok ekonomik sektörü olumsuz etkilemiş ve dünya genelinde büyük ekonomik sıkıntıların baş göstermesine neden olmuştur. Kriz, istisnasız birçok ülkenin ekonomisinde daralmaya gidilmesine yol açmış, ülkelerde işsizlik oranlarını kronikleştirmiş ve buna paralel şirketler iflas etmiş ve ekonomik büyüme negatif yönde seyretmiştir.

Giddens'a göre modern düzene geçişle birlikte alışlagelmiş geleneksel toplumsal dokularda tümüyle farklı yaşam tarzları belirlemeye başlamış ve bu da bizi kaçınılmaz olarak benzersiz bir biçimde değişimin kucagina teslim etmiştir (2020, s. 12). Gerçekten de modern toplumlar, hızlı sosyal değişimlerin ve daha karmaşık toplumsal sorunların başaktörleri konumundadırlar. Giddens'in temellendirdiği şekilde modernliğin süreksizliği hali tam da bu noktada kendimizi aniden toplumsal bir gerilimin tam ortasında veyahut da siyasi çatışmaların anbean huzursuzluk verici ve insanı dehşete düşüren politik kutuplaşmalara dönüştürdüğü oldukça kötü ihtimallere muhatap kalabileceğimiz hususunda bizleri aydınlatmaktadır.

Bunun teknoloji kullanımıyla yakından ilintili olduğu söylenebilir. Çünkü yeni teknolojiler, insanların günlük yaşamlarını daha kolay hale getirmeyi vadederken aynı zamanda yeni riskleri de meydana getirmektedir. Beck'e göre teknolojinin hızla ilerlemesi ve buna paralel olarak teknolojik gelişmelerin hız kazanması, yeterince sorgulanmadan ve olası neticeleri üzerinde düşünülmeden alınan kararlar doğrultusunda -bir anlamda- bilinçsizce gerçekleşmektedir (Beck, 1992, s. 77-79). Beck, bu gidişatın sonrasını kesin bir dille risk ve belirsizlik olarak tarif etmektedir. Bu kapsamda örneğin, modern dönem öncesi insanların hiçbir surette gündemini meşgul etmeyen bir sorun olarak siber saldırılar ve kişisel veri ihlalleri gibi dijital dünyaya özgü riskler bugünün ve yarının insanları için ele alınması gereken ciddi bir mesele olarak kabul edilmektedir.

Riskin doğası, bağımsız bir varlık olarak mevcut olmasında yatmaktadır. Toplumların sorumluluğu ise apaçık bir şekilde üyelerini bu kaçınılmaz ve bireye dışsal olan risklere yönelik olarak bilgilendirmektir. Risk altında olmak, hayatın kaçınılmaz bir gerçeğidir. Toplum, üyelerini bu gerçekle yüzleşmeye hazırlamalıdır (Furedi, 2001, s. 45-46). Bu kapsamda örneğin siber saldırılara karşı hükümetler, siber güvenlik önlemlerini geliştirmek ve buna yönelik güvenlik unsurlarını çeşitlendirmek adına çeşitli adımlar atmaktadırlar. Hükümetlerin bu koruyucu ve önleyici planlamaları Agamben'in ifade ettiği tarz da yalnızca bir istisna haline dönüşmeye de oldukça açıktır (Agamben, 2006, s. 12). Dolayısıyla riskler bireylerin hak ve hürriyetlerinin baskı altına alınmasına veyahut da onlardan geçici olarak feragat edilmesi zorunluluğun gündeme gelmesine de neden olabilmektedir.

Modern dönemde insanlar, eski dönemlere nazaran çevresel sorunlar ve iklim krizleriyle daha fazla karşı karşıya kalmaya mahkûmdurlar. Çünkü modern toplumların yaşam tarzları, teknolojileri ve ekonomik sistemleri bu sorunların artmasına ve şiddetlenmesine neden olan faktörleri büyük ölçüde tetiklemiştir. Nitekim bu durumun sebeplerine dair derin bir sorgulama yapıldığında sebeplerin çok çeşitli olduğu gerçeği gözden kaçmayacaktır. Örneğin, Sanayi Devrimi ve ardından gelen teknolojik ilerlemeler, yerel ve küresel çapta enerji tüketimini arttırmış ve büyük ölçüde fosil yakıtlara dayalı bir enerji ekonomisini lüzumlu kılmıştır. Ancak bu durum bilhassa sera gazlarının atmosferde birikmesine yol açarak, kronik çapta iklim değişikliğini de büyük ölçüde tetiklemiştir. Bu doğrultuda sanayi devrimi, genel bir çerçevede iklim krizlerinin kökenine dair yapılacak bir neden arayışında şüphesiz birçok sorunun başat kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Beck'in 'risk toplumu' kavramsallaştırmasını bilhassa Sanayi devrimi üzerinden kurgulaması da bu noktada oldukça manidar kabul edilebilir. Ona göre, Sanayi toplumu, özellikle refah devleti ve sosyal devlet gibi kurumlar aracılığıyla insan yaşamını planlanabilir, yönetilebilir ve (bireysel ve yasal olarak) sorumlu hale getirme amacı taşır. Bunun aksine, risk toplumu, bu tür kontrol iddialarının toplumu tahmin edilemeyen yan etkilere veya uzun vadede ortaya çıkabilecek sonuç-

lara karşı savunmasız hale getirdiği bir belirsizlik dönemine, çoklu anlamlılık dönemine ve sonuç olarak insanların kendi içlerine yabancılaştığı bir döneme yol açar (Beck, 1992, s. 49).

Sanayi devrimi, dünya uluslarının demografik yapılarından, ekonomik yapılarına, yeni bireysel ve toplumsal gerçeklikler ve yaşam tarzları üretmek suretiyle sosyo-kültürel yapılarından millî ve küresel güvenlik anlayışlarına kadar birçok hususta derin değişimleri beraberinde getirmiştir. Örneğin, bu değişimler demografik bağlamda ele alındığında modern dönemde dünya nüfusunun yıldan yıla hızla arttığı görülmektedir. Bugün daha fazla insan, daha fazla kaynak tüketmekte ve çevreye yönelik biyolojik ayak izi artan bir şekilde büyümektedir. Bu durum ise kaçınılmaz olarak doğal kaynakların aşırı kullanılmasına ve ekosistemlerin tahribatına yol açmaktadır. Artan talebe karşılık arzın yetersizliği modern tarım uygulamalarını devreye sokmakta, netice olarak da ormansızlaşma ve endüstriyel ormancılık biyolojik çeşitlilik kaybını körüklemektedir. Böylelikle ekosistemlerinin insan türüne karşı olan hizmetlerinde bir tür aksama ve azalma hâsıl olmaya başlamakta ve doğal denge artan bir şekilde bozulmaktadır.

Beck'e göre evrensel problemler yerel bir düzlemde yalnızca bireyleri veya toplumları ilgilendiren olgular olmaktan çoktan çıkmıştır (Beck, 1992, s. 81). Hâlihazırda coğrafyalar değiştikçe kültürel normlar ve alışkanlıklar değişkenlik arz etse de modern toplumlar, tüketim odaklı bir kültüre sahip olmak çatısı altında büyük oranda tek tipleşmeyi sürdürürler. Nefsi galebe çalan doyumsuz tüketim arzusu, hâlihazırda kıt olan kaynakların daha fazla tüketilmesine ve buna bağlı olarak da atıkların daha fazla oluşmasına neden olmaktadır. Sonuç itibarıyla, Risk toplumu kavramı, bizlere modern toplumların yüzleşmek zorunda olduğu ne tür karmaşık sorunların var olduğunu anlamamıza yardımcı olan önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu teori, risklerin toplumsal etkilerini anlamak hususunda kullanılan önemli parametreleri temsil etmekte ve çağdaş toplumların karşılaştığı zorlukları ele almaktadır.

Tehdit/lerle Dolu Bir Dönüşüm: İklim Krizi

İklim, belirli bir bölge veya yerin uzun süreli hava koşullarının istatistiksel bir özettir ve genellikle bir bölgenin yıllık sıcaklık, nem, yağış, rüzgâr hızı ve yönü gibi meteorolojik özelliklerinin uzun dönemli ortalamalarını ve değişkenliklerini ifade eder. İklim, birçok faktör tarafından etkilenir, bunlar arasında güneş ışınlarının dağılımı, okyanus akıntıları, topografik özellikler ve atmosferdeki sera gazları gibi etkenler yer almaktadır.

İklim değişikliği ise Dünya'nın iklim sistemlerinin uzun dönemli ve genellikle insan faktörüyle kaynaklanan değişikliklerini ifade eden bir terimdir. 19. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak buzulların erimesi ve deniz seviyelerinin yükselmesi ile eşdeğer tutulan iklim değişikliği kavramı, bugün içerisinde birçok unsuru barındıran karmaşık bir olgu haline gelmiştir. Örneğin, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği

Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) içinde, iklim değişikliği “doğal iklim değişikliği ile kıyaslandığında, insan etkinlikleri sonucu küresel atmosferin bileşimindeki değişikliklerin neden olduğu iklim değişikliği” olarak tanımlanmaktadır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından yapılan ikinci değerlendirme raporu (IPCC, 1996)¹ ise yeni bilimsel bulguları göz önünde bulundurarak, “Bilgi dengesi, küresel iklimde belirgin bir insan etkisi olduğunu göstermektedir” ve “Son yüzyıl içinde iklimin değiştiğini” vurgulamaktadır (Öztürk, vd., 2017, s. 17-27). Bu değişiklikler ise ağırlıklı olarak Dünya’nın yüzey sıcaklığının artması ve deniz seviyelerinin yükselmesi başta olmak üzere aşırı hava olaylarının artması ve ekosistemler üzerindeki olumsuz etkiler gibi bir dizi süreçle tezahür etmektedir.

İklim krizi, dünya çapında iklim değişikliği olarak bilinen ve çevreye zarar veren olayların yol açtığı bir dizi küresel soruna karşılık gelen adlandırmayı ifade etmektedir. İklim krizinin başlıca sebepleri arasında insan faaliyetleri neticesinde atmosfere salınan sera gazlarının artışa geçişinin yer aldığı söylenebilir. Sera gazları, iklim sisteminde kritik bir rolü teşkil etmektedirler zira bu gazlar Güneş’ten gelen enerjinin büyük bir kısmını tutarlar ve yer radyasyonunu emerek atmosferin ısınmasına yol açarlar. Sera gazlarının yokluğunda ise dünya yüzeyi sıcaklığının bugünkünden yaklaşık 30 °C daha düşük olacağı tahmin edilmektedir.² Sera gazları arasında karbondioksit (CO₂), metan (CH₄) ve azot oksitler (N₂O) yer almaktadır.

Karbondioksit, atmosferde bulunan doğal bir gazdır ve birçok farklı kaynaktan kaynaklanabilir. Örneğin, dünyanın jeolojik devirleri boyunca, bitkilerin organik maddeleri herhangi bir ayrışmaya maruz kalmadan yalnızca buldukları bölgelerde gömülü kalmak suretiyle zamanla kömür ve linyit gibi fosil yakıtların oluşumuna zemin hazırlamışlardır. Aynı şekilde, denizlerdeki planktonların uzun zaman dilimlerinde gömülmesi sonucu da petrol rezervleri oluşmaya başlamıştır. Bu fosil yakıtlar, milyonlarca yıl gibi uzun bir süreç bazında birikmişlerdir (Kıslalıoğlu ve Berkes, 1990, s. 135-36). Bununla birlikte biriken bu fosil yakıtların yanması ise atmosfere büyük miktarda karbondioksit (CO₂) gazı salınımına neden olmakta ve bu salınım esasen kömür, petrol ve doğalgazın içinde depolanan karbon elementinin oksijenle birleşmesi sonucu gerçekleşmektedir.

Ekosfer³ içindeki en etkili canlı türü insanlar, ekolojik döngüleri değiştirmeye de güç yetirebilmişlerdir. Örneğin, yer altında gömülü halde bulunan fosil

¹IPCC,1996.https://www.un.org/en/climatechange/reports?gclid=CjwKCA-jwyY6pBhA9EiwAMzmfwX1uRvql_fyeAYo5ISJsugPYzIaTLs9d0N8Sx9KfO-LaDSyvpzBNFxoCt20QAvD_BwE

²Betül Keskin, Küresel Isınma, ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü, (Çevrimiçi) www.cevre.metu.edu.tr/Yazilar/son_kuresel%20isinma.doc

³ Ekosfer, bir ekosistemi veya ekolojik sistemi ifade eden bir terimdir. Ekosfer, belirli bir coğrafi alan veya çevre içindeki tüm canlı organizmaların, bitki örtüsünün, hayvanların ve çevresel faktörlerin bir arada bulunduğu ve birbirleriyle etkileşimde bulunduğu bir bütünü ifade eder. Ekosfer, biyolojik çeşitliliğin, besin zincirlerinin, su döngüsünün ve enerji akışının işlediği bir ekolojik sistemdir.

yakıtları çıkarmak suretiyle onları çeşitli amaçlar için kullanmak, doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesine yol açarak ekosferdeki karbon dengesinin önemli ölçüde etkilenmesine neden olmuştur (Kışlaoğlu ve Berkes, 1990, s. 13). Bilhassa Sanayi devrimi sonrası fosil yakıt kullanımının artması, bireylerin, işletmelerin ve ülkelerin karbon ayak izlerini⁴ tedirginlik meydana getirecek raddede büyümüştür. Şüphesiz bu artışın yaşanmasında Sanayi devriminin rolü daha önce de belirtildiği üzere oldukça belirleyici olmuştur. Zira Sanayi devrimi öncesinde, deniz ve toprak unsurları atmosferden alınan ve salınan karbondioksit (CO₂) miktarlarını dengede tutabilmekteydi, böylece atmosferdeki CO₂ seviyeleri nispeten sabit kalabiliyordu. Bu dengenin oranı, jeolojik devirler boyunca değişiklikler göstermekle birlikte günümüzde ise CO₂ seviyeleri, son dört yüz bin yıl içinde gözlemlenen en yüksek seviyelere ulaşmıştır (Reeves ve Lenoir, 2006, s. 40).

Bugünkü bilançoya bakıldığında ise "1860'tan bu yana görülen yaklaşık 0,7 °C'lık küresel ısınmanın %60'lık kısmının artan bu karbondioksit oranlarından kaynaklandığı" (Özel ve Kılıç, 2006, s. 137-169) tespit edilmiştir. Dahası atmosferdeki "CO₂ seviyeleri 2005 yılında, sanayi öncesi seviye olan 280 ppm'den⁵ 379 ppm'e yükselmiştir."⁶ "2005 yılında yaşanan bu artış yaklaşık olarak 650.000 yıldır dünya üzerinde hiç görülmemiş olup ulaşılan bu değerler atmosferde var olan doğal CO₂ konsantrasyonunun çok üzerindedir."⁷

Metan gazı (CH₄) kimyasal olarak bir karbon atomu (C) ile dört hidrojen atomunun (H) birleşmesi sonucu oluşan bir hidrokarbon bileşiğidir. Metan, doğal gazın ana bileşenlerinden birisi olup başta atmosfer olmak üzere yer altı kömür madenciliği, petrol üretimi ve doğalgaz rezervleri gibi alanlarda da mevcut olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla insanların bu alanlar üzerindeki çalışmaları nezdinde fosil yakıt üretimi ve kullanımı sırasında metanın atmosfere salınımı olanaklı hale gelmektedir. Metan gazı, karbondioksitten (CO₂) çok daha güçlü bir sera gazıdır ve atmosferde kısa vadeli olarak daha etkilidir. Metanın birim miktarı, CO₂'nin aynı birim miktarından daha fazla ısınma etkisi meydana getirmektedir. Bugün, doğal seviyenin tam %145⁸ üzerinde olan metan gazı miktarı, CO₂'den 20 kat daha etkilidir (Kadıoğlu, 2007, s. 17). Ancak metan gazının atmosferde kalma

⁴ Karbon ayak izi, bir kişinin veya bir kurumun sera gazı emisyonlarının ölçümüdür. Bu ölçümler, kişilerin veya kurumların çevresel etkilerini anlamalarına ve azaltmalarına yardımcı olur.

⁵ "ppm" kısaltması "parts per million" ifadesinin kısaltmasıdır ve Türkçe'de "milyonda bir" anlamına gelir. Bu terim, bir bileşiğin veya madde miktarını ifade etmek için kullanılırken, genellikle çok küçük miktarlardaki bileşenlerin yoğunluğunu belirlemek için kullanılır. Özellikle çevre bilimleri, kimya, endüstri, ve hava kirliliği izleme gibi alanlarda kullanılır. Örneğin, "atmosferdeki karbondioksit konsantrasyonu 414 ppm'dir" ifadesi, atmosferdeki her bir milyon hava molekülünden yaklaşık olarak 414 tanesinin karbondioksit gazından oluştuğunu gösterir. Bu, karbondioksitin atmosferdeki çok küçük bir oranını temsil eder.

⁶ Climate Change (2007). The Physical Science Basis; Summary for Policy Makers, Intergovernmental Panel on Climate Change, s. 2.

⁷ Climate Change (2007). The Physical Science Basis; Summary for Policy Makers, Intergovernmental Panel on Climate Change, s. 2.

⁸ Ancak bu oranı Kadıoğlu çalışmalarında %149 olarak göstermiştir.

süresi CO2'e kıyasla daha kısadır. Bu nedenle metan salınımının hızla azaltılmasının kısa vadeli iklim değişikliği üzerinde olumlu etkiler meydana getirebilmesi söz konusudur.

Azot oksit gazları ise (NOx), azot (N) ve oksijen (O) atomlarının birleşiminden oluşan bir grup kimyasal bileşiği ifade etmektedir. Bu gazlar atmosferde doğal olarak bulunmakla birlikte insan faaliyetleri tarafından dolaylı olarak da atmosfere salınabilirler. Bu noktada azot oksitlerin, hem doğal yollarla hem de insan kaynaklı faaliyetler neticesinde atmosfere karışabildiği söylenebilir. Örneğin, bu doğal yollar arasında yıldırımların atmosferdeki azot ve oksijenle etkileşimi yer alırken, insan kaynaklı faaliyetleri arasında ise fosil yakıtları yakma, endüstriyel üretim süreçleri, otomobillerin egzoz emisyonları ve tarım faaliyetleri gibi unsurlar yer almaktadır. Bununla birlikte azot oksit emisyonlarının yaklaşık üçte birinin, zikredilen bu beşeri faaliyetlerden kaynaklandığı da bilinmektedir.⁹

İklim Krizini Sosyolojik Olarak Ele Almak

İklim krizi, yalnızca çevresel bir sorun olarak değil, aynı zamanda derin ve karmaşık sosyolojik etkileriyle de karşımızda duran önemli bir konudur. Beck'in "risk toplumu" teorisi ise günümüzde artan iklim krizleriyle oldukça ilintilidir. Bu minvalde deniz seviyelerinin yükselmesi, aşırı hava olayları, kuraklık ve gıda güvenliği gibi olgusal bir realite olarak çok sayıda riskle birlikte zikredilen iklim krizinin, Beck'in risk toplumu teorisinin temel kavramlarıyla esasen uyum içinde olduğu rahatlıkla söylenebilir (1992, s.23).

Latour (2017) da benzer bir temaya değinerek tıpkı Beck'te olduğu gibi bugün karşı karşıya olduğumuz iklim krizi ile insanlığın şu ana kadar eşi benzeri görülmemiş ölçekte ekolojik bir mutasyon döneminde olduğunu iddia etmektedir. İklim krizinin getirdiği mekânsal ve zamansal değişimler, alışlagelmiş ölçeklerin sınırlarını zorlamaktadır. Bu durum, krizin etkilerini kavramak ve önlemek adına daha karmaşık bir düşünce ve hareket tarzının benimsenmesini elzem kılmaktadır. İklim krizinin getirdiği bu büyük ölçekli değişimler, insanların alışageldiklerini aşan bir karmaşıklık arz ettiğinden, bu süreci anlamak ve yönetmek ister istemez birçok zorluğu da beraberinde getirmektedir.

İklim krizine yönelik sosyolojik bir tahayyülde bulunmanın birçok unsurun da gözden geçirilmesini bizatihi zaruri kılacağı çok açıktır. Ancak toplumların bu derin hususlara olan tepkisi kültürel ve sosyo-ekonomik bir göreceliği bugünkü anlamda da mümkün kılabilir. İklim değişikliği araştırmacısı Joanna Nurmis'e göre "(...) iklim değişikliğinin olası etkileri hakkında tarafsız, bilime dayalı bilgiler vermek bu algıyı değiştirmek için yeterli değildir çünkü halkın zihninde eksik olan şey canlı, somut ve kişisel olarak iklim değişikliğinin etkisiyle ilgili görüntülerdir" (Nurmis, 2016, s. 502). Bu doğrultuda iklim krizine ilişkin gerçekleşmiş veyahut da gerçekleşmesi

⁹ Betül Keskin, Küresel Isınma, ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü, (Çevrimiçi) www.cevre.metu.edu.tr/Yazilar/son_kuresel%20isinma.doc

muhtemel tüm süreçlerin somut çıktılar nezdinde dünya kamuoyunun istifadesine arz edilmesinin, alınması istenen önlemlerin etkinliğini arttıracacağı hususunda hiç bir şüpheye yer yoktur.

Britanyalı iklim bilimci ve sosyolog Mike Hulme, iklim krizlerinin algılanması ve bu algının toplumsal etkileşimler üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. İnsanların iklim krizi konusundaki algıları, toplumsal yapıları etkilemekle beraber, toplumlar arasında bir tür çeşitliliğe de uğrayabilmektedir. Bu bağlamda, iklim krizleri mevzuuyla alakalı olarak toplumsal zeminde nasıl bir anlam oluşturulduğunu anlamak büyük bir önem taşımaktadır. Hulme'a göre iklim, insanların yerleşim yerlerine ve aidiyet duygularına güçlü bir şekilde bağlıdır. Yerel iklimi onaylamak, kimlik ve aidiyetin bir göstergesi olmanın yanı sıra, bölgeler, ülkeler, etnisiteler ve geçim kaynakları arasındaki farklılıkları belirlemede de bir araç olarak kullanılabilir (2022, s. 51). Hulme'nin bu açıklamasının toplumları iklim bağlamında taksonomi eden Montesquieu'ya da iyi bir gönderme olduğu söylenebilir.

Avrupa Birliği çatısı altında faaliyet gösteren Kopernik İklim Değişikliği Hizmetleri bünyesindeki bilim insanlarının yayınladığı rapora göre, sanayi öncesi dönemde atmosferdeki karbondioksit seviyesi yaklaşık olarak 280 ppm4 düzeyindedir. Ancak 2021 yılında uydu verileri kullanılarak yapılan ilk analizler sonucu bu seviyenin yaklaşık 414,3 ppm4'e yükseldiğini tespit edilmiştir. Raporda ayrıca son yedi yılda dünyanın ısındığına dikkat çekilirken, geçen yıl Sicilya ve Avrupa'da sıcaklığın 48.8 santigrat dereceye ulaştığı ve yaz aylarında Akdeniz bölgesinde Türkiye ve Yunanistan'da büyük orman yangınlarının meydana geldiği ve devam ettiği de belirtilmiştir (Van Passel vd., 2017, s. 736).

Bu oldukça iç karartıcı bir netice olmakla birlikte ne yazık ki bununla da sınırlı değildir. Zira artan yüksek sıcaklıklar insanların sağlığı başta olmak üzere günlük yaşam pratikleri ve toplumların alışageldikleri rutinler üzerinde de oldukça kritik etkileri beraberinde getirebilmektedir. Örneğin, yüksek sıcaklıklar, solunum yolu rahatsızlıkları, kalp hastalıkları ve diğer kronik sağlık sorunları olan bireyler nezdinde oldukça ciddi bir risk teşkil edebilir. Biyo-politika bağlamında Foucault'ya göre, modern devletin odak noktası sadece bireylerin hakları veya özgürlükleri değil, aynı zamanda nüfusun genel sağlığı ve yaşam şartlarıdır. Bu doğrultuda risk dönemlerinde devlete düşen sorumlulukların da kaçınılmaz olarak artacağı ön kestiriminde bulunmak yerinde olacaktır. Foucault biyo-politikalar kapsamında toplumların doğum ve ölüm oranlarıyla, sağlık düzeyleri ve ortalama yaşam sürelerine ilişkin göstergelerin düzenleme ve denetleme yapması hususunda hükümetlere titiz bir sorumluluğun düştüğünü de vurgulamıştır (Foucault, 2003, s. 102-103).

Yüksek sıcaklık bazlı kronik kuraklık, bitki yetiştirme koşullarını da olumsuz etkileyebilmekte ve tarımsal verimlilikteki azalışta başat rolü oynayabilmektedir. Bu ise doğrudan doğruya gıda üretiminde ve güvenliğinde zararın patlak vereceği

anlamına gelmektedir. Örneğin, ABD'de yüksek sıcaklığın mısır ürünlerini yaklaşık %48 oranında azalttığı, 1980'den bu yana Afrika'da ısınma eğilimlerinin çatışma riskini %11 oranında arttırdığı ve gelecekteki ısınmanın küresel ekonomik büyüme hızlarını yavaşlatacağına dair yapılan araştırmaların bulunduğu (Park vd., 2018, s. 349-368) söylenebilir.

İklim kriziyle başa çıkmak adına geliştirilen her türlü yaklaşım, doğrudan ve yahut da dolaylı olarak ülkelerin milli ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik unsurlarının kalkınma modellerine entegre edilmesiyle yeni bir forma bürünebilir. Kolektivize edilmiş bu yeni formlar hem ekosistemlerimizin geleceğini koruma hem de toplumlar arasında eşitlik ve adaleti teşvik etme amacını taşıyabilmektedir (Talu, 2017, s. 69). Esasen modern çağın insanların bilhassa bu tarz çok amaçlılığı prensip haline getirmiş olgu ve nitelendirmelere bir hayli muhtaç olduğu gerçeği bir iddiadan daha fazlasını teşkil etmektedir. Bu ihtiyacın hasıl olmasında ise Harvey'in izah ettiği tarzda "Bugünün küresel dünyasında, üretilen ürünlere ve farklı mekânlara erişebilirliğimizdeki hızlı değişim (kitle turizminin yükselişi, uzaklık engelinin kalkışı), modadaki ve yaşam stillerindeki değişim, değerler, ideolojiler ve zaman-mekân içinde kurulan ilişkilerde bir belirsizlik ve kişisel güvensizlik yaratmıştır." (Harvey, 1993, s. 55-59) hakikatinin yattığı söylenebilir.

Harvey'in de tıpkı Beck'te olduğu gibi öne sürmüş olduğu belirsizlik ve güvensizlik halinin iklim krizleri bağlamındaki etkilerinin, toplumun genellikle sosyo-ekonomik olarak daha savunmasız olan gruplar nezdinde daha yıkıcı bir karşılığının olabileceği fikri muhalefet edilmekten oldukça uzak görünmektedir. Öylesine açıktır ki kentlerin güvensizleştirilmiş düşük gelirli periferilerinde yaşamını idame ettirmeye çalışanlar, iklim değişikliği sonuçlarına karşı daha ağır bir tecrübeye ev sahipliği konumunu üstlenmek mecburiyetindedirler. Amerikalı sosyolog Allan Schnaiberg, ekolojik krizlerin ve iklim değişikliğinin, özellikle sınıfsal ve ekonomik eşitsizliklere nasıl etki ettiğini ve bu sorunların toplumsal yapılarda nasıl yansıma bulduğunu anlamak üzere çevresel sosyoloji bağlamında çalışmalar yürütmüştür. Schnaiberg'e göre, iklimle ilgili sorunlar, toplumsal sınıf farklılıklarının giderek derinleşmesine ve mevcut sosyal yapıların daha da ayrışmasına katkıda bulunabilir. Bu durum, iklim değişikliği ve buna bağlı çevresel etkilerin, toplum içindeki dengeleri ve ilişkileri daha da karmaşık hale getirme potansiyelini taşımaktadır (1975, s. 7-8).

Var olan bu tabakalaşmanın kronikleşmeye yüz tutması ise bazı bölgelerdeki yaşanabilirlik koşullarını hızla minimize etmek suretiyle insanları bu alanlardan göç etmeye de sevk edebilir. Gelişmiş ülkeler iklimsel bazı sorunlara karşı mücadelede kolaylıkla avantaj elde edebilmektedirler. Çünkü bu ülkeler daha fazla kaynak ve teknoloji kullanımına sahiptirler. Gelişmekte olan ülkeler ise benzer sorunlara yönelik sınırlı olan kaynaklarla başa çıkmakta bir hayli güçlük çekmektedirler ve bu da uluslararası düzeyde eşitsizliğin daha da arttırmasına neden olmak-

tadır (Ilık Bilben, 2019, s. 344). Bu durum özellikle hâlihazırda yoksul olma statüsünü koruyan toplulukları daha fazla zora sürüklemekte, hatta göçmenlerin kendi aralarında dahi var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirebilmektedir.

Alt sınıf mensupları iklim krizinin yol açtığı/açacağı sağlık, eğitim ve barınma sorunu gibi birçok problemle daha derinden yüzleşmektedir. Örneğin, bu grupların, sağlık hizmetlerine erişimlerinde daha fazla zorluk yaşamaları büyük bir olasıdır. Hâlihazırda az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında güvenli su ve kanalizasyon eksikliği gibi temel önlenabilir riskler nedeniyle ölüm ve hastalık oranları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca, kişi başına düşen sağlık personeli ve hastane sayısı gibi sağlık bakımıyla ilgili faktörlerde de önemli uçurumlar mevcuttur (DSÖ, 2009, s. 86). Benzer bir şekilde aşırı hava olayları ve doğal afetler, eğitim altyapısına da zarar vererek öğrencilerin eğitime erişimini de sekteye uğratabilmektedir. Nihayetinde daha yüksek gelirli insanların çoğunluğu arz ettiği topluluklar, iklim krizlerinin etkilerine karşı daha iyi adapte olabilirken, yoğunluğu düşük gelirli insanlardan oluşan topluluklar ise bu konuda daha savunmasız kalabilmektedir. Görüldüğü üzere iyi bir altyapı, kaynaklara erişim ve bilgiye sahip olmak, iklim kriziyle ilgili başa çıkmada büyük bir fark meydana getirebileceği gibi mevcut eşitsizlikleri de bir anlamda daha da derinleştirebilmektedir.

İklim krizi, çevresel konulara ve sürdürülebilirliğe dair toplumsal bilinci arttırmaktadır. Günümüzde insanlar iklim krizlerinin çevreleri, sağlıkları, ekonomileri ve güvenlikleri üzerindeki potansiyel etkilerini eskiye nazaran artık daha fazla fark etmektedirler. Ancak bu durum dahi genel anlamda hükümetlerin iklim krizleriyle ilgili alakalı politika yapım süreçlerini ağırdan almalarının önünü kesememiştir. Orta sınıf, aydın ve öğrencilerden oluşan, siyasal bir ideolojiye bağlı olmayan ve şiddet içermeyen yeni çevre hareketleri, örneğin Greenpeace ve Earth First!, dünya küresel sistemine karşı çıkarak, doğanın birtakım amaçlar uğruna sömürülmesine izin vermeyen sistem karşıtı hareketler haline gelmiştir (Kalouche ve Mielants, 2008, s. 243). Bununla birlikte örneğin, Greta Thunberg ¹⁰gibi genç aktivistler, iklim eylemi çağrısında bulunmuş ve gençler arasında iklim değişikliği konusundaki bilincin artmasına katkı sağlamıştır. Tüm bunlara paralel olarak Avrupa'nın pek çok ülkesinde çevre hareketleri ile ortak amaçlara sahip olan Yeşiller Partisi, önemli gelişmelere öncülük etmiş ve bu alandaki başarılarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir (Uysal, 2016, s. 153).

İklim değişikliği hakkında daha fazla bilgiye ve eğitime erişimin, bireylerin bu konuda daha fazla bilinçli olmalarına katkı sağlayacağı aşikârdır. Bu noktada iklim

¹⁰ Greta Thunberg, İsveçli bir iklim aktivisti ve genç çevrecidir. 2003 doğumlu olan Greta, 2018 yılında 15 yaşındayken İsveç Parlamentosu binası önünde başlattığı tek kişilik iklim grevi ile dünya çapında tanınmaya başlanmıştır. Greta, okul grevlerine katılarak, hükümetlerin iklim değişikliği ile mücadele konusunda daha ciddi adımlar atmalarını ve Paris Anlaşması'na uygun olarak sera gazı emisyonlarını azaltmalarını talep etmiştir. Greta Thunberg, 2019 yılında "TIME" dergisi tarafından "Yılın Kişisi" seçilmiş ve birçok ödül kazanmıştır. İklim değişikliği ve çevre konularındaki aktivizmi ise dünya genelinde büyük bir etki meydana getirmiştir.

bilimi (klimatoloji) ve çevresel eğitim programları, insanların iklim krizlerinin nedenlerini, etkilerini ve çözüm yollarını daha iyi anlamalarına yardımcı olan birincil kaynakları oluşturmaktadır. Bununla birlikte yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin, iklim krizlerinin nedenlerini ve etkilerini anlamak üzere kullanılan bilimsel kanıtlara daha fazla başvurduğu da bilinmektedir (Etkin ve Ho, 2007, s. 639).

Benzer bir sonuç bilhassa ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerde, kadınların iklim krizi etkilerine karşı daha fazla duyarlılık gösterdiği ve birçok toplumda bu nedenle erkeklerden daha fazla endişeli olduğu (Crona vd., 2013, s. 527) üzerine de gözlemlenmiştir. Gelişmiş ülkelerin daha fazla maddi kaynağa sahip olmaları, iklim krizleriyle ilgili küresel zirvelerde daha etkin bir rol oynamalarına ve refah seviyeleri nedeniyle halklarının iklim krizi konusunda daha bilinçli ve eğitilmiş olmalarına sebep olmaktadır. Bu durum, gelişmiş ülkeleri diğer ülkelere göre iklim krizleriyle mücadelede daha avantajlı kılmaktadır (Çelik, 2022, s. 166).

İklim krizi konusu, farklı medya ve iletişim mecraları aracılığıyla daha geniş bir kitle tarafından haberdar edilebilmektedir. Bu hususa dair *İklim Değişikliği* adlı makalesinde Beck, küresel risklerin siyasi sahada yankı bulmasının temel nedenlerinden biri olarak risklerin kitlesel medyada geniş bir şekilde yer bulmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. İnsan eliyle üretilen risklerin sunumu ve görselleştirilmesi, görünmeyeni görünür hale getirme etkisi meydana getirmektedir. Şüphesiz bu durum aynı anda birçok insanın katıldığı, zorluklarla başa çıkma ve bir küresel toplum bilinci oluşturma duygusunu da tetiklemektedir (Beck, 2010, s. 255). Bu doğrultuda bilim haberleri, belgeseller, çevre kampanyaları ve sosyal medya gibi platformlar, iklim krizi hususunda bilinçlenmeyi artırıp, toplumsal farkındalığa da katkı sağlayabilmektedir.

Sonuç

Ulrich Beck'in risk toplumu teorisi ile iklim krizinin nasıl bir bağlantı içinde olduğu ve bu teorisinin iklim krizini anlama ve ele alma açısından nasıl bir öneme sahip olduğu ele alınmıştır. İklim değişikliği, günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu en büyük risklerden biridir ve bu risk küresel ölçekte, sosyal, ekonomik ve çevresel etkilere yol açmaktadır.

Beck'in teorisi, iklim krizini ele alırken temelde dört ana unsuru vurgulamaktadır: belirsizlik, bilinçlenme, sosyal adalet ve insan faaliyetlerinin rolü. İklim değişikliği, gelecekteki etkileri belirsizliklerle dolu bir meseledir ve bu, risk toplumu teorisinin temel bir özelliğidir. Ayrıca, iklim değişikliği ile ilgili toplumsal bilincin artması, politika yapma süreçlerini ve toplumsal hareketleri büyük ölçüde etkileyerek daha fazla önem kazanmasını sağlamıştır. Sosyal adalet meselesi ise iklim değişikliğinin etkilerinin ekonomik ve sosyal olarak daha savunmasız olan grupları daha fazla etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, iklim politikaları ve çözümleri, eşitsizlikleri azaltmayı ve adaleti sağlamayı hedeflemelidir.

Son olarak, iklim krizi, insan faaliyetlerinin doğaya olan etkilerini gösteren bir neticesidir. Bu doğrultuda iklim krizinin üstesinde etkin bir şekilde gelebilmek adına insanların doğaya olan olumsuz etkilerini azaltması ve sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemesi oldukça elzem gözükmektedir. Bu bağlamda, iklim krizini ele alma hususuna dair bilimsel araştırmalar yapmak ve politika yapıcılarının bu meseleye dair olumlu eylemleri ve toplumun aktif katılımı örneklik ihtiva etmesi bakımından bireyler ve gruplar nezdinde bilhassa önemlidir. Beck'in risk toplumu teorisi ise bu süreçte bizlere iyi bir çerçeve sunmakta ve iklim değişikliği ile mücadelede bilinçli, adil ve sürdürülebilir yaklaşımların geliştirilmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Son olarak iklim krizini ele alma çabaları, küresel düzeyde işbirliği ve toplumsal bilinçlenme ile de desteklenmelidir zira ancak bu yolla gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabileceği gerçeği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Agamben, G. (2006). *İstisna Halî*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Akyıldız, N. A. (2020). Evaluation of Sustainable Traditional Buildings in The Context of Energy Efficiency and Conservation. *International Journal of Research- Grantbaalayah IJRG*, 8(4), 200-215.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, U. (1999). *Siyasallığın İcadı*. (Çev. Nihat Ülner). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beck, U. (2010). *Climate for Change, or How to Create A Green Modernity? Theory, Culture And Society*, 27, 254-266.
- Climate Change 2007: The Physical Science Basis; Summary for Policy Makers, Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Crawford, J. (2022). The Big Idea: Do Nations Really Need Borders? The Guardian.
- Crona, B., Wutich, A., Brewis, A. & Gartin, M. (2013). Perceptions of Climate Change: Linking Local and Global Perceptions Through A Cultural Knowledge Approach. *Climatic Change*, 119(2), 519-531.
- Çelik, A. (2022). *İklim Krizi ve Sosyal Politika*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(14) , 129-157.
- DSÖ (2009). World Health Statistics.
- Etkin, D. & Ho, E. (2007). Climate change: Perceptions and Discourses of Risk. *Journal of Risk Research*, 10(5), 623-641.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü*. (Çev. Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giddens, A. (2020). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (1993). *Postmodernizme Bir Bakış*. (Çev. O. Işık). *Birikim Dergisi (Eylül Sayısı)*.

- Hulme, M. (2022). Why We Disagree About Climate Change. *The Carbon Yearbook 2010: The Annual Review of Business and Climate Change*, 41-43.
- Ilık Bilben, M. S. (2019). Dünyadan Örnekler Işığında İklim Değişikliği Kaynaklı Göçleri Anlamak. *Mediterranean Journal of Humanities*, 9(2), 335-355.
- Kadioğlu, M. (2007). *99 Sayfada Küresel İklim Değişikliği*. (Söyleşi: Serhan Yedig). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kalouche, M. & Fouad, E. (2008). *Sistem Karşıtı Hareketlerin Dönüşümü 1968-2005*. (Çev. Deniz K., İçinde William G. Martin (Edt.), *Toplumsal Hareketler 1750-2005*, İstanbul: Versus Yayınları, 219-283.
- Karakaya, E. (2008). *Küresel Isınma Ve Kyoto Protokolü*. (Ed. E. Karakaya). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Keskin, B. Küresel Isınma, ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü, (Çevrimiçi) www.cevre.metu.edu.tr/Yazilar/son_kuresel%20isinma.doc
- Kışlalıoğlu, M. & Berkes, F. (1990). *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Latour, B. (2014). Agency at the Time of the Anthropocene. *New Literary History* 45(1), 1-18.
- Latour, B. (2017). Facing Gaia: Eight Lectures on the New Climatic Regime.
- Lustgarten, A. (2022). *The Great Climate Migration*. New York Times.
- Nurmis, J. (2016). Visual Climate Change Art 2005–2015: Discourse and Practice. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 7(4), 501-516.
- Özel, M. & Kılıç, S. (2006). Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34, (37-169).
- Öztürk, M. Z. & Çetinkaya, G. & Aydın, S. (2017). Köppen-Geiger İklim Sınıflandırmasına Göre Türkiye'nin İklim Tipleri. *Coğrafya Dergisi*, (35), 17-27.
- Park, J. & Bangalore, M. & Hallegatte, S. & Sandhoefner, E. (2018). Households and Heat Stress: Estimating the Distributional Consequences of Climate Change. *Environment and Development Economics*, 23(3), 349-368.
- Reeves, H. & Lenoir, F. (2006). *Yeryüzünün Acısı*. (Çev. Şule Demirkol). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Richards, L. (2022). *How Climate Change Will Redraw Maps and Borders*. Impakter.
- Schaiberg, A. (1975). Social Syntheses of The Societal-Environmental Dialectic: The Role of Distributional Impacts. *Social Science Quarterly*, 56(1), 5-20.
- Talu, N. (2017). İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet politika Belirleme Süreçleri. *Yasama Dergisi (Yasama Derneği, Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı-III)*, 68-87.
- Uysal, A. (2016). *Toplumsal Hareketler Sosyolojisi*. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Van Passel, S. & Massetti, E. & Mendelsohn, R. (2017). A Ricardian Analysis of the Impact of Climate Change on European Agriculture. *Environmental and Resource Economics*, 67(4), 725-760.

Zamanın Coğrafyası Kültürlerin Zaman Algısı Üzerine A Geography of Time

Muhammed Ekici *

Robert Levine
Zamanın Coğrafyası
Çev. Özgür Umut Hoşafçı,
Maya Yayınları, 2017, İstanbul.

Bu çalışmanın amacı Dr. Robert Levine tarafından kaleme alınmış “Zamanın Coğrafyası, Kültürlerin Zaman Algısı Üzerine” başlıklı kitabın incelemesini yapmaktır. Uzun yıllar bireysel ve toplumsal psikoloji alanında çalışmalar yapmış Levine, Berkeley, New York ve Kaliforniya üniversitelerinde tam zamanlı görev almıştır. Bunun yanı sıra yazar Brezilya, İsveç ve Japonya gibi çeşitli ülkelerin üniversitelerinde de misafir öğretim üyeliği yapmıştır. Alışlagelmiş akademik tarzın dışında bir ürün olan kitap, gündelik dilin rahat ve anlaşılır kalıpları içinde okuyucuya sunulmuştur. Fakat bu durum okuyucu ve araştırmacıları yanıltmamalıdır. Eser bir yıllık süre içerisinde otuz bir farklı ülkede ve bu ülkelerin birçok şehrinde gerçekleştirilen araştırma, deney ve gözlemlerin bir ürünüdür. Böylece çalışmanın zaman, maliyet ve ürün çıktısı bağlamında değerli bir çalışma olduğu söylenebilir. Çalışmanın bir diğer önemli kısmı yönü de bir eser her ne kadar kültürel psikoloji alanında yazılmış olsa da sosyolojinin köklü meselesi olan zaman kavramı üzerine düşünme fırsatı sunmasında yatmaktadır.

Kapitalizmin ortaya çıkıp gelişmesinin temel faktörü olarak Kalvinist ve Püritenlerin erdem anlayışlarının önemli olduklarını öne süren Weber, çalışkanlık, tutumluluk, adillik ve dakiklik konularının kapitalizmin özünü nasıl oluşturduğuna atıfta bulunmaktadır (2017, s. 43). Dini tasavvurların kolektif tasavvurlar olduğunu mekân ve zamana yönelik örneklerle açıklayan Durkheim’in de konuya dair söyleyecekleri olduğu görülmektedir. Zamana gayrişahsi bir olgu olarak kolektife yükleyen Durkheim, zamanı beşeriyetin varlığını içeren soyut bir çerçeve olarak

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv., Sos. Bil. Enst. Sosyoloji ABD. YL. Öğr.,
Ankara Türkiye E-mail: muhammed.m.ekici@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4589-9124>.

ele alır (2005, s. 27). Sosyoloji kürsüsü ve araştırmaları ile başlayan sorgulamanın bu iki örnekle kısıtlı kalmadığı malumdur. Çalışmanın bir diğer önemli özelliği ise araştırma yöntemleri açısından kuram ve pratiğin sorgulanmasında yatmaktadır. Doğal bir süreç olarak kabul edilen zaman kavramının, meseleye eleştirel yaklaşanlar için bir iktidar pratiği olduğu açıktır. Fakat kültürler arası çalışmalar meselelerin doğasını anlamak için hermenötik bir yaklaşımın da olmazsa olmaz olduğunu bizlere sunmaktadır.

1997 yılında okuyuculara sunulan eserin Türkiye piyasasına giriş yılı ise 2013 olmuştur. Toplamda 288 sayfa olan eserin Türkçesi 3 ana bölüm ve bunlara bağlı toplam 10 alt başlıktan oluşmaktadır. Giriş kısmı olan birinci bölümde yazar sosyal zaman, psikolojik zaman, saat zamanının tarihi, olay zamanı ile iktidar ve zaman arasındaki olguları tartışmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında araştırmacının metodolojisine ve temel tartışmalarına ayrılmıştır. Hayat nerede en hızlıdır, sanayileşmiş bölgelerde zaman ve özgeci davranışlar arasında ne tür bir ilişki vardır ya da tempunun hızlı olması sağlık açısından ne gibi soruları beraberinde getirir gibi tartışmaların yapıldığı bu kısım, işkolik bir toplum modeli olan Japonya'nın, zaman konusunda nasıl kendine has yüksek bir kültür oluşturduğunu anlatmaktadır. Üçüncü bölümde ise yazar farklı toplum ve bireylerin zaman algısını anlayabilmek için zaman okuryazarlığına bir kapı aralamıştır.

“*Sosyal Zaman: Kültürün Nabızı*” başlığını taşıyan ilk bölümde, zaman birer müzik ögesi olan tempo ve ritim benzerliği ile açıklanmaktadır. Kitap boyunca zamansal normları ve olguları tempo üzerinden açıklayan yazara göre tempo bir uyum meselesidir. Mekânın ya da kültürün hangi özellikleri onu hızlı ya da yavaş bir tempoya sahip yapar diye soran yazar, tempo normunun oluşmasında sosyologların hiç de yabancı olmadığı bazı olgular bulmuştur. Buna göre ekonomik refah, sanayileşme, nüfus yoğunluğu, iklim ve kültürel değerler sırasıyla zamansal tempunun hızı konusunda öne çıkmaktadır. Bir diğer mesele de zamanın bireysel ve toplumsal oluşuna yönelik oluşudur.

Zamanın biyolojik ve dış uyaranlar vasıtasıyla bireysel oluşuna değinen yazar, algısal açıdan zamanı uzatmanın, kısaltmanın ya da ortadan kaldırmanın bireyselliğine değinmektedir. Görgü tanıklarının zaman konusunda yaşadıkları algısal yanılsamaları, bir Budist rahibin zamanı durdurmaya yönelik girişimlerini ya da can sıkıntısının zamanı ne denli görelî hissettirdiğine değinen yazar, bu bireysel perspektiften sonra saat zamanının tarihine giriş yapmaktadır. Mısır'da Nil sularının yükselmesini “nilometre” olarak ele alan yazar, Taylorcu üretim bandına geçişin ise “kronometre” ile son bulduğunu söyler. Dünya çapında zaman standardında düzenlemelerin şirket ve devlet eliyle nasıl sağlandığını örneklerle sunan yazara göre zaman, 19. yüzyılın sonlarında standart bir hal almıştır. İlk bölümde dikkate değer meselelerden bir tanesi de zaman ve iktidar arasındaki olgudur. Burada takvim ya da mevsim gibi uzun zamanlardan ziyade, bekleme ve zaman arasındaki tahakküm oyunlarına değinilmektedir. Vakit nakittir, kimin bekleyeceğini statü belirler, güç zamanı nasıl yönetir ya da beklemek zamanı nasıl kontrol edebilir

gibi temaların işlendiği bu kısım, zamanın doğru okunduğunda ne gibi etkileri olduğunu örneklerle açıklamaktadır.

“Hayat Nerede En Hızlıdır?” başlığını taşıyan ikinci bölüm çalışmanın yöntem ve metodoloji kısmını oluşturmaktadır. Çalışmanın bir senede bitmiş olmasına rağmen on yılı aşkın süredir üzerinde düşünölen sorulardan oluştuğunu söyleyen yazara göre temelde iki soru tüm çalışmayı şekillendirmiştir. Yaşam nerede en hızlıdır ve kültürel tempo insanların yaşam kalitesini nasıl etkiler? Yazar ve ekibi, üzerinde çalıştıkları otuz bir ülkenin zaman algılarını ölçebilmek üç temel olguya odaklanmıştır. Bunlardan ilki ‘yürüme hızı’dır. Buna göre şehir merkezlerinde tek başlarına yürüyen kişilerin 18 metrelik mesafeyi hangi sürede katettikleri not edilmiştir. İkincisi ‘çalışma hızı’dır. Ekip, standart bir posta memurunun bir posta pulu talebine ne kadar sürede yanıt verdiğini incelemiştir. Üçüncüsü ise, (deyim yerindeyse Tanpınarcı bir yaklaşımla) umumi ‘saatlerin kesinliği’ üzerine çalışmaları olmuştur. Yapılan çalışma göstermiştir ki dünyanın kültürel temposu en hızlı olan ülkelerin sekizi Batı Avrupa ülkesi ve Asya’dan Japonya olmuştur. Yaşam hızı en yüksek olan ilk üç Avrupa ülkesi sırayla İsviçre, İrlanda ve Almanya olmuştur. Japonya’nın birinci olacağına yönelik hipotezine karşılık yazar, çalışma erdemlerinin onları bazı hususlarda yavaşlattığı vurgulanmıştır. Kültürel tempunun en yavaş olduğu ülkeler ise sırasıyla Meksika, Endonezya ve Brezilya olmuştur. Türkiye’nin dahil edilmediği çalışmada Suriye, Ürdün ve Yunanistan’ın da tempo açısından en yavaş ilk on ülke arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Yavaş ve hızlı ülkelerin kültürel zaman normlarını bu toplumlar içinde sorgulayan yazar, Meksika’da bir partiye davet edildiğinizde ve tam saatinde gittiğinizde küçümse-nip, alay edilebileceğinden bahseder.

Bu bölümün bir diğer vurucu özelliği ise hayat kalitesi ve iş zamanı arasındaki anlamın sorgulanmasıdır. İşkolik bir toplum olan Japonların rahatlamak için çalışırken, Avrupalıların neden “tatlı hayat” peşinde oldukları sorgulanmaktadır. Bu konuyu da tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle açıklayan yazar, saat zamanı kavramını ortaya çıkaran Avrupalıların bu kavramın ortaya çıktığı andan itibaren üzerlerinden bu baskıyı kaldırmak için mücadele ettiği vurgusunu yapar. İşçi sendikalarından memur çalışma saatlerinin düzenlenmesine, emeklilik hakkında grev hakkına kadar birçok olgu aslında zaman baskısını kaldırmaya yönelik girişimlerdir. İkinci başlık altında tartışılan başka bir olgu ise sağlık, refah, mutluluk ve yardımseverlik olgularının zaman temposundan nasıl etkilendiği üzerine olmuştur. Bu kısımda da ilgi çekici bazı bulgular vardır. Örneğin kroner rahatsızlıklar, tahmin edileceği üzere, hızlı tempunun olduğu ülkelerde daha yaygın görölmektedir. Yaşanan stres, içki, sigara gibi kötü alışkanlıkları da tetiklemektedir. Buna rağmen hayatın daha mutlu olduğu yerler de yüksek tempolu şehirler olmuştur. Kalp rahatsızlıkları ve mutluluk aynı yerde olabilmekte ve yazar bu durumu ekonomik refah ve kültürel olgulardan kaynaklı olarak açıklamaktadır.

Yazar, hızlı bir yaşamın ne iyi ne kötü olduğu sonucuna varmaktadır. Mesele bizim olgular arasındaki seçimlerimizle alakalıdır. Sosyal refah konusunda insanların özgeci davranışlarını da gözleyen ekip, düşürülen bir nesneyi geri vermek, yaralı insanlara yardım etmek gibi davranışları değerlendirmiştir. Beklenildiği gibi sonuçlar şaşırtıcı değildir. Yaşamın hızlı olduğu bölgelerde insanlar alturist davranışlar sergilemekten geri durmuştur. Yaşamın temposu yükseldikçe yardım davranışında azalma gözlemlenmektedir. Kroner rahatsızlıklar ya da yardım davranışlarında tüm dünyanın aksine seyir çizen ve istisna olan ülke Japonya olmuştur. Hayatın hızlı bir tempoda yaşandığı bu toplum, çalışma saatlerinin çok olması ile tanınmaktadır. Buna rağmen sağlık sistemi gelişmiş olan ülkede çalışma saatleri ve sağlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Üstelik özgeci davranışlar açısından da ender davranan bir yerde konumlanmaktadır.

Yazar Japonya'nın istisna halini ahlak ve kültür üzerinden okumaktadır. Dünya savaşları sonrası yeni bir toplum inşa etmek zorunda kalan Japonlar, iş yerinde uyumak, iş yerinde hastalandığında saygı gösterilmesi, iş yerinde ölmek gibi benzeri konuları ahlaki bir değer olarak ele almaktadır. Onlar için çalışmamak bir hastalık sebebidir. Buna ilaveten liberal kültürlerde görülen atılganlık, ön planda olmak, kendini göstermek gibi zaman içinde stresli olabilecek olguların Japon kültürel değerlerinde yer almadığı vurgulanır. Buna ek olarak Japon dilinden örnekler veren yazar, rekabet, atılganlık gibi kavramların Japon dilinde çok zor kavranan terimler olduğunu aktarmaktadır.

“Hızı Değiştirmek” isimli üçüncü bölümde ise yazar, zaman okuryazarlığı ve hayatın temposu konularını işlemektedir. Endüstriyel toplumların zamanla kurdukları ilişkinin örneklerine değinilen bu kısımda yoksulluğu anlamak için zamanı anlamamanın kaçınılmazlığı vurgulanmaktadır. İnsanların zaman kavramını okullarda öğrenmeye başladığını aktaran yazar, öğrencinin okulda zaman kavramına ne kadar uyumlu davranırsa o kadar başarılı olduğunu söylemektedir. Farklı kültürlerden İsrail'e gelen yerleşimcilerin yerel zamana uyum sağlayabilmesi için yaptıkları çalışmalara değinilen bu kısımda, öğrencilere döngüsel ve lineer zaman kavramlarının nasıl öğretildiğine dair örnekler sunulmaktadır. Bu kısımda ilgi çekici olan bir diğer bulgu ise Yahudilik ve zaman kavramı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Talmud'un “ne zaman”, Tevrat'ın ise “başlangıç” anlatisi ile başladığını söyleyen yazar, bazı deforme olan adetler de dahil olmak üzere Yahudiliğin bir zaman dini olduğunu savunur. Diğer İbrahimi dinlere değinmeyen yazar, dünya üzerindeki bazı yerlilerin de zamansal bir din kullandığını söyler.

İncelemeye konu olan kitap birkaç farklı perspektiften önemlidir. Bunlardan ilki, görünür olan tüm bireysel ve toplumsal olguların yanında bir heyula olan zamanın kültürel açıdan düşünülmesine olanak sağlamasıdır. Diğer tüm örneklerin yanında Japonya örneğinin düşünülmesi ve ahlaki normların, zamanın bağlayıcılığının üstünde olması zaman konusunda kültürlerden öğrenilecek birçok me-

selenin olduğunu bize göstermektedir. Tüm bunların yanında kùltürler arası çalışmaların genellenebilir bir boyutunu gösteren nicel bir çalışma olması açısından da sosyal bilimlerde incelenmesi gereken bir eser olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Durkheim, E. (2006). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (Aydın, F., Çev.), İstanbul: Ataç Yayınları.
- Weber, M. (2017). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Rızaoğlu, G., Çev.), İstanbul: Roman Oda Yayınları.
-

Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği

Derya Çelik *

Sezik, M. & Çakır Sümer, G. (Der.)
Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği
Ankara, 2023, s.262
İdealKent Yayınları

Murat Sezik ve Gülizar Çakır Sümer tarafından derlenen *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği* kitabı İnönü Üniversitesi Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yürütülen bir çalışmayı kapsamaktadır. İdeal Kent Yayınları tarafından 2023 yılında yayınlanan bu eser farklı alanlarda uzman akademisyenlerin kaleme aldığı 12 makaleden oluşmaktadır. İdealKent Yayınları, Kent Araştırmaları Enstitüsüne bağlı olarak kenti çok boyutlu şekilde ele alan akademik yayınlar üreten bir yayınevidir. Kent odaklı çalışmalarda iklim değişikliğine dikkat çekilmesi kentin bu olguyu tetikleme süreçlerinin ve onarımında sunabileceği imkanların fark edilmesi açısından önemli, yayınevinin çalışmalarına değer katan bir durumdur. Kitapta iklim değişikliği olgusunun siyaset bilimi ve kamu yönetimi, sağlık bilimleri ve sosyoloji gibi farklı disiplinler tarafından incelenmesi çalışmanın kolektif bir ilgi ve çabanın ürünü olduğunu göstermektedir. Yazarların farklı sosyal, politik ve ekonomik değişkenlerden hareketle rahatsızlık duydukları meseleleri çalışmalarının odağına aldıkları dikkat çekmektedir.

İklim değişikliği herkesi etkilediği için kitabın hedef kitlesi belirli bir grup ile sınırlı tutulmamış her kesimden ve bilgi birikiminden insanın konunun önemini anlayabileceği bir üslup tercih edilmiştir. İklim değişikliği verdiği sinyallere ve içerdiği tehlikelere karşı henüz ciddiyeti tam olarak algılanamayan veya çeşitli çıkar çatışmaları yüzünden çözümüne odaklanılamayan bir meseledir. Kitap bir bütün olarak bu durumu eleştirmekte akademik alandaki boşluğun dolmasına çok yönlü

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv., Sos. Bil. Enst. Sosyoloji ABD. YL. Öğr.,
E-mail: clk.deryasabah@gmail.com Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1649-7977>
Geliş Tarihi/Received Date: 22.06.2023 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 15.11.2023

bir katkıda bulunmayı amaçlamakta ve bu konuda söz söyleme hakkı olan potansiyel alanlara dikkat çekmektedir. Makalelerin kaynakçaları ve teorik atıfları konunun ilgilileri için yol haritası oluşturabilecek niteliktedir. Kitabın dikkat çekici yönlerinden biri makalelerin hemen hepsinde iklim değişikliğinin afetler hastalıklar, yoksulluk, eşitsizlik ve adaletsizlik gibi küresel boyutlarından bahsedilirken bireysel düzeyde algı ve eğilimlerin öneminin vurgulanmasının ihmal edilmemesi ve kolektif bir davranış değişikliğinin gerekliliği üzerinde farkındalık oluşturma çabasına girilmesidir.

Kitap, içeriğindeki makalelerin tanıtımının yapıldığı bir sunuş kısmıyla başlamakta insanların varoluşundan bu yana etkileşim içerisinde olduğu doğayla ilişkisinin evrimi ve bugün gelinen noktanın tüketim ve üretim eğilimlerine bağlı olduğu anlatılmaktadır. Kitabın önsözünde ise insanların arzu ve isteklerinin boyutu eleştirilmektedir. Konunun oldukça ciddi olmasına rağmen uluslararası politik arenalarda ancak yakın zamanlarda gündeme alınabildiği belirtilmekte, bu yönde atılan adımlar ve geleceğe yönelik öngörüler tarihsel olarak aktarılmaktadır. Kitapta yer alan makaleler olay ve olguları betimsel ve eleştirel bir şekilde ele almaktadır. Kitabın sunumunda konunun önemine dair yapılan bilgilendirme ve tarihsel sürece yapılan vurgu makalelerin ilk bölümlerinde sıkça tekrarlanmaktadır. Temel bilgilerin aktarımındaki bu yoğunluk makalelerin incelediği noktalara odaklanılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum kitabın farkındalık oluşturma amacına gölge düşürebilir.

Kitapta yer alan ilk makale Murad Duzcu ve Abdullah Aydın tarafından kaleme alınan *Paris Anlaşması Sonrası Dönemde Uluslararası İklim Değişikliği Politikaları* başlıklı makaledir. Makale, iklim krizinin ancak son aşamasına gelmesiyle gündem olabildiğini vurgulamakta odak noktasını uluslararası tarihsel sürece çevirmektedir. 1992 yılında kabul edilen *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi* ve *Kyoto Protokolü* ile başlamakta, Paris Anlaşmasının öncesini ve sonrasını değerlendirmekte ve alt başlıklarda anlaşmaların yapısını detaylandırırken uluslararası iş birliklerinin neden zor gerçekleştiği sorusuna yanıt aramaktadır. Fikir ve öncelik farklılığının müdahalelerin önüne geçtiğini, bu sebepten gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin farklı düzeylerde etkileneceğini söylemekte ve koordinasyon eksikliğini eleştirilip iş birliğine duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedir.

Çiğdem Tuğaç, *İklim Değişikliğinin Küresel, Bölgesel, Ulusal ve Yerel Boyutları ve Geleceğe Dönük Yaklaşımlar* başlıklı makalesinde uluslararası anlaşmaların konuyu yukarıdan aşağı yaklaşımıyla ele aldığını, bu sürecin aslında bir de aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir yönünün olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, dünyanın yoksul bölgelerinin ve toplumların yoksul kesimlerinin kırılganlığına ve toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle oluşan eşitsizliklere odaklanarak iklim krizini bir insan hakları sorunu olarak ele almaktadır. Ayrıca iklim değişikliğinin gelenekselleşmiş üretim süreçlerinin, yaşam tarzlarının ve yerleşik kültürlerin kayıplarına neden olan, dünyadaki tüm canlıları kapsayan bir kamu yararı sorunu olduğunu dolayısıyla tüm paydaşların mücadeleye dahil edilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Feride Fatma Bilgili, *İklim Değişikliğinin Kentsel Risk Algısının Değişimi Üzerine* başlıklı makalesinde insanların varoluşundan bu yana mücadele etmek durumunda kaldığı riskleri, risk algısının değişim süreçlerini ve rastlantısal riskten insan eliyle oluşturulan riske geçiş sürecini anlatmaktadır. İklim değişikliğini insan eliyle oluşturulan risk kategorisinde değerlendirmekte ve risk üzerine çalışan sosyal bilimcilere verdiği atıflarla konunun teorik kısmını da detaylandırmaktadır.

İlke Bezen Tozkoparan, *İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik İlişkisi* makalesinde iklim değişikliğini bir güvenlik sorunu olarak ele almaktadır. Tozkoparan'a göre güvenlik kavramının askeri anlamından sıyrılması sosyal gerçekliğin kavranması için hayati önem taşımaktadır. Makalede kaynakların arzı ve ulaşım imkanları, sosyal krizler, göçler ve sınır güvenliği gibi durumlar başta olmak üzere bir güvenlik çerçevesi çizilmektedir. Farklı ülkelerin ekolojik çıkarlarının birçok noktada keşilmesi işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Yazara göre güven duygusunun temel insani gereksinim olduğunu unutmamak, konuyu insan onuru ve yaşam hakkıyla bağlantılı olarak ele almak gerekmektedir. Tozkoparan tarafından gelecekte yaşanabilir bölgeye erişim sorununun hayatiliği sebebiyle güvenlik kaygısı yaratan göç olgusunu Murat Sezik, *İklim Değişikliği ve Göç* başlıklı makalesinde detaylandırılmaktadır. Temel kaynakların zarar görmesi ve iklim örüntülerinin değişmesi göçü yaşanan ve artması beklenen bir olgu haline getirmiş günümüzde iklim mültecileri kavramı gündeme yerleşmiştir. Sezik, iklim değişikliğinin tarih boyunca insanları göçe sevk ettiğine ancak bu durumun giderek arttığına, bugün yapılan tüketime ve tahribata binaen sürdürülebilir kalkınmanın önemine dikkat çekmektedir. Makale çevre bilincine dair metafizik öğretilerin ve sorumlulukların hatırlatılması ile sona ermektedir.

Buse Şişman, *İklim Değişikliğinin Tarımsal Faaliyetlerdeki Yansımaları ve Agroekolojik Öneriler* başlıklı makalesinde iklim krizi sonucunda doğrudan ve dolaylı olarak tarım ve hayvancılıkta yaşanacak sıkıntıları gıda hakkı ve gıda güvencesizliği kavramları ile ele almaktadır. Sürdürülebilir bir sistem kurma gerekliliğine işaret ederek, Türkiye özelinde *Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı* tarafından hazırlanan eylem planını incelemektedir. Şişman, krizin tarımsal yansımalarının çözümü için doğa dostu tarım uygulamalarını kapsayan bir şemsiye kavram ve bilim dalı olan agroekoloji kavramında görmektedir. Yazar, agroekoloji hakkında detaylı bilgi verirken insanların ve çiftçilerin gerekli eğitimlerle çözüm sürecine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Onur Özkan, *İklim Değişikliği ve Toplum-Doğa İlişkisinin Kırsal Çevredeki Su Sorunlarına Etkisi* başlıklı makalesinde dünyada suya dayalı felaketlerden muzdarip olan ülkelerin yaşadığı olaylar ve mücadele şekillerini ele almaktadır. Metinde kapitalist üretim ilişkilerine yapılan vurgu dikkat çekerken yazar doğayla birebir ilişki kurmanın durumun ciddiyetini kavramayı sağladığını dolayısıyla kırsal kesimde yaşayanların iklim değişikliğine karşı daha kırılğan hale geldiklerini belirtmektedir.

Ayşe Özcan Buckley, *Türkiye Yerel İklim Eylem Planlamasına Eleştirel Bir Yaklaşım: Kıyı Kentleri Enerji ve İklim Eylem Planlarının Konuyu Tartışma Biçimi* başlıklı makalesinde Marmara, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinden altı kentin eylem planını detaylı ve eleştirel bir şekilde incelemektedir. Çalışmada yerel düzeydeki planlardaki gecikmelerin sorumlusu olarak karar verici konumda olan hükümet gösterilmektedir. Gülizar Çakır Sümer ise *Olağandışı Hava Koşullarına Hazırlıklı Olmak: Kentsel Alanlarda Kar ve Buz Yönetimi* makalesiyle olası afetlere dikkat çekmektedir. Kent bölgesindeki yaşam akışını ve kalitesini korumak sosyal ve ekonomik kayıpları önlemek adına hava olaylarındaki değişimlerin ciddiye alınması gerektiğini söylerken dünya toplumlarından verdikleri örneklerle iyi bir kış yönetiminin nasıl olması gerektiğini tartışmaktadır.

İklim değişikliğini betimsel yönleriyle ele alan makalelerin ardından bu gerçekliğin insanların algı düzeylerine ve yaklaşım biçimlerine yansımaları görme ihtiyacı doğmaktadır. Alkan Üstün ve Bahattin Cizreli tarafından kaleme alınan *İklim Değişikliği ile Mücadele Kapsamında Kömürden Çıkış Politikası ve Kömüre Bağımlı Yerleşim Alanlarında Adil Dönüşüm* başlıklı makale bu açıdan kitabın önemli bir eksikliği tamamlamaktadır. İklim değişikliğine dair bilgilerin ve içselleştirilmiş kaygının bir araştırma pratiğine dökülme biçimini görmek ve sahadan elde edilen verilerin analizini değerlendirmek oldukça önemlidir. Makalenin temel amacı 2020-2022 yıllarında yazarlar tarafından Zonguldak (Bozoğlu, Cizreli & Üstün, 2020) ve Çayırhan'da (Üstün & Cizreli, 2022) yürütülen iki farklı araştırmanın değerlendirilmesidir. Kömüre bağımlı yerleşim yerlerine yönelik geliştirilen kömürden çıkış politikalarının olası sonuçları ve uygulanma şekline dair dikkat edilmesi gerekenler tartışılmakta ve çözüm önerisinde adil dönüşüm kavramına odaklanılmaktadır. Araştırma tasarısı, yöntemi ve amacı hakkında aktarılan bilgiler ve kuramsal temeli benzer konularda yapılacak araştırmalar için yol göstericidir. Araştırma tasarısının temelinde yatan insanların yaşadıkları mekânla kurdukları ilişkinin ve inşa ettikleri anlam dünyasının mahiyeti karar vericiler tarafından sıkça ihmal edilen bir durumdur. Çalışmada da insanların mevcut duruma korumacı ve savunmacı bir yaklaşım içinde olduğu aktarılmaktadır. Dolayısıyla güncel konularda insan onurunu, aidiyetini ve çok yönlü kırılganlığını esas alan yaklaşımlar geliştirmek önemli görülmektedir.

Kitabın dikkat çeken makalelerinden bir diğeri İrem Yakışıklı ve Derya Dikmen'in *İklim Değişikliği ile Yerel Ölçekte Mücadelede Slow-Food (Yavaş Yemek) Hareketi ve Sürdürülebilir Beslenme* başlıklı makalesidir. İklim kriziyle mücadelede tüketimi eleştiren slow-food söylemi citta-slow (sakin şehir) ile ilişkilendirilerek kent hayatı üzerinden sürdürülebilirlik eleştirisi geliştirmektedir. Makalede kıyaslandığı üzere fast-food akımı besinlere yabancılaşma ve küreselleşmeye işaret ederken slow-food ise farklılığı ve yerelliği vurgulamaktadır (Craig & Parkins, 2006). Slow-food anlayışı ile biyoçeşitliliğin korunması ürünlerin üretim ve işleme süreçlerine dair farkındalık, pişirme ve sofraya kültürünü yaşatmak tarımda ata tohumu kullanımı

gibi durumlar aracılığıyla kültürel kimliğin muhafazasının ve aktarımının yapılması gerektiği belirtilmektedir. Yazarlar çareyi insanların doğayla, besinlerle ve birbirleriyle kurduğu ilişkinin onarılması ve iyileştirilmesinde görmektedir.

Diğer makalelerde öneminden bahsedilen yerel yönetimler Gökberk Uray'ın, *İklim Kriziyle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü: Türkiye'deki Belediyelerin Genel Durumu* makalesinde detaylı olarak ele alınarak kent yönetimlerinin iklim kriziyle mücadele yolları ve tarihsel süreçleri aktarılmaktadır. Çalışmada Türkiye'de eylem planı hazırlayan on il belediyesinin çalışmaları detaylı olarak incelenmektedir. Uray, makale boyunca ulusal ve uluslararası iş birliklerinde farkındalık ve ciddiyet gerektiren politika değişikliklerine işaret etmektedir.

İklim değişikliğinin küresel ölçekte bir sorun olarak görülmesine ve gidişatın karar vericilerin mekanizmalara bağlı olmasına rağmen kitabın bölüm yazarları sıkça bireysel sorumluluk ve farkındalığı öne çıkarmakta ve yapılabilecekler için öneriler sunmaktadır (Duzcu & Aydın, 2023, s.27; Tuğaç, 2023, s.57; Sezik, 2023, s.112; Şişman, 2023, s.130; Özkan, 2023, s.146; Çakır Sümer, 2023, s.189; Yakışıklı, & Dikmen, 2023, s. 238). Bu yönlendirmeyi önemli kılan ise bilim insanları tarafından birçok çalışmada ciddi veriler sunulurken insanların başlarına gelecek felaketlerin bugün sergiledikleri ihmalkâr davranışlarından kaynaklandığını fark etmelerinin oldukça zor olduğunun düşünülmesidir (Şahin, 2022, s.17).

Makaleler boyunca eleştirilen iklim değişikliğinin politik alanda yeteri kadar ele alınmasındaki eksiklik gibi akademik alanda da var olan eksikliği giderme noktasında bu kitabın gelişmekte olan literatüre katkı sunacağı açıktır. Ancak kitap vadedtiği gibi farklı boyutlara katkı sunarken içeriklerin büyük ölçüde betimsel boyutta kaldığı görülmektedir. Daha fazla alan araştırmasına yer verilen, bu konuda dile getirilenler üzerinde söylem ve sosyal medya analizleri gerçekleştiren çalışmalara yer verilmesi yaratılmak istenen etkiye daha fazla katkı sağlayabilir. Kitaptaki bu eksikliğin yanı sıra okurlara verilen somut örnekler ve öneriler ile paylaşılan kaynakçalar aracılığıyla yeni araştırma fikirleri oluşturulduğu takdirde kitabın kaygısını güttüğü eylemsizliğin engellenmesine katkıda bulunabileceğini de söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Bozoğlu, B., Cizreli, B., & Üstün, A. (2020). *Kömür Madenciliklerinin Şehir Hayatına Etkileri Bağlamında Zonguldak araştırması Genel Değerlendirme Raporu*. İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği.
- Craig, G., & Parkins, W. (2006). *Slow Living*. Berg.
- Çakır Sümer, G. (2023). Olağandışı Hava Koşullarına Hazırlıklı Olmak: Kentsel Alanlarda Kar ve Buz Yönetimi. M. Sezik, & G. Çakır Sümer içinde, *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği (Der.)*. (s. 189). Ankara: İdeal Kent Yayınları.

- Duzcu, M., & Aydın, A. (2023). Paris Anlaşması Sonrası Dönemde Uluslararası İklim Değişikliği Politikaları. M. Sezik, & G. Çakır Sümer içinde, *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği (Der.)*. (s. 27). Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Özkan, O. (2023). İklim Değişikliği ve Toplum-Doğa İlişkisinin Kırsal Çevredeki Su Sorununa Etkisi. M. Sezik, & G. Çakır Sümer içinde, *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği (Der.)*. (s. 146). Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Sezik, M. (2023). İklim Değişikliği ve Göç. M. Sezik, & G. Çakır Sümer içinde, *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği (Der.)*. (s. 112). Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Şahin, Ü. (2022). İklim Krizine Kavramsal Bir Giriş. D. Bayındır, & M. Yıldırım içinde, *Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği* (s. 17). İstanbul: Tellekt.
- Şişman, B. (2023). İklim Değişikliğinin Tarımsal Faaliyetlerdeki Yansımaları ve Agroekolojik Öneriler. M. Sezik, & G. Çakır Sümer içinde, *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği (Der.)*. (s. 130). Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Tuğaç, Ç. (2023). İklim Değişikliğinin Küresel, Bölgesel, Ulusal ve Yerel Boyutları ve Geleceğe Dönük Yaklaşımlar. M. Sezik, & G. Çakır Sümer içinde, *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği (Der.)*. (s. 57). Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Üstün, A., & Cizreli, B. (2022). *Kömürden Çıkış Tartışmaları Ekseninde Çayırban Mahallesi ve Adil Dönüşüm Araştırma Raporu*. İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği.
- Yakışıklı, İ., & Dikmen, D. (2023). İklim Değişikliği ile Yerel Ölçekte Mücadelede Slow-Food (Yavaş Yemek) Hareketi ve Sürdürülebilir Beslenme. M. Sezik, & G. Çakır Sümer içinde, *Farklı Boyutlarıyla İklim Değişikliği (Der.)*. (s. 238). Ankara: İdeal Kent Yayınları.

Şehir ve Medeniyet Dergisi

Journal of City and Civilization

ISSN: 1308-8386

Yayın İlkeleri ve Yazarlara Notlar

YAYIN İLKELERİ

Çok katmanlı ve farklı boyutları ihtiva eden şehri anlamak için tarihsel derinliği, güncel dikkati, gelecek perspektifini bir araya getirerek şehri ele almayı planlayan **Şehir ve Medeniyet Dergisi** bilimsel yaklaşımı benimseyerek hazırlanan hakemli bir dergidir. Dergi; Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda iki kez yayımlanır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi, mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimler, şehir tarihi, şehir sosyolojisi, yerel siyaset, maneviyat, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya vb. alanlarda ele alınan bütün çalışmalarını şehri anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaların yayımlanmasını kendisine ilke edinen **Şehir ve Medeniyet Dergisi** bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yaygın organında yayımlanmamış, ilk defa **Şehir ve Medeniyet Dergisi**'nde yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **Şehir ve Medeniyet Dergisi**'nde yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, sosyal bilimler alanında şehirle ilgili üretilen edisyon-kritik ve kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir. Bu yazılar hakeme gönderilmez. Yayınlanıp yayınlanmayacağına Yayın Kurulu karar verir.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nde yayımlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin **Şehir ve Medeniyet Dergisi**'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nde yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fiziki ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil

olmak üzere, tüm yayım hakları **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne aittir. Yazarlar **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, **Makale Gönder** web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler TDK **Yazım Kurallarına** uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden düzeltmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirilmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlamak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazılarını dergiden çekebilirler. Yayınlaması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne ve anlaşmalı olarak da çizir ve fotoğrafçılara aittir.

Her yeni sayı ilk önce <http://www.sehirmedeniyetdergisi.org> adresinde yayımlanır. Daha sonra matbu olarak basılarak bir nüshası yazara/yazarlara gönderilir. Yayımlanan her bir yazı için yazara / yazarlara telif ücreti ödenir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılacak şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan **MAKALE GÖNDER** menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, “kör hakem” yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

Editör ve Yayın Kurulu yayın aşamasında yazılar üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabilirler.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşılmış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atıf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma **Makale Şablonuna** yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale ile birlikte **İntihal Denetim Raporu** mutlaka gönderilmelidir.
- 4- **Makale Etik ve Telif Hakkı Devir Sözleşmesi** mutlaka doldurulmalıdır.
- 5- Makale hakem sürecine alınması için Ön Değerlendirme Formu'nda belirtilen hususların tamamlanmış olması gerekmektedir.

YAZIM KURALLARI

Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-8000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, **Şehir ve Medeniyet Dergisi Makale Şablonunda** yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 7 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin **Şehir ve Medeniyet Dergisi Makale Şablonunda** uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

İlgili makale şablonunu internet sitesinden indirebilirsiniz!

APA YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME YÖNTEMİ

Metin içinde yazar veya yazarlara yapılan atıf

Tek yazar:

Baysal (1982)'a göre

(Baysal, 1982, s. 26)

İki yazarlı:

Wegener ve Petty (1994)'ye göre (...)

(Wegener ve Petty, 1994, s.26)

Üç ile beş yazar arası:

İlk sefer atıf yaparken tüm yazarların adı listelenir;

(Kernis, Cornell, Sun, Berry, ve Harlow, 1993)

Sonraki atıflarda ise sadece ilk yazarın adı belirtilip "vd." ifadesi kullanılır

(Kernis vd., 1993, s. 42)

Altı ve daha fazla yazarlı metinlerde, sadece ilk yazarın adı kullanılıp sonrasında “vd.” ifadesi kullanılır:

Harris vd. (2001) ifade ettiği üzere (...)
Harris vd. (2001)’ne göre (...)
(Harris vd., 2001, s. 112)

Yazar adının bilinmediği ya da belirtilmediği durumlarda, parantez ve turnak içinde metindeki ilk ya da iki kelime kullanılmalıdır:

Siyasetçiler ve bürokratlar sonuçların kabul edilemez ve skandal olduğunu ifade etmişlerdir (“Die Pisa-Analyse”, 2001).

Yazar bir organizasyon veya hükümet kurumu ise, ilk atıfta olduğu gibi atıf yapılır; eğer çok bilinen bir kurum ise, sonraki kullanımlarda kısaltması tercih edilir:

Amerikan Psikoloji Derneği’ne (2000) göre.
İlk atıf: (Mothers Against Drunk Driving [MADD], 2000, s.65)
İkinci atıf: (MADD, 2000, s.65)

Aynı parantezde birden fazla esere atıfta bulunulduğunda, bunlar harf sırasına göre dizilmeli ve iki eser noktalı virgül ile ayrılmalıdır:

(Akar, H. 2010, s.65; Çalışkan, 2008, s.65; Dinçer ve Kolaşın, 2009, s.65; Engin-Demir, 2009, s.65; Tunç, 2007, s.65)

Aynı soyisme sahip yazarlarda, karışıklığı önlemek için ismin ilk harfi de kullanılır:

(E. Johnson, 2001, s.65; L. Johnson, 1998, s.65)

Aynı yazarın aynı yıl yayımlanan iki veya daha fazla eserine atıf yapılıyorsa; yıldan sonra (a, b, c) harfleri kullanılır:

Berndt (1981a)’ın çalışmasına göre (...)

Kişisel iletişim vasıtasıyla ulaşılan mülakatlar, mektuplar, e-maillerde, kişisel iletişim kurulan kişinin adı ve görüşmenin tarihi belirtilmelidir. Ancak, kişisel iletişim yoluyla elde edilmiş veriler kaynağa eklenmemelidir:

(N. ALSayyad, kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

N. ALSayyad küreselleşme ve neoliberalizmin (...) (Kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

Dipnotlar ve sonnotlar

APA yazım stiline, dipnot ve sonnot kullanımı pek tercih edilmemektedir. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar az dipnot kullanılmalıdır. Yalnızca çok elzem bir açıklayıcı not gerektiğinde dipnot kullanılmalıdır.

Önemli not:

APA atıf ve kaynakçada “and” yerine “&” kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçede “&” sembolü “ve” yerine kullanılmadığından, Türkçe olarak yazılan metinlerde atıf yaparken ve kaynakça yazarken “&” sembolü kullanılmamalıdır.

Ayrıca, üç kişiden çok yazarlı metinlere atıf yaparken APA “et al.” (Kernis et al., 1993, s.65) kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçe’de “et al.” yerine “vd.” (Kernis vd., 1993, s.65) kullanılmamalıdır.

Bununla birlikte, eğer değerlendirilmek üzere Şehir ve Medeniyet Dergisi’ne gönderilen çalışma İngilizce hazırlanmışsa, bu metinlerde atıf ve kaynakçada APA standartlarına uygun olarak “and” yerine “&” sembolü ve “et al.” kullanılmalıdır.

Kaynakça yazımı

Temel İlkeler:

Tek yazar:

Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 7-10.

İki yazar:

Wegener, D. T. ve Petty, R. E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1034-1048.

Üç ile yedi yazar arası:

Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A., Harlow, T. ve Bach, J. S. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1190-1204.

Yedi yazardan fazla ise: ilke altı yazarın adı listelendikten sonra üç nokta koyup son yazarın adı eklenir. Yedi isimden fazlası yer almamalıdır:

Miller, F. H., Choi, M. J., Angeli, L. L., Harland, A. A., Stamos, J. A., Thomas, S. T., . . . Rubin, L. H. (2009). Web site usability for the blind and low-vision user. *Technical Communication*, 57, 323-335.

Organizasyonun yazar olduğu durumlarda:

American Psychological Association. (2003).

Yazar bilinmiyorsa:

Merriam-Webster's collegiate dictionary (10. bs.). (1993). Springfield, MA: Merriam-Webster.

Aynı yazarın iki ve daha fazla çalışması kullanılmışsa: kaynaklar tarih sırasına göre dizilmelidir:

Berndt, T. J. (1981).

Berndt, T. J. (1999).

Eğer yazar bir çalışmada tek yazar ve başka çalışmada ortak yazar ise, önce tek yazarlı olan çalışma listelenmelidir:

Berndt, T. J. (1999). Friends' influence on students' adjustment to school. *Educational Psychologist*, 34, 15-28.

Berndt, T. J. ve Keefe, K. (1995). Friends' influence on adolescents' adjustment to school. *Child Development*, 66, 1312-1329.

Eğer bir yazarın farklı yazarlarla yayımladığı eserler varsa, sıralama alfabetik olarak ikinci veya sonraki isme bağlı olarak yapılır:

Wegener, D. T., Kerr, N. L., Fleming, M. A., ve Petty, R. E. (2000). Flexible corrections of juror judgments: Implications for jury instructions. *Psychology, Public Policy, and Law*, 6, 629-654.

Wegener, D. T., Petty, R. E. ve Klein, D. J. (1994). Effects of mood on high elaboration attitude change: The mediating role of likelihood judgments. *European Journal of Social Psychology*, 24, 25-43.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış iki veya daha fazla çalışması varsa, (a, b, c) gibi harfler kullanılır:

Berndt, T. J. (1981a). Age changes and changes over time in prosocial intentions and behavior between friends. *Developmental Psychology*, 17, 408-416.

Berndt, T. J. (1981b). Effects of friendship on prosocial intentions and behavior. *Child Development*, 52, 636-643.

Giris, önsöz ve sonsözlere, bir kitap bölümü gibi atf yapılır:

Kumar, R. ve Hill, D. (2009). Introduction.; Neoliberal Capitalism and Educaiton. D. Hill ve R. Kumar (Der.). *Global Neoliberalism and Education and its Consequences* içinde (ss. 1-11). New York: Routledge.

Dergi ve süreli yayınlar:

Temel Biçim:

Yazar, A. A., Yazar, B. B., ve Yazar, C. C. (Yıl). Makale adı. *Dergi adı, cilt. No* (sayı no), sayfa/lar. doi:http://dx.doi.org/xx.xxx/yyyyy

Sadece ciltin olduğu dergilerdeki makaleler:

Harlow, H. F. (1983). Fundamentals for preparing psychology journal articles. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 55, 893-896.

Sayı ve ciltin belirtildiği dergilerde:

Scruton, R. (1996). The eclipse of listening. *The New Criterion*, 15(3), 5-13.

Magazinlerdeki makaleler:

Henry, W. A. (1990, 9 Nisan). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28-31.

Gazete makaleleri (basılı):

Schultz, S. (2005, 28 Aralık). Calls made to strengthen state energy policies. *The Country Today*, ss. 1A, 2A.

Editöre mektup:

Moller, G. (2002, Ağustos). Ripples versus rumbles [Editöre mektup]. *Scientific American*, 287(2), 12.

Kitap eleştirisi:

Baumeister, R. F. (1993). Exposing the self-knowledge myth [Kitap eleştirisi *The self-knower: A hero under control*, by R. A. Wicklund ve M. Eckert]. *Contemporary Psychology*, 38, 466-467.

Kitapların kaynağında yazımı:

Temel biçim:

Yazar, A. A. (Yayın yılı). *Çalışma adı*. Yer: Yayıncı.

Cuban, L. (2001). *Oversold and underused: computers in the classrooms*. Cambridge: Harvard University Press.

Derleme kitap:

Duncan, G. J. ve Brooks-Gunn, J. (Der.). (1997). *Consequences of growing up poor*. New York, NY: Russell Sage Foundation.

Derleme kitap: yazar/yazıklar belli ise (ya da bir kişinin yazıları derlenmiş ise):

Plath, S. (2000). *The unabridged journals*. K. V. Kukil (Der.). New York, NY: Anchor.

Çeviri:

Laplace, P. S. (1951). *A philosophical essay on probabilities*. (F. W. Truscott ve F. L. Emory, Çev.). New York, NY: Dover. (Orijinal eserin yayın tarihi 1814).

Önemli not:

Metinde, yeniden yayımlanmış bir çalışmaya atıfta bulunurken, her iki tarih de verilmelidir. Laplace (1814/1951).

İlk baskıdan farklı olan diğer baskılar kullanılmış ise:

Helfer, M. E., Kempe, R. S., & Krugman, R. D. (1997). *The battered child* (5. bs.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Derlenmiş kitaptaki bir bölüm veya makale:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (Yayın yılı). Bölüm/makale adı. A. Editör & B. Editör (Der.), *Kitap adı* içinde (sayfa numaraları). Yer: Yayıncı.

O'Neil, J. M., & Egan, J. (1992). Men's and women's gender role journeys: A metaphor for healing, transition, and transformation. B. R. Wainrib (Der.), *Gender issues across the life cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

Çok ciltli çalışma:

Wiener, P. (Der.). (1973). *Dictionary of the history of ideas* (Cilt. 1-4). New York, NY: Scribner's.

Ansiklopedi maddesi:

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. In *The New Encyclopedia Britannica*. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Yayımlanmış tez:

Soyisim, F. N. (Yıl). *Tez adı*. (Doktora tezi). Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Yayımlanmamış tez:

Soyisim, F. N. (Year). *Doktora tezinin başlığı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kurum adı, Yer.

Köprülü, D. (1994). Üniversite kütüphanelerinde kitap koleksiyonunun kullanımı üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Hükümet belgeleri:

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication No. ADM 90-1679). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Online süreli yayınlardaki makaleler:

Yazar, A. A. ve Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Online Derginin Adı, cilt no* (varsa sayı) (...) tarihinde <http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.

Bernstein, M. (2002). 10 tips on writing the living Web. *A List Apart: For People Who Make Websites*, 149. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.alistapart.com/articles/writeliving> adresinden erişildi

Online Bilimsel süreli yayınlardaki makaleler ve DOI'lere atf:

DOI'si tanımlanmış online dergi makaleleri:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Dergi Adı, cilt no, sayfa/lar*.

doi:0000000/000000000000 veya <http://dx.doi.org/10.0000/0000>

Brownlie, D. (2007). Toward effective poster presentations: An annotated bibliography. *European Journal of Marketing*, 41, 1245-1283. doi:10.1108/03090560710821161

Wooldridge, M.B., & Shapka, J. (2012). Playing with technology: Mother-toddler interaction scores lower during play with electronic toys. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33(5), 211-218. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2012.05.005>

DOI'si tanımlanmamış online süreli yayınlardaki makalelere atf:

Yazar, A. A. ve Author, B. B. (yayın tarihi). Makale adı. *Dergi adı, cilt no*. <http://www.journalhomepage.com/full/url/> adresinden erişildi.

Kenneth, I. A. (2000). A Buddhist response to the nature of human rights. *Journal of Buddhist Ethics*, 8. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://www.cac.psu.edu/jbe/twocont.html> adresinden erişildi.

Online gazete makalesi:

Yazar, A. A. (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Gazete Adı*.

<http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.

Parker-Pope, T. (2008, Mayıs 6). Psychiatry handbook linked to drug industry. *The New York Times*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://well.blogs.nytimes.com> adresinden erişildi.

Elektronik kitaplar:

De Huff, E. W. (t.y.). *Taytay's tales: Traditional Pueblo Indian tales*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://digital.library.upenn.edu/women/dehuff/taytay/taytay.html> adresinden erişildi.

Davis, J. (t.y.). *Familiar birdsongs of the Northwest*. 15 Ocak 2012 tarihinde

<http://www.powells.com/cgi-bin/biblio?inkey=1-9780931686108-0> adresinden erişildi.

Nitel veri ve online mülakat:

Eğer mülakatın sesli ya da yazılı bir formu erişilebilir değilse, sadece metin içinde atıfta bulunulur ve ay, gün, yıl bilgileri belirtilir; kaynağa eklenmez. Eğer online olarak sesli ya da yazılı hâli mevcutsa, parantez içinde (Mülakat transkripsiyonu] veya [mülakat sesli dosya] şeklinde belirtilir; kaynağçada şu şekilde yer alır:

Butler, C. (Mülakat yapan) & Stevenson, R. (Mülakat yapılan). (1999). *Oral History 2* [Mülakat transkripsiyonu]. Retrieved from Johnson Space Center Oral Histories Project Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde http://www11.jsc.nasa.gov/history/oral_histories/oral_histories.htm adresinden erişildi.

Basılı bir yerde yayımlanmış mülakat:

Çelik, Z. (Mülakat yapan) & AlSayyad, N. (Mülakat yapılan). (2012). On neoliberalism and urban inequalities [Mülakat transkripsiyonu]. *İdealKent*. (7), 10-20.

Online ders notları ve sunu slaytları:

Hallam, A. *Duality in consumer theory* [PDF belgesi]. Lecture Notes Online Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.econ.iastate.edu/classes/econ501/Hallam/index.html> adresinden erişildi.

Roberts, K. F. (1998). *Federal regulations of chemicals in the environment* [PowerPoint slaytı]. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://siri.uvm.edu/ppt/40henv/index.html> adresinden erişildi.

Periyodik olmayan web belgesi, sayfası veya raporu:

Temel ilke bu tür durumlarda dosya ya da çalışma sahibinin adını bulmak ve kullanmaktır.

Yazar, A. A. (yayın tarihi). Dosya adı. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://Web address> adresinden erişildi.

Angeli, E., Wagner, J., Lawrick, E., Moore, K., Anderson, M., Soderland, L., & Brizee, A. (2010, Mayıs 5). General format. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/> adresinden erişildi.